

Ida Marie Fladset Aarøe

"Marka skal være for alle"

Personer med funksjonsnedsettelse sine
opplevelser av tilrettelegging av friluftsområder i
Trondheim

Masteroppgave i geografi

Veileder: Gunhild Setten

Juni 2021

Ida Marie Fladset Aarøe

"Marka skal være for alle"

Personer med funksjonsnedsettelse sine
opplevelser av tilrettelegging av friluftsområder i
Trondheim

Masteroppgave i geografi
Veileder: Gunhild Setten
Juni 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for geografi

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Friluftsliv er en helsefremmede og trivselsskapende form for fysisk aktivitet, som regjeringen ønsker at nordmenn skal drive med i større grad. For at friluftsområder skal være tilgjengelige for alle, kreves en viss tilrettelegging. Formålet med denne studien var å undersøke hvilken oppfatning personer med funksjonsnedsettelse har av tilretteleggingen av friluftsområdene i Trondheim, hovedsakelig i Bymarka og i Estenstadmarka.

Studien tar utgangspunkt i at det er personer med funksjonsnedsettelse som har best innsikt i temaet. Informantene ble kontaktet gjennom organisasjoner for personer med funksjonsnedsettelse, og gjennom snøball-metoden. Data ble samlet inn med hjelp av kvalitative intervju. Ni personer med ulike funksjonsnedsettelse bosatt i Trondheim ble intervjuet om deres opplevelse av tilretteleggingen av sentrale friluftsområder i Trondheim. Informantene ble blant annet spurt om hvilken motivasjon de hadde for å drive med friluftsliv, om de hadde deltatt på arrangerte friluftaktiviteter, hvilke utfordringer de møtte på ved bruk av friluftsområdene i Trondheim, og hvor lett de synes det var å finne informasjon på nett om løyper og aktiviteter.

Resultatene av datainnsamlingen og analysen viser at informantene opplever bruk av markaområdene i Trondheim som utfordrende på grunn av manglende tilrettelegging på ulike områder. Informantene trakk særlig frem mangelfull skilting og påfølgende vansker med å orientere seg i marka, liten medvirkningsmulighet i planleggingsprosesser, problemer knyttet til bruk av kollektiv-transport, og en følelse av at naturvern ble prioritert foran deres behov.

Abstract

Outdoor recreation is seen as a health-promoting and social form of physical activity, and the Norwegian government encourages the population to use this form of activity to a larger degree. If the outdoor recreation areas are to be available for everyone, however, a certain degree of facilitation is necessary. The objective of the study was to find out what experience people with physical disabilities have with using the outdoor recreation areas in Trondheim.

This thesis considers people with disabilities to have the greatest insights on the subject. The informants were contacted through organizations for people with physical disabilities, and through the snowball method. Qualitative interviews were used to gather the data material. Nine people with physical disabilities living in Trondheim were asked about their experience in using the outdoor recreation areas in Trondheim, focusing on Bymarka and Estenstadmarka. The informants were asked about what motivation they had for outdoor recreation, if they had participated in any organized outdoor recreation activities, what challenges they met when doing outdoor recreation activities in Trondheim, and whether they thought that information about trails and activities was easily available.

The main findings show that the informants find the use of the outdoor recreation areas in Trondheim to be challenging, mainly because the facilitation of these areas are lacking in certain areas. These include inadequate use of, and badly designed, signs, not feeling like they are able to contribute to changes being made regarding facilitation, problems with the public transportation system, and feeling like the conservation of nature ranks higher than their needs.

Forord

Denne oppgaven markerer slutten på to år på masterstudiet i geografi ved NTNU. I den forbindelse er det flere som fortjener en spesiell takk. Jeg vil først og fremst takke min veileder Gunhild Setten, for gode og konstruktive tilbakemeldinger underveis i arbeidet. Videre vil jeg takke informantene til dette prosjektet, som delte sin innsikt og sine perspektiver. Jeg er svært takknemlig for deres refleksjoner, som har båret hele oppgaven. Jeg vil også takke mine kjære medstudenter, som har bidratt med motivasjon og moralsk støtte når ting har vært vanskelig.

Trondheim, juni 2021

Ida Marie Fladset Aarøe

Innholdsfortegnelse

<i>Sammendrag</i>	<i>I</i>
<i>Abstract</i>	<i>III</i>
<i>Forord</i>	<i>V</i>
<i>Figurer</i>	<i>IX</i>
<i>Tabeller</i>	<i>IX</i>
1 Introduksjon	1
1.1 <i>Bakgrunn og relevans</i>	<i>1</i>
1.2 <i>Formål og problemstilling</i>	<i>2</i>
1.3 <i>Sentrale overordnede tema</i>	<i>3</i>
1.3.1 <i>Nedsatt funksjonsevne</i>	<i>3</i>
1.3.2 <i>Friluftsliv og funksjonsnedsettelse</i>	<i>5</i>
1.3.3 <i>Friluftsliv og helse</i>	<i>6</i>
1.3.4 <i>Universell utforming og medvirkning</i>	<i>7</i>
1.4 <i>Forskning på feltet</i>	<i>9</i>
1.5 <i>Oppgavens oppbygning</i>	<i>13</i>
2 Tilrettelegging for et inkluderende friluftsliv	15
2.1 <i>Friluftsliv</i>	<i>15</i>
2.1.1 <i>Hva er friluftsliv?</i>	<i>15</i>
2.1.2 <i>Friluftslivet sitt verdigrunnlag</i>	<i>17</i>
2.1.3 <i>Friluftsliv i et folkehelseperspektiv</i>	<i>19</i>
2.2 <i>Universell utforming</i>	<i>22</i>
2.2.1 <i>Hva er universell utforming?</i>	<i>22</i>
2.2.2 <i>Universell utforming i friluftssammenheng</i>	<i>24</i>
2.3 <i>Forståelse av fysisk funksjonsnedsettelse og tilrettelegging</i>	<i>27</i>
2.3.1 <i>Ulike modeller for forståelse av funksjonshemming</i>	<i>27</i>
3 Tilrettelegging for friluftsliv i Trondheim kommune	29
3.1 <i>Friluftsområder i Trondheim kommune</i>	<i>30</i>
3.2 <i>Universell utforming for friluftsliv i Trondheim kommune</i>	<i>38</i>
3.3 <i>Kommunal planlegging i Trondheim kommune</i>	<i>40</i>
4 Metode	43
4.1 <i>Valg av kvalitativ metode</i>	<i>43</i>
4.1.1 <i>Semi-strukturert intervju</i>	<i>44</i>
4.2 <i>Forarbeid og gjennomføring</i>	<i>46</i>
4.2.1 <i>Utvalg og rekruttering av informanter</i>	<i>47</i>
4.2.2 <i>Utforming av intervjuguide</i>	<i>51</i>
4.2.3 <i>Informasjonsskriv</i>	<i>53</i>
4.2.4 <i>Intervjusituasjonen</i>	<i>53</i>
4.3 <i>Etterarbeid</i>	<i>55</i>
4.3.1 <i>Transkribering</i>	<i>55</i>
4.3.2 <i>Koding og analyse</i>	<i>56</i>
4.3.3 <i>Refleksjon rundt egen rolle/subjektivitet i kvalitativ forskning</i>	<i>58</i>
4.4 <i>Etikk i kvalitativ forskning/forskerroller og forskningsetiske betraktninger</i>	<i>59</i>
4.4.1 <i>Informert samtykke</i>	<i>59</i>
4.4.2 <i>Konfidensialitet</i>	<i>61</i>

4.4.3	Maktforhold og posisjonering, kritisk refleksivitet	62
4.4.4	Pålitelighet, gyldighet og overførbarhet	64
4.5	<i>Metodiske betraktninger</i>	66
5	Empiriske funn	69
5.1	<i>Motivasjon for å drive med friluftsliv</i>	69
5.1.1	Motivasjon	69
5.1.2	Trygghet	69
5.2	<i>Opplevelse av tilrettelegging i Trondheim</i>	72
5.2.1	Mobilitet	75
5.2.2	Skilt	78
5.2.3	Tilgjengelig informasjon	80
5.2.4	Arrangerte aktiviteter	81
5.3	<i>Medvirkning</i>	82
5.3.1	Påvirkningsmulighet	82
6	Diskusjon	87
6.1	<i>Motivasjon for å drive med friluftsliv</i>	87
6.2	<i>Opplevelse av tilrettelegging</i>	88
6.2.1	Opplevelse av tilrettelegging i Trondheim	88
6.2.2	Mobilitet	92
6.3	<i>Medvirkning</i>	96
6.3.1	Opplevelse av medvirkningsmulighet	96
6.3.2	Et friluftsliv for alle	97
7	Konklusjon	101
7.1	<i>Videre forskning</i>	102
8	Litteratur	103
	<i>Vedlegg 1: intervjuguide</i>	111
	<i>Vedlegg 2: informasjonsskriv</i>	113

Figurer

Figur 1: Markaområdene slik de er definert gjennom den vedtatte "Rød strek" i Trondheim (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017)	31
Figur 2: Bymarka avgrenset med rød linje, Bymarka naturreservat markert med striper (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017)	32
Figur 3: Strindamarka markert med rød linje. Estenstadmarka ligger på venstresiden (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017)	34
Figur 4: Stien rundt Haukvatnet, Trondheim 23. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe. .	36
Figur 5: Badebrygge tilrettelagt for rullestolbrukere, Trondheim 23. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.....	37
Figur 6: busstopp drevet av AtB i Trondheim, med ledelinjer og skjerm som viser avganger. Trondheim 20. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe	39
Figur 7: Skilt ved Skistua i Bymarka. Trondheim 27. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.....	74
Figur 8: Benk ved stien rundt Haukvatnet. Trondheim 23. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.....	77
Figur 9: Skilting i Bymarka, like ved Skihytta. Trondheim 27. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.	89
Figur 10: Skilt inn til Haukvatnet. Skiltet har god kontrast, men står plassert i ei grøft. Trondheim 23. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.	91

Tabeller

Tabell 1: Oversikt over informanter.	48
Tabell 2: Begreper brukt i kapittel 5: Empiriske funn og diskusjon.....	51

1 Introduksjon

1.1 Bakgrunn og relevans

Friluftsliv er en sentral del av norsk kultur, og en viktig faktor når det kommer til befolkningens aktivitetsnivå. For 20 år siden kom Stortingsmelding nr. 39 – «Friluftsliv – Ein veg til høgare livskvalitet». Her slås det fast at alle skal ha like muligheter til å drive med friluftsliv, og at friluftsliv er en viktig form for fysisk aktivitet som gir god helsegevinst, som også er viktig for vår generelle livskvalitet. En ny Stortingsmelding rundt friluftsliv og livskvalitet ble lagt frem i 2016, som har som mål å få flere til å drive med friluftsliv. Meldingen kan tyde på at mange av utfordringene som fantes for 20 år siden knyttet til deltakelse, fortsatt eksisterer i dag (Meld. St. 18 (2015-2016)), men med et mer tydelig mål om at friluftsliv i nærmiljøet skal spesielt prioriteres. Regjeringens handlingsplan for friluftsliv, *Natur som kilde til helse og livskvalitet*, gjentar at friluftspolitikkenes hovedmål er at en stor del av befolkningen jevnlig driver med friluftsliv. Allikevel er det fire prioriterte målgrupper; barn og unge, personer som er lite fysisk aktive, personer med minoritetsbakgrunn, og personer med nedsatt funksjonsevne (Regjeringen, 2018). Nedsatt funksjonsevne eller funksjonsnedsettelse innebærer i korthet individuelle forhold som bidrar til at funksjonshemming kan oppstå. Nedsatt funksjonsevne kan være tap av, eller skade på, en kroppsdel eller en sansefunksjon (Lid, 2020). Poenget i denne oppgaven er at personer med funksjonsnedsettelser har et like stort behov for og like stor glede av friluftsliv, som funksjonsfriske personer (Bliksvær, 2010).

Dette betinger at Norge har som mål å være universelt utformet innen 2025 (Regjeringen, 2009). Ett av målene i handlingsplanen for universell utforming er at «Alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen for øvrig» (Meld. St. 26 (2006–2007), s. 72). Videre slås det i handlingsplanen fast at «Alle kommuner har friluftsområder for allmenn bruk som er universelt utformet» (Regjeringen, 2009).

Universell utforming, som fremdeles er et relativt nytt fagområde, handler om å legge til rette for at alle mennesker, uavhengig av funksjonsevne, skal kunne delta aktivt i samfunnet. Universell utforming har derfor som hensikt å motvirke ekskluderende barrierer, både sosiale og fysiske (Lid, 2013). Manglende tilrettelegging blir derfor sett på som en form for diskriminering (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2018).

Trondheim er en by med mange gode muligheter for friluftsliv. For de fleste innbyggere vil disse bynære friluftsområdene kanskje ses på som svært tilgjengelige, mye på grunn av deres umiddelbare nærhet. Som de fleste andre markaområder har disse områdene mange ulike brukere og benyttes til ulike typer aktiviteter (Miljødirektoratet, 2020). For at disse områdene skal være tilgjengelige for alle, kreves en tilrettelegging som inkluderer personer med funksjonsnedsettelse, noe som understrekes i Folkehelsesloven (2012) som pålegger kommunene mye av ansvaret for å fremme folkehelse.

Det finnes flere utfordringer knyttet til tilrettelegging av friluftsområder, også i Trondheim. Med denne oppgaven ønsker jeg å belyse temaet, og utvide kunnskapsgrunnlaget rundt universell utforming innenfor friluftsliv. Medvirkning er et viktig verktøy, og det er derfor viktig å rette søkelyset mot personer med funksjonsnedsettelse sine egne erfaringer, også fordi det er de som har størst kunnskap om egne behov: «En person som er blind, har en kunnskap om rommets ikke-visuelle kvaliteter, og en person som bruker krykker, har kunnskap om underlagets ujevnheter og når på døgnet det er mest trengsel» (Lid, 2013, s. 56). Fordi personer med funksjonsnedsettelse er en stor og vid gruppe, har de ulike behov når det kommer til å kunne drive med friluftsliv. Selv om vi blir et stadig mer inkluderende samfunn, hindres altså folk fortsatt i å delta i friluftslivet. Derfor er det behov for større kunnskap rundt deres perspektiver og behov, slik at disse kan være med på å forme fremtidig tilrettelegging.

1.2 Formål og problemstilling

Denne oppgaven tar for seg tilretteleggingen av bynære friluftsområder i Trondheim kommune, og hvilke opplevelser og refleksjoner personer med fysiske funksjonsnedsettelse har rundt tilretteleggingen.

Jeg ønsker altså å utforske betydningen av friluftsliv og bruk av friluftsområder for personer med funksjonsnedsettelse, og om disse menneskene opplever at «marka er for alle». Jeg ønsker også å se på ideen og målet om tilrettelegging og «universell utforming», og hvordan dette oppfylles, eventuelt ikke oppfylles, av Trondheim kommune relatert til de bynære friluftsområdene. Problemstillingen til oppgaven er:

Oppløper personer med fysiske funksjonsnedsettelse at friluftsområdene i Trondheim er tilrettelagt slik at de kan benytte disse områdene?

For å besvare problemstillingen har jeg formulert tre underproblemstillinger, som danner grunnlaget for diskusjon og analyse.

1. Hva motiverer informantene til å drive med friluftsliv, og ville økt tilrettelegging av friluftsområder ført til mer bruk?
2. Hvilken opplevelse har personer med fysiske funksjonsnedsettelse i Trondheim av denne tilretteleggingen?
3. Opplever personer med funksjonsnedsettelse at de har mulighet til å påvirke tilretteleggingen av friluftsområdene i Trondheim?

1.3 Sentrale overordnede tema

Dette delkapittelet vil gi en kort introduksjon til de sentrale overordnede temaene for oppgaven: tilrettelegging av friluftslivsområder, friluftslivets betydning for helse og livskvalitet, og universell utforming og medvirkning. Jeg skal imidlertid starte med å avklare mer i detalj betydningen av nedsatt funksjonsevne.

1.3.1 Nedsatt funksjonsevne

Nedsatt funksjonsevne innebærer tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner, og er en svært sammensatt gruppe med ulike utfordringer (Bufdir, 2020a). Norges Handikapforbund er en interesseorganisasjon for personer med funksjonsnedsettelse, som ønsker et samfunn der funksjonshemmede har de samme mulighetene som andre til å leve i tråd med egne ønsker, evner og interesser, og til å bidra og delta fullt ut (Norges Handikapforbund, u.å.-a). Mens man tidligere brukte ordet «funksjonshemmet», bruker man i dag heller «funksjonsnedsettelse» eller «nedsatt funksjonsevne». Denne oppgaven vil bruke de to sistnevnte begrepene, men ordet «funksjonshemmet» brukes i mye eldre forskning.

En stortingsmelding fra 1967 er et av de første tegnene på at funksjonshemming ble trukket inn i politisk sammenheng i Norge (Tøssebro, 2010). I innmeldingen het det at

«(...) utgangspunktet (...) bør være at personer med forskjellige typer av funksjonshemming utgjør en naturlig del av ethvert samfunn. Samfunnet plikter derfor i sin planlegging på alle områder å regne med denne kjensgjerningen. I stedet for å vente at funksjonshemmede ensidig skal tilpasse seg til samfunnet, må samfunnet så

vidt mulig tilpasses dem. Utgangspunktet må være at funksjonshemmede bør ha rett til samme levestandard og valgfrihet til å planlegge sitt liv som andre i den utstrekning dette er mulig» (Meld. St. 88 (1966-1967), 1967, s. 8).

Den største andelen av personer med nedsatt funksjonsevne i Norge er altså personer med en form for bevegelseshemming, eller nedsatt bevegelsesevne. Bevegelseshemming defineres som en nedsatt evne til bevegelse og forflytning (Nylenna, 2018). En bevegelseshemming har som regel fysiske årsaker, men kan også ha psykiske årsaker. En bevegelseshemming kan være varig eller midlertidig (Nylenna, 2018).

Synshemming regnes som en form for fysisk funksjonsnedsettelse, og defineres som redusert synsfunksjon, vanligvis i form av svekket skarpsyn, sjeldnere i form av redusert sidesyn. Både synsstyrke og synsfelt vil ha innvirkning på synsevnen (Høvding, 2019). Disse betegnelsene kan være nokså upresise. Derfor benytter Verdens helseorganisasjon seg av en annen inndeling: svaksynthet, sterk svaksynthet, blindhet kategori 3, blindhet kategori 4 og total blindhet (Høvding, 2019). I Norge finnes det rundt 1000 totalt blinde, og rundt 180 000 med større eller mindre grad av svekket syn (Høvding, 2019).

Ifølge Lid (2009) har forståelse av *funksjonshemming* endret seg i senere år. Ordet brukes i dag om en situasjon og et forhold, slik som funksjonshemmende barrierer i stedet for funksjonshemmede mennesker. Dette medfører at det ikke lengre handler om å tilrettelegge for funksjonshemmede; man ønsker heller å fjerne funksjonshemmende barrierer. Tidligere tenkte man gjerne av funksjonshemming var en varig egenskap, og at mennesket det gjaldt var funksjonshemmet på grunn av individuelle og helsemessige forhold. Dette endret seg på 1960- og 70-tallet. Da ble fokuset rettet mot de samfunnsskapt begrensningene som hindrer enkelte i å delta fullt ut i samfunnet. man gikk altså fra en biologisk forståelse hvor funksjonshemming ble sett på som et individuelt problem, til en sosial forståelse med vekt på den enkeltes mulighet for samfunnsdeltakelse. Omgivelsene gjør mennesker funksjonshemmet gjennom å ikke være utformet på en måte som tillater deltakelse ut fra egne forutsetninger. Lid argumenterer for at begge forståelsene er av betydning, fordi «funksjonshemming er en relasjon mellom indre og ytre forhold og dermed kontekstuell og situasjonsbetinget» (Lid, 2009, s. 20).

1.3.2 Friluftsliv og funksjonsnedsettelse

Friluftsliv er et stort og vidt begrep, som kan defineres på ulike måter, og som gjerne betyr noe spesielt for den enkelte. Stortingsmelding nr. 18 om friluftsliv bruker følgende definisjon: *opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse* (Meld. St. 18 (2015-2016)).

Stortingsmelding 39 (2000-2001) understreker viktigheten av tilrettelegging for ulike aktiviteter og opphold i friluft: «Ulike former for tilrettelegging for friluftsliv har stått og bør fremdeles stå sentralt i offentlig friluftspolitikk» (Meld. St. 39 (2000-2001), s. 88). Meldingen fremhever også et romslig og miljøvennlig friluftsliv som grunnlag for god helse, livskvalitet og bærekraftig utvikling. Selv om meldingen ble publisert for 20 år siden er mange av utfordringene som trekkes frem fortsatt gjeldende. Friluftspolitikken i Norge har ifølge Miljødirektoratet (kilde2019) fortsatt to mål: friluftslivets posisjon skal ivaretas og videreutvikles gjennom ivaretagelse av allemannsretten, bevaring og tilrettelegging av viktige friluftsområder og stimulering til økt friluftaktivitet for alle; og naturen skal i større grad brukes som læringsarena og aktivitetsområde for barn og unge.

Friluftsliv er en sentral del av norsk kultur, sterkt knyttet opp mot allemannsretten. For at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne drive med friluftsliv, er det nødvendig med ulike tiltak for å gjøre marka- og grøntområder mer tilgjengelige. Dette innebærer en rekke utfordringer, både fordi ulike funksjonsnedsettelse har ulike behov, og fordi slik tilrettelegging gjerne innebærer visse inngrep i naturen.

Et sentralt bakteppe for behovet for tilrettelegging er derfr Norges Handikapforbund (u.å.-b) sine tall som anslår at rundt 15% av befolkningen har en form for funksjonsnedsettelse. Funksjonsnedsettelse regnes som hørsels-, syns-, eller bevegelsesvansker, eller kognitive eller psykiske vansker (Norges Handikapforbund, u.å.-b; Ramm & Otnes, 2013). Dette tallet varierer likevel noe, avhengig av hvordan man definerer funksjonsnedsettelse. Mennesker har ulike funksjonsnedsettelse og funksjonsevner, som deles inn i grupper av forskjellig størrelse. Til denne oppgaven er personer med bevegelseshemninger og nedsatt syn blitt intervjuet. Disse to gruppene utgjør den største andelen av nordmenn med nedsatt funksjonsevne.

Tar vi i betraktning at omtrent 15% av befolkningen har en eller annen form for funksjonsnedsettelse, så må vi også ta i betraktning et potensielt stort behov for områder eller

arealer som er universelt utformet. Friluftsområder defineres av Standard Norge (2012) som sammenhengende områder utenfor by- og tettsteder som er avsatt til bruk av allmennheten til friluftsliv og omfatter områder til fiske, bading, turveier, rasteplasser, osv. Videre defineres friområder som tilgjengelige grøntområder tilrettelagt for aktivitet og opphold, ofte med beplantning og skjøtsel, som omfatter turveier, parker, leirplasser, og anlegg for lek og uorganisert idrett og sport. Denne oppgaven tar for seg både friluftsområder og friområder. Bymarka og Estenstadmarka regnes som friluftsområder, mens Ladestien regnes som et friområde. I Trondheim kommune sin *Plan for friluftsliv og grønne områder*, brukes for øvrig begrepet «grønne områder» (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017). Herunder faller markaområdene, grønne korridorer, kulturlandskapet i og rundt byen, trær, og leke- og rekreasjonsområder.

1.3.3 Friluftsliv og helse

I folkehelseloven defineres folkehelse som «befolkningens helsetilstand og hvordan helsen fordeler seg i en befolkning (Folkehelseloven, 2012). Arbeidet med å forbedre folkehelsen betegnes som folkehelsearbeid, og betegnes av folkehelseloven (2012) som samfunnets innsats for å påvirke faktorer som direkte eller indirekte fremmer befolkningens helse og trivsel, forebygger psykisk og somatisk sykdom, skade eller lidelse, eller som beskytter mot helsetrusler, samt arbeid for en jevnere fordeling av faktorer som direkte eller indirekte påvirker helse.

Formålet til folkehelseloven (2012, §1) er å bidra til en samfunnsutvikling som fremmer folkehelse, herunder utjevner sosiale helseforskjeller. Folkehelsearbeidet skal fremme befolkningens helse, trivsel, gode sosiale og miljømessige forhold og bidra til å forebygge psykisk og somatisk sykdom, skade eller lidelse. Folkehelseloven vektlegger psykisk sykdom på lik linje med fysisk sykdom, og er relevant på grunn av friluftslivets viktighet for folkehelsen. Loven kan også knyttes opp mot plan- og bygningsloven. Å ivareta folkehelsen er en lovpålagt oppgave gjennom plan- og bygningsloven, hvor kommunene har ansvar for å fremme befolkningens helse (Regjeringen, 2019). Dette gjør at både folkehelseloven og plan- og bygningsloven er sentrale for å skape gode vilkår for helse for alle, uavhengig av funksjonsnivå.

Det finnes en tydelig sammenheng mellom folkehelse og friluftsliv: inaktivitet er en stor trussel for folkehelsen, og friluftsliv utgjør en viktig del av nordmenns aktivitet (Meld. St. 20 (2006-

2007)). I mars 2016 presenterte Regjeringen en ny stortingsmelding rundt friluftsliv, med tittelen «Friluftsliv: Natur som kilde til helse og livskvalitet» (Meld. St. 18 (2015-2016)). Det overordnede målet med denne stortingsmeldingen er realisere friluftslivets folkehelsepotensial, hvor det hovedsakelig fokuseres på friluftsliv i nærmiljøet. Noe av det spesielle med aktivitet i naturen sammenlignet med å drive fysisk aktivitet i andre arenaer, er at friluftslivet også gir naturopplevelser (Nordisk Ministerråd, 2008), noe som står sentralt i denne oppgaven.

1.3.4 Universell utforming og medvirkning

For at personer med funksjonsnedsettelse skal få sine behov imøtegått, er det altså et mål at omgivelsene skal være universelt utformet. FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne definerer universell utforming som utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming (FN, 2006). I likestillings- og diskrimineringsloven (2018) defineres universell utforming som utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, inkludert informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse. Enkelt forklart handler universell utforming om at alle skal ha like muligheter til å delta i samfunnet, eller at samfunnet skal utformes på en inkluderende måte. Universell utforming blir regulert av likestillings- og diskrimineringsloven (Bufdir, 2015b).

Den viktigste hensikten ved universell utforming er å oppnå et mer inkluderende samfunn gjennom å bedre tilgjengeligheten for personer med nedsatt funksjonsevne (Lid, 2009). Fordi ulike brukergrupper har ulike behov når det kommer til tilrettelegging, kan universell utforming være vanskelig å oppnå. I tillegg kan virkemidler som er til hjelp for én gruppe være til besvær for en annen gruppe: tepper innendørs kan virke støydempende og dermed være til hjelp for hørselshemmede, men også gjøre det vanskelig for synshemmede eller mennesker med astma eller allergi (Bufdir, 2015b). Lid (2013) argumenterer for at en rik forståelse av menneskelig mangfold må ligge til grunn for et faglig arbeid med universell utforming.

Målet med universell utforming er å oppnå tilgjengelighet som ivaretar mennesker som likeverdige og likestilt. Likeverd forstås her som at alle mennesker har samme grunnleggende menneskeverd. Likestilling betyr at alle mennesker har like muligheter (Lid, 2013). Dette kan blant annet oppnås gjennom samfunns- og arealplanlegging, som muliggjør deltakelse for alle,

uavhengig av faktorer som funksjonsnivå eller livsfase: «Oppgaven for planleggere og arkitekter blir å ha tilstrekkelig kunnskap om et stort mangfold av individuelle forutsetninger som grunnlag for planlegging og utforming av eksempelvis offentlige uterom og bygninger» (Lid, 2009, s. 21). Universell utforming skal gjøre det mulig for alle å klare seg selv. Fysiske barrierer i samfunnet skal ikke være til hinder for at mennesker skal kunne leve fullverdige og selvstendige liv (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2017b). Universell utforming forutsetter at løsninger er enkle og effektive i bruk, og at de ikke innebærer spesielløsninger eller spesialprodukter for ulike brukergrupper (Statens byggtkniske etat & Husbanken, 2004).

Tilrettelegging betyr derfor å legge til rette for, planlegge, organisere eller forenkle noe – tiltak for å sikre et gitt funksjonsnivå. Hensikten er ikke å gjøre noe *for* noen, men å gjøre det mulig at en person kan klare noe selv (Aldring og helse, u.å.; Byggeskikknøkkelen, u.å.). FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (2006) definerer *rimelig tilrettelegging* som nødvendig og hensiktsmessig endring og justering som ikke innebærer en uforholdsmessig eller utilbørlig byrde, når det i et bestemt tilfelle er behov for det, for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan nyte eller utøve alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter på lik linje med andre.

Plan- og bygningsloven setter blant annet krav til medvirkning angående universell utforming (Bufdir, 2015b). Også Noer (2018) påpeker viktigheten av medvirkning i en slik sammenheng. I §5-1 om medvirkning i Plan- og bygningsloven (2013) heter det at *enhver som fremmer planforslag, skal legge til rette for medvirkning. Kommunen skal påse at dette er oppfylt i planprosesser som utføres av andre offentlige organer eller private. Kommunen har et særlig ansvar for å sikre aktiv medvirkning fra grupper som krever spesiell tilrettelegging, herunder barn og unge. Grupper og interesser som ikke er i stand til å delta direkte, skal sikres gode muligheter for medvirkning på en annen måte.*

I FNs konvensjon om rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne vektlegges det at fagpersoner skal ha kunnskap om personer med funksjonsnedsettelse og deres rettigheter, men også at medvirkning fra nettopp personer med funksjonsnedsettelse kan være med på å styrke kunnskapen rundt individuelle behov og forutsetninger (FN, 2006, i Lid, 2013). Lid (2009) peker på at medvirkning, og tverrfaglighet, kan styrke kunnskapen om tilgjengelighet i planleggingsprosjekt, og dermed styrke hele planleggingsprosessen.

«Den vitenskapelige kunnskapen om bredden av variasjoner i funksjonsevne i en befolkning er viktig, sammen med kunnskap om materialvalg, planlegging og hvordan det som er planlagt, blir når det blir bygd» (Lid, 2013, s. 71). Det er naturlig å tenke at personer med funksjonsnedsettelse har best kunnskap om sine egne behov, og at det derfor er viktig at de inkluderes for å øke kunnskapsgrunnlaget når beslutninger skal tas. Norges Blindeforbund (u.å.) peker på at personer med funksjonsnedsettelse sin kompetanse må inkluderes fra start, og følge prosjektet hele veien. De argumenterer for at brukermedvirkning gir bygninger og utearealer av god kvalitet.

Ifølge kommuneloven skal kommunestyret og fylkestinget velge et råd for personer med funksjonsnedsettelse, som har rett til å uttale seg i saker som gjelder personer med funksjonsnedsettelse. I reglementet for Kommunalt råd for personer med nedsatt funksjonsevne i Trondheim, eller KFU (2019), står følgende:

Rådet er et rådgivende organ i Trondheim kommune for politiske prosesser og beslutninger på overordnet nivå. Det har rett til å uttale seg i saker som har betydning for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Rådet skal arbeide etter målsettingen om full deltakelse og likestilling i samfunnet, og skal ha spesielt fokus på universell utforming og tilgjengelighet for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

Rådet understreker viktigheten av brukermedvirkning, og argumenterer for at det er en styrke for demokratiet at et så bredt sammensatt råd, med folkevalgte, brukerrepresentanter og fagfolk, får delta i den politiske beslutningsprosessen (Kommunalt råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne, 2019).

1.4 Forskning på feltet

Hva vet vi om deltakelse i friluftsliv blant personer med funksjonsnedsettelse? Og hvilke behov for tilrettelegging finnes for å kunne delta? I dette delkapittelet vil jeg presentere et utvalg tidligere forskning som er relevant for tematikken til oppgaven. Jeg har særlig søkt forskning på den norske konteksten, men jeg inkluderer i tillegg noen internasjonale studier. Litteratursøket har vist at det finnes et stort potensial når det kommer til videre forskning, og at det tydelig er mye forskning og kartlegging som burde gjennomføres i veien mot et universelt utformet samfunn.

Trond Bliksvær (2010) har i en rapport analysert levekårsundersøkelsene til SSB fra 2001 og 2007. Analysen viser en tendens til at personer med funksjonsnedsettelse deltar i friluftsliv i

mindre grad enn den generelle befolkningen. Samtidig viser undersøkelsen av det er liten forskjell mellom de to gruppene i hvor stor grad de verdsetter friluftsliv. Videre fant man forskjeller i hvilke aspekter som veier tyngst ved friluftsliv. Personer med funksjonsnedsettelse vektlegger avkobling, tilhørighet og muligheten til å ta vare på egen helse i større grad enn funksjonsfriske personer, som i større grad vektlegger spenning. Undersøkelsen viser altså at selv om deltakelsen er lavere for personer med funksjonsnedsettelse, er interessen for å delta tilnærmet lik.

I Anne-Marit Kleven (2011) sin masteroppgave, «Synshemmedes deltakelse i friluftsliv: Deres egne tanker om utfordringer og helse knyttet til friluftslivet», beskrives synshemmedes deltakelse i friluftsliv, og deres tanker rundt utfordringer og helse i forbindelse med friluftaktiviteter. Gjennom intervju med personer med nedsatt syn kom det frem at bruk av friluftsområder opplevdes som utfordrende, særlig for områder som ikke lå i nærheten av bosted. Utfordringene var knyttet til bruk av kollektivtransport, og gjorde at flere av informantene valgte å ikke dra til disse områdene. Det ble heller til at de brukte områdene i nærheten av bostedet, hvor de var godt kjent og følte seg trygge. Samtidig ble det pekt på at friluftsliv var en viktig kilde til fysisk aktivitet og naturopplevelse, som hadde positiv innvirkning på deres fysiske og psykiske helse. Kleven konkluderer med at det burde legges bedre til rette for at synshemmede skal kunne drive med friluftsliv.

Siri Espe (2019) skriver om en lignende problematikk i sin masteroppgave kalt «Deltakelse i friluftsliv for personer med nedsatt funksjonsevne». Målet med studien var å kartlegge hvilke faktorer som kan ha betydning for deltakelse i friluftsliv for personer med fysisk funksjonsnedsettelse eller sansetap. 143 personer deltok i den kvantitative undersøkelsen. Funnene ble kategorisert i tre grupper: individuelle egenskaper, sosiale barrierer og fysiske barrierer. Studien viste at sosiale barrierer har liten betydning for deltakelse i friluftsliv, selv om deltakerne oppga at de opplevde at det eksisterte holdninger i samfunnet som var negative til at personer med funksjonsnedsettelse skulle drive med friluftsliv. Individets funksjonsnivå hadde innvirkning på deltakelse i form av at grad av funksjonsnedsettelse hadde en negativ sammenheng med deltakelse. Videre viser funnene en betydelig positiv sammenheng mellom deltakelse og muligheten til å drive med friluftsliv i nærmiljøet, i tillegg til en negativ sammenheng mellom deltakelse og grad av behov for tilrettelegging. Sammen viser funnene at å tilrettelegge for friluftsliv er komplekst, og handler om mer enn fysisk tilrettelegging og universell utforming. For å oppnå økt deltakelse er man også avhengig av gode ordninger for

tildeling av hjelpemidler, god informasjon til deltakere og aktører, og et holdningsendrende arbeid i samfunnet generelt.

Shilan Bourhan Hafid har skrevet en masteroppgave med tittelen «Universell utforming og friluftsliv: Kommunal strategi og praksis for tilrettelegging av turveier for bevegelseshemmede» (Hafid, 2016). Oppgavens formål var å kartlegge hva mellomstore kommuner på Østlandet gjorde for tilrettelegging av turveier, og hvilke krav som ble stilt i kommunale dokumenter tilknyttet universell utforming og tilgjengelighet av turveier. Studien tok for seg seks case-kommuner, som ble valgt på grunn av sine formuleringer rundt universell utforming og tilrettelegging i sine kommuneplaner. Resultatet viste stor variasjon i hvordan bevegelseshemmedes interesser innen deltakelse i friluftsliv blir ivaretatt. Kun én av case-kommunene hadde overført visjoner om tilrettelegging til reguleringsplaner på en akseptabel måte, og kun to av kommunene hadde tilrettelagt turveier for rullestolbrukere. Videre pekte studien på viktigheten av medvirkning. Studien viste at aktiv medvirkning fra rådet for funksjonshemmede fører til økt tilgjengelighet av turveier.

I rapporten «Unge funksjonshemmede. Selvbilde, sosial tilhørighet og deltakelse i fritidsaktiviteter» (Løvgren, 2009) rettes fokuset på unge personer med funksjonsnedsettelse, og deltakelse i arrangerte fritidsaktiviteter. Det ble gjennomført intervju med 29 personer i alderen 16 til 31 år, med ulike funksjonsnedsettelse. Rapporten viste at barrierer hindrer unge personer med funksjonsnedsettelse i å delta i samfunnet. Disse barrierene er blant annet fysisk utilgjengelighet, manglende økonomiske og menneskelige ressurser, dårlige eller ingen mulighet for transport, i tillegg til manglende kunnskap og informasjon. Mange av informantene anså ikke arrangerte fritidsaktiviteter som viktige, gjerne på grunn av tidligere negative erfaringer med slike arrangement. De opplevde at det var deres funksjonsnedsettelse, og ikke manglende tilrettelegging, som var årsaken til at det var vanskelig for de å delta. Konklusjonen var derfor at arrangerte fritidsaktiviteter kan være en arena hvor sosiale forskjeller og fordommer forsterkes, men også utfordres og endres.

I internasjonal sammenheng trekker jeg fram en amerikansk undersøkelse gjennomført av Williams, Vogelsong, m.fl. (2004), som brukte data fra The National Survey of Recreation and the Environment for å kartlegge friluftslivsdeltakelse blant personer med funksjonsnedsettelse. Undersøkelsen ønsket å finne ut hvilke mønstre som finnes, og hvilke barrierer som ligger i veien for deltakelse i friluftsliv. Resultatet av undersøkelsen viste at ulike

barrierer hadde negativ innvirkning på personenes deltakelse. Barrierene som ble fremhevet var blant annet personlig helse, mangel på mulighet til å komme seg til friluftsområder, mangel på områder som var tilstrekkelig tilrettelagt og områder som var dårlig vedlikeholdt, bekymring knyttet til egen sikkerhet, og manglende assistanse.

En tilsvarende studie rundt arrangerte turer for personer med funksjonsnedsettelse gjennomført av James, Shing, m.fl. (2018) undersøkte hvilken opplevelse personer med funksjonsnedsettelser har når det kommer til hvilken tilgang de har til friluftsområder. Brukere, frivillige og ansatte ble intervjuet og observert, hvor et adaptert friluftslivsprogram danner rammen for undersøkelsen. Konklusjonen var at det finnes fysiske og psykiske barrierer som hindrer individer i å bruke slike områder; friluftslivsprogram eller arrangerte turer utgjorde en positiv opplevelse, også sosialt, for både brukere og frivillige; og selv om slike arrangementer eksisterer, fører manglende markedsføring til at få deltar.

En ytterligere undersøkelse ble gjennomført av Goodwin, Peco, m.fl. (2009). De intervjuet rullestolbrukere som deltok på en arrangert gruppetur hvor spesialrullestoler ble brukt, hvor målet var å oppnå innsikt i hvilken opplevelse brukerne hadde av slike arrangerte turer. Undersøkelsen viste at brukerne verdsatte å kunne bruke mindre tilrettelagte løyper, og valgfriheten dette førte med seg. Brukerne brukte ord som begeistring, adrenalin og opplevelse for å beskrive turen. Undersøkelsen viser betydningen både av gode hjelpemidler, men også av viktigheten knyttet til arrangerte turer og turer med ledsager, blant annet fordi dette fører til større valgfrihet når det kommer til hvilke løyper man kan ferdes i. Samtidig pekte undersøkelsen på at flere av informantene hadde blandede følelser knyttet til at spesialrullestolene deres ble ført av frivillige. Flere opplevde deres passive rolle som problemfylt. «In some ways you almost feel bad that you're asking people to pull you around and I know they're volunteering and they want to do it" (Goodwin, Peco, m.fl., 2009, s. 50).

Til sammen viser dette noe eklektiske utvalget forskning at det fortsatt er en lang vei å gå for å oppnå et universelt utformet og likestilt samfunn. Både sosiale og fysiske barrierer ligger i veien for full deltakelse i samfunnet. Når det kommer til bruk av friluftslivsområder pekes det gjerne på manglende fremkomstmidler, mangel på ledsager, mangelfull informasjon, eller dårlig tilrettelagte områder. Vi ser også at selv om deltakelsen i friluftslivet er lavere for personer med funksjonsnedsettelser enn befolkningen generelt, er ønsket om å delta i friluftslivet like stort. Tilrettelegging for et inkluderende friluftsliv er derfor komplekst: det

handler både om å fysisk tilrettelegging av ulike områder, men også om god informasjon om rekreasjonsområder og arrangement, tilgang på gode hjelpemidler, og endring av holdninger i samfunnet i sin alminnelighet.

1.5 Oppgavens oppbygning

På bakgrunn av denne innledning er oppgaven delt inn i syv hovedkapitler med tilhørende underkapitler. Etter dette innledningskapittelet følger kapittel to som omhandler perspektiver på tilrettelegging for et inkluderende friluftsliv, idealet om universell utforming, og ulike forståelser av funksjonsnedsettelse og påfølgende behov for tilrettelegging. Kapittel tre tar for seg tilrettelegging for friluftsliv i Trondheim. Det fjerde kapittelet presenterer forskningsmetodikken som ligger til grunn for innsamling av data. Her vil jeg beskrive prosessen fra forarbeid til ferdig oppgave, samt drøfte etiske spørsmål knyttet til kvalitativ metode. I kapittel fem presenterer jeg mine empiriske funn, og drøfter disse i kapittel seks i lys av perspektivene som løftes fram i kapittel to, med utgangspunkt i tilrettelegging i Trondheim kommune, og helse og trygghet. Siste kapittel består av en konklusjon, samt drøfting rundt videre forskning.

2 Tilrettelegging for et inkluderende friluftsliv

Med bakgrunn i problemstillingene, som omhandler tilrettelegging av friluftsliv for personer med funksjonsnedsettelse i Trondheim, presenterer dette kapittelet ulike perspektiver på universell utforming, funksjonsnedsettelse, og tilrettelegging og inkludering i friluftsliv. I tillegg vil kapittelet redegjøre for den tilretteleggingen for et inkluderende friluftsliv som Trondheim kommune foretar. Kapittelet tar imidlertid sitt utgangspunkt i betydningen av et allment friluftsliv, særlig sett i et folkehelseperspektiv.

2.1 Friluftsliv

Et tilgjengelig friluftsliv er bare ett aspekt ved det å skape et tilgjengelig samfunn. Selv om allemannsretten i utgangspunktet gir alle i Norge rett til å ferdes i skog og mark, er ikke dette en mulighet for alle. Å være fysisk aktiv er viktig både for fysisk og psykisk helse, og friluftsliv inngår som en viktig del av manges daglige aktivitet. Dette delkapittelet vil se på verdigrunnet knyttet til friluftsliv, allemannsretten, og friluftslivets betydning for folkehelsen.

2.1.1 Hva er friluftsliv?

Friluftsliv er som nevnt et vidt begrep som omfavner mange ulike aktiviteter og steder, og som kan være utfordrende å definere fordi det innebærer så mange forskjellige elementer (Flemsæter, Brown, m.fl., 2011). Friluftsliv defineres altså som opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse (Meld. St. 18 (2015-2016)). Folk sin motivasjon for å drive med friluftsliv varierer stort, men er gjerne relatert til helse, naturopplevelse, stillhet, fysiske og mentale utfordringer, eller sosialt samvær. Det unike ved friluftslivet er kombinasjonen av naturopplevelser og fysisk aktivitet (Meld. St. 18 (2015-2016)). Å drive med friluftsliv kan innebære en rekke ulike aktiviteter, deriblant fot- og skitur, sykling, bading, jakt, plukking av sopp og bær, eller fiske (Waalder, 2021).

Flemsæter, Brown, m.fl. (2011) argumenterer for at friluftsliv ikke er et statisk begrep, og at ulike aktører og interesser ønsker å definere hva som skal betegnes som friluftsliv. Dette fører til spenninger mellom ulike krefter i samfunnet: enkelte ønsker å endre og påvirke hvilke aktiviteter vi driver med og hvordan vi verdsetter disse aktivitetene og opplevelsene. Andre ønsker heller et fokus på å bevare og konservere et bestående friluftsliv. Sagt med Flemsæter, Brown, m.fl. (2011) sine ord:

«Friluftsliv er i stadig utvikling og endring i takt med andre samfunnsendringer. Friluftsliv består av at folk bedriver bestemte aktiviteter på bestemte steder som gir bestemte typer opplevelser. Som en del av dagens endringer i friluftslivet ser vi en stadig økning i kombinasjonsmulighetene mellom folk, praksiser og steder. Spenningene vi ser i friluftslivet dreier seg ofte om på hvilken måte de økende mulighetene til å drive friluftsliv, altså kombinasjonene mellom folk, praksis og sted, blir sett på som legitime, og dermed kan kalles «ordentlig» friluftsliv. (...) Hva er det egentlig som hører hjemme i det norske friluftslivet?» (Flemsæter, Brown, m.fl., 2011, s. 1-2).

I *Friluftslivets moralske landskap* argumenterer Flemsæter, Brown, m.fl. (2011) for at det eksisterer to parallelle univers innenfor friluftslivet. Det ene universet dreier seg om oppfatningen av et tradisjonelt, ruralt friluftsliv, hvor hva som hører hjemme og ikke er klart definert. På den andre siden har man det dynamiske og mangfoldige friluftslivet, hvor alt er godtatt, inkludert urbant friluftsliv. Den store forskjellen mellom disse universene er hva som hører til i det norske friluftslivet. Det understrekes at dette er en kraftig forenkling. Man tilhører ikke nødvendigvis det ene eller det andre – «vi kan heller se på de to universene som to gravitasjonsfelt man i ulik grad trekkes mot, avhengig av den gjeldende konteksten og hvilke interesser som er involvert» (Flemsæter, Brown, m.fl., 2011, s. 2).

En av målsettingene ved Stortingsmelding 18 (Meld. St. 18 (2015-2016)) er å bevare friluftsliv som en viktig del av norsk kulturarv og nasjonal identitet. Samtidig ser vi at friluftslivet i dag er preget av spesialisering og ny teknologi, som gjerne går vekk fra de norske verdiene knyttet til friluftsliv, som har vært preget av at friluftsliv skal være enkelt og lavterskel (Dervo, Skår, m.fl., 2014).

Stortingsmelding 18 (2015-2016) har som mål at terskelen for å få naturopplevelse og aktivitet gjennom friluftsliv skal gjøres så lav som mulig. Meldingen presenterer en rekke tiltak og føringer for arbeidet med friluftsliv i årene fremover, hvor det overordnede målet er å få enda flere til å utøve friluftsliv jevnlig. For å nå dette målet trekker meldingen frem ivaretagelse og tilrettelegging av arealer, i tillegg til opplæring og stimulering til friluftsliv. En mangfoldig befolkning gir behov for å tenke nytt med tanke på tilrettelegging og stimulering, dersom friluftslivet skal være tilgjengelig for alle.

2.1.2 Friluftslivet sitt verdigrunnlag

Friluftsliv står altså sterkt i Norge, og regnes gjerne som «typisk norsk» (Flemsæter, Brown, m.fl., 2011). I Norge har friluftsliv sine røtter fra omkring 1850-tallet, og henger sammen med bygdefolkets tradisjonelle høsting og bruk av naturen, det ene universet som beskrives av Flemsæter m.fl., da den økende industrialiseringen gjorde at aktiviteter som tidligere var forbundet med gårdssamfunnet, som å gå til fots eller på ski, eller fiske, jakt og innhøsting, gjennomgikk en endring og ble etablert som sport og friluftsliv (Tordsson, 2003; Waaler, 2021).

I nyere tid, fra omkring 1990-tallet, er friluftslivet blitt en folkebevegelse, samtidig som at det blir stadig mer spesialisert (Waaler, 2021). Flere typer friluftaktiviteter har kommet til, som gjerne krever spesielt utstyr og spesifikk kompetanse. Dette skiller seg fra det mer «tradisjonelle» friluftslivet, som gjerne kjennetegnes av sin enkelhet. Det har også vært en oppblomstring av ulike klubber og lag relatert til friluftsliv de siste tiårene.

Vi kan se en tydelig endring hvem som aktivt bruker friluftsområdene (Dervo, Skår, m.fl., 2014). Tradisjonelt har friluftsliv i Norge i stor grad vært preget av menn. I en rapport som konsentrerer seg om perioden fra 2001 til 2011, kan man se at friluftslivet i helhet har blitt mer mangfoldig: flere typer friluftaktiviteter har blitt etablert, og folk deltar gjerne i flere ulike aktiviteter (Dervo, Skår, m.fl., 2014). Videre slår rapporten fast at friluftslivet gjenspeiler den generelle samfunnsutviklingen, i at forskjeller i kjønn gradvis jevnes ut, og at flere måter å drive friluftsliv på fører til at flere benytter seg av de tilbudene som finnes (Dervo, Skår, m.fl., 2014).

I Norge står allemannsretten sterkt, og kan sies å være grunnlaget for friluftslivet i landet (Klima- og miljødepartementet, 2019). Allemannsretten har eksistert i Norge i lang tid, og var tidligere *sedvanerettslige regler*: regler som har blitt fulgt i lengre tid, og etter hvert blir oppfattet som rettslig forpliktende (Falkanger & Gisle, 2020; Reusch, 2021). I dag er allemannsretten nedfelt i friluftsloven, som kom i 1957 (Reusch, 2021). Allemannsretten gir oss rett til å ferdes og oppholde oss i utmark i Norge så lenge det skjer hensynsfullt og med tilbørlig varsomhet, og er et gratis fellesgode gjennom den norske kulturarven. Allemannsretten gjelder ikke innmark. Den består av tre hovedelementer: ferdselsretten, oppholdsretten, og høstingsretten (Reusch, 2021).

I utmark kan man gå fritt sommer og vinter. På innmark kan man også gå fritt hele året, så lenge man holder avstand til gårdstun, hus og hytter (Miljødirektoratet, 2018). Innmark defineres av miljødirektoratet (2018) som gårdsplass, hustomt, dyrket mark, engslått og kulturbeite eller liknende områder, små utmarksarealer som er omsluttet av innmark, og områder som er sperret av til vern av drikkevann, områder avsatt til viltoppdrett, annen næringsvirksomhet eller militær aktivitet. Utmark er alt som ikke er innmark, det vil si det meste av skog, fjell, myr, strand og vann. Videre er det ulike regler knyttet til ulike typer fritidsaktiviteter, for eksempel bålbrekking, fiske, og skigåing (Miljødirektoratet, 2018).

Et viktig aspekt ved allemannsretten er at den ivaretar *alle* sin rett til å ferdes i utmark. Stortingsmelding 18 (2015-2016) trekker frem bevaring av allemannsretten som essensielt med tanke på fri ferdsel. Siden allemannsretten ble etablert i 1957, har det norske friluftslivet blitt stadig mer mangfoldig. Tidligere gjaldt konflikter relatert til allemannsretten hovedsakelig grunneierinteresser og allmennhetens interesser. Det økende mangfoldet med nye typer aktiviteter og flere brukergrupper har ført til konflikter mellom ulike interessegrupper i større grad, gjerne knyttet til ulik motivasjon og ambisjoner. Det ser dessuten ut til at utviklingen av et mer mangfoldig friluftsliv vil fortsette, noe som kan skape ytterligere interessekonflikter fordi ulike aktiviteter vil finne sted på de samme områdene. Regjeringens oppfatning er at de fleste slike konflikter vil kunne løses ved at brukerne forholder seg til «allemannsplikten», eller friluftslovens §11, som gir en generell plikt til å opptre varsomt og hensynsfullt.

Ingen fysisk aktivitet kan sammenlignes med friluftsliv når det kommer til deltakelse. I 2020 ble det rapportert at mellom 70-80 prosent av befolkningen hadde drevet med en form for friluftsliv i løpet av året. Dette betyr at friluftsliv er en populær type aktivitet hos de aller fleste gruppene i samfunnet, selv om det finnes noen skillelinjer ved alder, kjønn og utdanning (Waalder, 2021). I en rapport publisert av NINA i 2014 slås det fast at nordmenn generelt er glade i å benytte seg av friluftsområder: ifølge rapporten deltok 92% av nordmenn over 16 år i en form for friluftsliv én eller flere ganger i løpet av 2011. Friluftsliv i nærområder kan ses på som en viktig karakteristikk ved den norske levemåten, og er for mange en lett oppnåelig måte å oppleve natur på i hverdagen (Dervo, Skår, m.fl., 2014).

Viktigheten av det tradisjonelle, miljøvennlige og enkle friluftslivet blir vektlagt i Meld. St. 39 (2000-2001). Samtidig introduserer meldingen begrepet *romslig friluftsliv*, som inkluderer nye motiver og andre former for friluftsliv. Skår, Odden, m.fl. (2008) argumenterer for at dette er

en effekt av sosial utvikling, og at introduksjonen av dette nye begrepet er en del av den normative diskusjonen rundt utviklingen av det norske friluftslivet og myndighetenes rolle i denne utviklingen. De viser til at det siden slutten av 1990-tallet og begynnelsen av 2000-tallet har vært en nedgang i aktiviteter som regnes som tradisjonelle innen friluftslivet, slik som fiske, bærplukking og langrenn. Nordmenn deltar nå i et mye større spekter av friluftaktiviteter.

Odden (2008) mener at norsk friluftsliv befinner seg i en brytningstid, preget av både stabilitet og endring. Doktorgradsavhandlingen beskriver endringer som har pågått siden 1970-tallet. Grupper som tidligere ikke var mye involvert i friluftsliv deltar nå i større grad, noe som har ført til et styrket friluftsliv totalt sett. Dette har ført til større sosiale forskjeller mellom de som utøver ulike aktivitetsformer. Begge disse prosessene begrunnes av den økte velferden i Norge. Den generelle velstandsøkningen, sammen med kommersialisering og et mer teknologisk samfunn, har bidratt til et mer spesialisert og differensiert friluftsliv (Dervo, Skår, m.fl., 2014).

Selv om det nå finnes mange flere typer aktiviteter å velge mellom, er fotturer fremdeles den mest populære formen for friluftsliv. Man ser også en klar sammenheng mellom deltakelse i friluftsliv og høyere utdanning og inntekt innenfor de fleste typer aktiviteter. Deltakelse er høyest i de små og mellomstore byene. I de mest sentrale friluftaktivitetene er deltakelsen høy i de fleste aldersgruppene. Mange nye måter å drive utendørsrekreasjon på kan også føre til nye konflikter, og utfordre friluftsliv som norsk kulturarv. Meld. St. 18 (2015-2016) har som målsetting å bevare friluftslivet som en viktig del av norsk kulturarv og identitet.

2.1.3 Friluftsliv i et folkehelseperspektiv

Det er liten tvil om at fysisk aktivitet er viktig for god fysisk og psykisk helse (Nordisk Ministerråd, 2008). Selv om de fleste er klar over viktigheten av å være fysisk aktiv, er kun én av fem voksne nordmenn aktive nok til å tilfredsstille kravet til det som regnes som en gunstig mengde daglig aktivitet (Helsedirektoratet, 2014). Generelt sett har den norske befolkningen allikevel god helse (Meld. St. 34 (2012–2013)). Når det er sagt, det fysiske aktivitetsnivået er skjevt fordelt på ulike grupper i befolkningen, og det totale aktivitetsnivået er i negativ utvikling (Meld. St. 34 (2012–2013)). Inaktivitet ses derfor på som en av hovedutfordringene for helsa, og er en sentral problemstilling innenfor det som omtales som folkehelse. Folkehelsearbeid defineres som samfunnets innsats for å påvirke faktorer som direkte eller indirekte fremmer befolkningens helse og trivsel, forebygger psykisk og somatisk sykdom,

skade eller lidelse, eller som beskytter mot helsetrusler, og arbeid for en jevnere fordeling av faktorer som direkte eller indirekte påvirker helse.

Friluftslivet kan brukes som en sosial arena fordi friluftsliv har kvaliteter som gir mennesker mulighet til å utvikle sosial kompetanse, og er derfor svært viktig for personer med funksjonsnedsettelse, fordi denne gruppen gjerne har mindre tilgang til arenaer hvor de kan være sosiale (Gundersen, 2003).

Også psykisk helse er en viktig del av folkehelsen. Flere studier som har sett på sammenhengen mellom psykisk helse og friluftsliv, har kommet frem til at vårt fysiske miljø har stor innvirkning på vår psykiske helse (Rindal & Rogstad, 2016; Vikene, 2012). Å bevege seg i grønne områder er klart gunstig for folkehelsen. Naturområder er også nyttige fordi de er en arena for sosial interaksjon, og bidrar til å redusere stress, en annen faktor som påvirker helsen til folk i stor grad. Friluftsliv er altså viktig for psykisk helse fordi grønne områder, enkelt sagt, gjør oss glade, og fordi den fysiske aktiviteten involvert også er helsefremmende (Nordisk Ministerråd, 2008). En studie rundt depresjon og friluftsliv hos personer med nedsatt funksjonsevne viste blant annet en sammenheng mellom bedre psykisk helse og deltakelse i friluftsliv (Wilson & Christensen, 2012). Generelt er personer med funksjonsnedsettelse mer utsatt for depresjon enn den øvrige befolkningen (Bufdir, 2020b).

Det har skjedd store endringer i hva som vektlegges når planer rundt tilrettelegging for friluftsliv legges. Tidligere ble sosiale, økonomiske og miljømessige aspekter gjerne prioritert. I senere tid har også helsemessige fordeler knyttet til friluftsliv blitt vektlagt i større grad (Godbey, 2009). Det er gjort mye forskning rundt hvordan deltakelse i friluftsliv, som gjerne innebærer en viss fysisk aktivitet, kan gi helsemessig gevinst, både fysisk og psykisk (Godbey, 2009). Friluftsliv i et folkehelseperspektiv dreier seg altså ikke kun om fysisk helse, men også om psykisk helse og sosial integrering i bredere forstand (Dervo, Skår, m.fl., 2014).

Kurtze, Eikemo, m.fl. (2009) påpeker at helsegevinster ved friluftsliv kan være større enn ved andre typer fysisk aktivitet, på grunn av variasjon i underlag og hindringer. Videre peker de på at naturopplevelsen, stillhet, ro og frisk luft kan forsterke effekten. Meld. St. 20 (2006-2007) utgjør en nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller. Meldingen argumenterer for at rettfærdig fordeling er god folkehelsepolitikk, og at fellesskapet må ta ansvar for at dette skal

oppnås. Selv om hvert enkelt individ er ansvarlig for egen helse, er enkeltmenneskets handlingsrom begrenset av forhold utenfor individets kontroll.

Å tilrettelegge for fysisk aktivitet gjennom tilgang til friluftsområder er en viktig del av folkehelsearbeidet. Regjeringen ønsker at natur og friluftsliv skal benyttes enda mer i det helsefremmende og forebyggende helsearbeidet (Meld. St. 18 (2015-2016)). Meldingen understreker at alle kan delta i friluftsliv, uavhengig av fysisk form, bevegelighet eller kunnskap, og at alle har rett til å ferdes fritt i utmark gjennom allemannsretten. Friluftslivet har en egenverdi som kilde til høyere livskvalitet, glede og personlig identitet, i tillegg til å være en viktig del av regjeringens folkehelsepolitikk. Da er det også viktig at det tilrettelegges for at så mange som mulig skal kunne delta i friluftslivet.

Et sentralt poeng for denne oppgaven er at en stor andel av friluftaktivitet dreier seg rundt bruk av det nære friluftslivet. Umiddelbar nærhet til natur og grønne områder senker terskelen for fysisk aktivitet, og er spesielt viktig for barn og unge, eldre, og personer med funksjonsnedsettelse. Dervo, Skår, m.fl. (2014) beskriver hvordan nærfriluftslivet er en måte å oppleve frisk luft på som er overkommelig i hverdagen, for eksempel med tanke på tidsklemma. Dette kan begrunnes i at nærfriluftslivet er nært koblet sammen med menneskers daglige virke. Med bakgrunn i dette understrekes betydningen av å forbedre mulighetene for lavterskel nærfriluftsliv, spesielt med tanke på effekten det vil ha på folkehelsen. Dette innebærer å ruste opp stier og gangveier, skape trygge nærnaturområder samt minske avstanden mellom bebyggelse og slike områder. Nærfriluftslivets betydning for folkehelsen ligger i at det kan sees på som et lavterskeltilbud, spesielt egnet for de som ellers ikke er så aktive.

Når det gjelder tilrettelegging av friluftsområder, handler det gjerne om å legge til rette for at alle mennesker skal kunne bruke de samme områdene, uavhengig av faktorer som funksjonsnivå. En slik type tilrettelegging faller under begrepet «universell utforming». Fordi ulike funksjonsnedsettelse har ulike behov, burde tilretteleggingen skje med dette prinsippet i tankene.

2.2 Universell utforming

2.2.1 Hva er universell utforming?

Universell utforming er, som nevnt, et anerkjent prinsipp for utvikling av mer inkluderende samfunn (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2017b). Begrepet «universell utforming», eller «universal design», ble lansert av arkitekten Michael Bednar på 1970-tallet (Weisman, 1996). Universell utforming handler om å legge til rette for at alle skal ha like muligheter for å delta i samfunnet (Regjeringen, 2020). Dette er nedfelt i FNs *Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne* som definerer universell utforming som utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpasning og en spesiell utforming, og skal ikke utelukke hjelpemidler for bestemte grupper av personer med nedsatt funksjonsevne når det er behov for det (FN, 2006).

Likestillings- og tilgjengelighetsloven gir en egen juridisk definisjon av universell utforming, som Lid (2013) betegner som for snever i et tverrfaglig og faglig arbeid, fordi denne definisjonen fortolker universell utforming som en utforming kun av fysiske forhold. Hun legger heller vekt på FNs definisjon, som vektlegger universelle rettigheter. Lid (2013) nyanserer innholdet i universell utforming ved å skille mellom tre nivå: makro-, meso- og mikronivå. Makronivå analyserer universell utforming som verdigrunnlag og strategi, og inkluderer blant annet etikk, verdier, menneskesyn og politiske prinsipp. Universell utforming på mesonivå handler om reguleringer, forskrifter, standarder, og lignende, og fortolker prinsippet på gruppenivå. På mikronivå fokuseres det på forskjellige brukerperspektiver og anerkjennelse av personer som likeverdige. Ifølge Lid sin forståelse vil disse tre nivåene virke inn på hverandre, på den måten av om noe endres på ett nivå, vil det ha innvirkning på de andre nivåene.

Videre peker Noer (2018) på flere faktorer som må være til stede for å sikre universell utforming innenfor planlegging av friluftsområder. Det må være kompetanse i alle ledd i planleggingsprosessen, som videre må ha en bevisst holdning til universell utforming, og kvalitetssikring må skje underveis i planleggingsprosessen, sammen med tverrfaglig arbeid og brukermedvirkning. I et landsomfattende tilsyn med kommunale helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming i 2016, avdekket statsforvalterne, tidligere kalt fylkesmennene, lovbrudd i fire av fem kommuner (Statsforvalteren, 2017). Tilsynet avdekket

blant annet at tjenestene i mange kommuner var preget av svak styring og høyt risikonivå, og at brukerne hadde lite medvirkning i utmåling, utforming og evaluering av egne tjenestetilbud.

For at omgivelser skal være tilgjengelige for alle, kreves en satsning på nettopp tilgjengelighet, også på kommunalt nivå. For å veilede i prosesser og utvikling av universelt utformede omgivelser, utarbeidet en tverrfaglig gruppe ved North Carolina State University sitt Centre for Universal Design i 1997 syv prinsipper som kan brukes som referanse i slikt arbeid (Bufdir, 2015a). De syv prinsippene listes av Bufdir (2015a) som følgende:

1. **Like muligheter for bruk.** Utformingen skal være brukbar og tilgjengelig for personer med ulike ferdigheter.
2. **Fleksibel i bruk.** Utformingen skal tjene et vidt spekter av individuelle preferanser og ferdigheter.
3. **Enkel og intuitiv i bruk.** Utformingen skal være lett å forstå uten hensyn til brukerens erfaring, kunnskap, språkferdigheter eller konsentrasjonsnivå.
4. **Forståelig informasjon.** Utformingen skal kommunisere nødvendig informasjon til brukeren på en effektiv måte, uavhengig av forhold knyttet til omgivelsene eller brukerens sensoriske ferdigheter.
5. **Toleranse for feil.** Utformingen skal minimalisere farer og skader som kan gi ugunstige konsekvenser, eller minimalisere utilsiktede handlinger.
6. **Lav fysisk anstrengelse.** Utformingen skal kunne brukes effektivt og bekvemt med et minimum av besvær.
7. **Størrelse og plass for tilgang og bruk.** Hensiktsmessig størrelse og plass skal muliggjøre tilgang, rekkevidde, betjening og bruk, uavhengig av brukerens kroppsstørrelse, kroppsstilling eller mobilitet.

Disse syv prinsippene er ment som en slags oversikt, eller sjekklister, over hva som vil være nyttig å tenke over angående universell utforming i en planleggingsprosess. I et slikt arbeid skal man følge norske lover og forskrifter, som inneholder helt konkrete krav til universell utforming, uavhengig av om man har fulgt disse prinsippene (Bufdir, 2015a).

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017b, s. 12) skriver at universell utforming «inngår som en strategi for planlegging og utforming av produkter og omgivelser for å oppnå en inkluderende samfunn med full likestilling og deltakelse for alle». De skriver videre at

universell utforming som prinsipp og strategi er lovfestet gjennom plan- og bygningsloven, noe som gir et plansystem hvor universell utforming skal tas hensyn til fra øverste til nederste plannivå. På denne måten kan man unngå å gjøre kompensierende tiltak i etterkant, og sikre at løsningene som velges kan brukes av flest mulig, som igjen er i tråd med likestillings- og diskrimineringsloven.

Universell utforming er ikke nødvendigvis det samme som tilrettelegging eller tilgjengelighet, selv om disse begrepene gjerne brukes i sammenheng med hverandre. Lid (2009, s. 17) sier følgende om universell utforming i planlegging: «Fra å tilrettelegge for funksjonshemmede, skal planleggingen ta utgangspunkt i variasjoner i funksjonsevne og et stort menneskelig mangfold». Bedre tilgjengelighet kan oppnås gjennom ulike former for tilrettelegging, og universelt utformede omgivelser vil gi god tilgjengelighet og gjøre at produkter, bygninger, uteområder og anlegg kan brukes av alle mennesker i så stor grad som mulig.

2.2.2 Universell utforming i friluftssammenheng

Universell utforming handler om å fjerne barrierer som er til hinder for deltakelse i samfunnet. Økt kunnskap om barrierene er viktig for at personer med funksjonsnedsettelse skal være likestilt. Disse barrierene kan ifølge Løvgren (2009) være både individuelle, sosiale og fysiske. Individuelle barrierer kan være individets eget funksjonsnivå. Sosiale barrierer kan være fordommer eller negative stereotyper som hindrer personer i å delta i friluftslivet, og er gjerne usynlige. Mest relevant for denne oppgaven er de fysiske barrierene. Fysiske barrierer er manglende tilrettelegging, som fører til at deltakelse er vanskelig for personer med funksjonsnedsettelse.

For å oppnå høy deltakelse i friluftsliv i befolkningen, er det nødvendig at ulike typer arealer er tilgjengelige, med ulik grad av tilrettelegging. Type friluftaktivitet, grad av mobilitet, kunnskap og fysisk form gir ulike preferanser for hvilken type areal som foretrekkes. Disse preferansene kan også variere med ulike faser i livet, med hverdag og helg, eller med motivasjon for å drive med friluftsliv. Regjeringen (2018) argumenterer for en differensiering i grad av tilrettelegging, hvor tilretteleggingen kan være høyere nær befolkningskonsentrasjoner, og lavere lengre unna bebyggelse. Graden av tilrettelegging kan ha påvirkning på opplevelseskvalitetene knyttet til friluftsliv, samtidig som at mange foretrekker å ferdes i områder med høyere grad av tilrettelegging. For at alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv i områder som passer deres behov og preferanser, stilles det derfor høye

krav til forvaltningen av områdene. Miljødirektoratet (2019) fremhever da også *helhetstenkning* som spesielt viktig under vurdering av universell utforming og tilgjengelighet i forbindelse med friluftsområder: graden av tilrettelegging må samsvare, det vil si at dersom et universelt utformet toalett etableres, må det også være universelt utformet ankomst til dette toalettet. Dersom slik samsvar i tilretteleggingen ikke er mulig, bør man velge andre områder for slik tilrettelegging.

Å orientere seg i friluftsområder kan være utfordrende, og kan stille store krav til blant annet mobilitet, orienteringsevne og syn (Bufdir, 2015b). Når det kommer til universell utforming i naturen, byr dette på egne utfordringer. Naturen er i seg selv utilgjengelig uten inngrep, og mange naturområder er vanskelig å gjøre tilgjengelig for alle. Videre byr naturen på egne grenser som vanskelig lar seg gjøre noe med. En bratt bakke kan tilrettelegges ved å gjøre stien i bakken bredere, eller dekke til synlige røtter som kan være til hinder, men det er likevel ikke mulig å gjøre noe med den bratte stigningen.

Universelt utformede uteområder gir mulighet for at personer med nedsatt funksjonsevne også kan benytte seg av disse områdene, samtidig som at de også er nyttige for andre. Tilrettelegging av friluftsområder innebærer imidlertid flere utfordringer, blant annet problemer knyttet til i hvilken grad man skal gjøre inngrep i naturen. Bufdir (2015b) peker på tre kriterier som burde prioriteres når det kommer til å velge hvilke områder som skal tilrettelegges: de må ligge i kort avstand fra bosted, det må være enkel tilgang til området, og det må være mulighet for naturvennlig tilrettelegging. Der det ikke er mulig å oppnå universell tilgjengelighet, burde man forsøke å gjøre området så tilgjengelig så mulig.

Brown, Kaplan, m.fl. (1999) skriver om at mennesker i det store og hele foretrekker urørt natur hvor det er gjort lite menneskelige inngrep. Dette gjelder både funksjonsfriske personer og personer med funksjonsnedsettelse.

Universell utforming i friluftssammenheng handler altså ikke kun om grøntområder, skog og mark i seg selv, men også om ankomst. For de fleste med funksjonsnedsettelse er det ikke mulig å komme seg til marka til fots, som betyr at man er avhengige av bil eller kollektivtransport. Følgende er både tilpassede parkeringsplasser og tilgang på kollektivtransport med tilrettelagte løsninger nødvendig for at man skal kunne kalle friluftsområder for universelt utformede.

Tilrettelegging i friluftslivsområder innebærer en viss belastning på naturen. Miljødirektoratet (2019) har utformet en veileder kalt «Naturvennlig tilrettelegging for friluftsliv». Den beskriver hvordan man kan tilrettelegge for friluftsliv med liten miljøbelastning og lite inngrep i naturmiljøet, samtidig som at man bevarer naturmangfoldet og friluftslivsopplevelsen. De understreker også verdien av en balanse mellom områder som er tilrettelagt, og områder som ikke er det. Ifølge veilederen vil tilrettelegging for friluftsliv bidra til økt deltakelse, økt miljøengasjement, glede, trivsel, og god helse i befolkningen. Veilederen oppfordrer videre til at vurderinger omkring hvilke områder og ferdselsårer som er egnet for universell utforming og god tilgjengelighet bør inkluderes i overordnet planlegging og i detaljplanlegging for friluftsliv. I forkant at slik planlegging bør egnede områder kartlegges. Friluftsrådernes Landsforbund (u.å.) fremhever at tilretteleggingstiltak innen friluftsområder vil kanalisere ferdselen i disse områdene, og styre brukerne bort fra spesielt sårbare områder. Deler av Bymarka består av et naturreservat, som er preget av mye ferdsel.

Universell utforming og tilrettelegging reguleres gjennom ulike regler og lovverk. Dette gjelder både utforming av selve turløypene, men også aspekter som parkering, sitteplasser, toaletter eller bygninger som brukes i forbindelse med friluftsliv, og som dermed har innvirkning på personer med funksjonsnedsettelse sin bruk av friluftsområder. Forskriftene og anbefalingene som presenteres gjelder for hele Norge, og er dermed relevante også for friluftsområdene i Trondheim/Trøndelag fylke.

Forskrift om tekniske krav til byggverk av 2017, TEK17, er den nyeste utgaven av byggteknisk forskrift. Forskriften skal sikre at tiltak planlegges, prosjekteres og utføres ut fra hensyn til god visuell kvalitet, universell utforming og slik at tiltaket oppfyller tekniske krav til sikkerhet, miljø, helse og energi (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2017a). Forskriftens formål er å gi næringslivet forutsigbare krav, samt sikre at brukere kan forvente en viss standard. Videre inneholder forskriften flere regler som også gjelder i EU (Junker, 2018). Universell utforming er et sentralt tema i forskriften, som nevnes i flere av kapitlene. TEK17 regulerer ikke turstier og turveier, men gjelder andre fasiliteter relatert til uteområder, deriblant rekkverk, skilt og parkering.

Universell Utforming AS (2019) utformet i 2019 en veileder med krav og anbefalinger til norske myndigheter, som gjaldt universell utforming av uteområder. Ifølge veilederen kan det

være utfordrende å ha oversikt over hvilke krav som stilles til universell utforming, selv om universell utforming er ivaretatt i både det norske lovverket og internasjonale konvensjoner. Veilederen kritiserer videre Statens vegvesen og byggt teknisk forskrift for å ikke være entydige i begrepsbruk og krav, og at lovverket rundt universell utforming kan tolkes på ulike måter.

2.3 Forståelse av fysisk funksjonsnedsettelse og tilrettelegging

Denne oppgaven legger til grunn den relasjonelle forståelsen av funksjonsnedsettelse. Det er likevel relevant å gi et innblikk i andre forståelser, for å sette den relasjonelle forståelsen i en kontekst. Videre vil jeg gå mer grundig inn på hvilke behov som finnes for tilrettelegging innen friluftsliv for personer med bevegelsesvansker eller nedsatt syn.

2.3.1 Ulike modeller for forståelse av funksjonshemming

Kassah og Kassah (2009) presenterer ulike modeller som har påvirket vår forståelse av funksjonsevne. Den sosiale modellen fokuserer på samfunnet som personer med nedsatt funksjonsevne er en del av, og retter søkelyset mot materielle og immaterielle sosiale barrierer. Modellen vektlegger hvordan det fysiske miljøet er tilrettelagt for personer med nedsatt funksjonsevne, og holdninger til disse menneskene. Videre er modellen opptatt av at prosesser og praksiser ofte oppleves som lite fleksible av personer med nedsatt funksjonsevne. «De ville bort fra et fokus på individers funksjonelle begrensninger, og i stedet rette oppmerksomheten mot de barrierene og vanskene funksjonshemmete møter i sine omgivelser» (Tøssebro, 2010, s. 18).

En annen er den relasjonelle modellen, som assosieres med en mer åpen forståelse av funksjonshemming (Kassah & Kassah, 2009). Det finnes flere ulike relasjonelle modeller, men den nordiske relasjonelle modellen vil bli prioritert her, fordi denne er typisk for politiske strategier i nordiske land. Felles for alle de relasjonelle modellene er at de vektlegger forståelse for samhandlingen mellom person og omgivelser. Denne forståelsen ble introdusert i Norge på 70-tallet av psykolog Ivar Lie, som kalte det for en *deltakelsesbasert* definisjon av funksjonshemming (Tøssebro, 2010):

«Kjernen i det å være funksjonshemmet er å bli satt utenfor deltakelse i livssammenhenger som anses som viktige i det samfunn en lever. I hovedsak dreier det seg om praktiske problemer som er et resultat av manglende samsvar mellom funksjonsevne hos personen og funksjonskrav i miljøet» (Lie, 1989, s. 11).

Det er i stor grad medisinske diagnoser som styrer velferdsgoder. Den medisinske modellen fokuserer på kroppslig abnormalitet og mangler, og har blitt kritisert fordi den plasserer personer med nedsatt funksjonsevne i en offerrolle; ofre for egen biologi som trenger omsorg og oppmerksomhet, som ikke kan oppnå tilfredsstillende livskvalitet (Kassah & Kassah, 2009).

Den nordiske relasjonelle modellen ligger til grunn iblant annet offentlige meldinger i Norge, og legger føringen for denne oppgaven. Her defineres funksjonshemming som et «misforhold» mellom en persons kapasitet og de funksjonelle kravene fra omgivelsene. «Omfanget av en funksjonshemming vil derfor variere med den konteksten som funksjonshemmede befinner seg innenfor» (Kassah & Kassah, 2009). Selv om denne modellen er svært utbredt i Norden, har den liten praktisk effekt.

Kjernen i modellen er praktiske vansker knyttet til biologiske eller psykiske avvik. Modellen har blitt kritisert og utfordret i flere tiår. Kritikken dreier seg hovedsakelig om at funksjonshemming handler om mye mer enn helserelaterte avvik; det handler også om sosiale og mellommenneskelige forhold, forskjellsbehandling og politikk, samfunnsforhold med andre ord (Tøssebro, 2010). Likevel er det denne modellen som dominerer språk, kultur, forskning, politikk og profesjonell yrkesutøvelse, ifølge Kassah og Kassah (2009). Ifølge Tøssebro (2010) har den medisinske modellen størst gjennomslagskraft, på tvers av ulike områder av samfunnet. Den relasjonelle modellen for forståelse av funksjonshemming dreier seg om at funksjonshemming er kontekstuelt betinget, det vil si at det avhenger av kontekst. Ifølge Goodley (2011) innehar den nordiske relasjonelle modellen tre viktige karakteristikk: funksjonshemming er en ubalanse mellom person og miljøet rundt; funksjonshemming er situasjons- eller kontekstbetinget; og funksjonshemming er relativt.

3 Tilrettelegging for friluftsliv i Trondheim kommune

Et av de nasjonale målene for stedsutvikling lyder som følger: «Planlegging i kommuner, fylker og regioner skal bidra til at byer og tettsteder er bærekraftige, attraktive, funksjonelt utformet, og har et godt fysisk miljø som fremmer livskvalitet og helse for alle. Fylkeskommunene og kommunene skal ha oversikt over helsetilstanden i befolkningen og de faktorer som kan virke inn på denne. Folkehelseutfordringene skal inngå som grunnlag i arbeidet med regionale og kommunale planstrategier. Den lokale folkehelsepolitikken skal forankres i kommuneplaner etter plan- og bygningsloven» (Regjeringen, 2019, siste avsnitt). Folkehelseloven (2012) pålegger kommunene mye av ansvaret for å fremme folkehelse. Ifølge Rådmannen i Trondheim kommune (2020) er idrett og friluftsliv folkehelse i praksis i et forebyggende perspektiv.

I august 2017 lanserte Trondheim kommune «Plan for friluftsliv og grønne områder». Planens visjon er at «Trondheim skal være en grønn by med variert natur – med lett tilgjengelige, attraktive uteområder for lek, rekreasjon og friluftsliv» (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017, forord). Universell utforming blir nevnt som et av punktene som skal prioriteres under tilrettelegging for friluftsliv og rekreasjon i kommunen, sammen med blant annet belysning, trygghet og stillhet. Disse kvalitetene skal gjøre de grønne områdene trygge og attraktive. Planen beskriver hvordan universell utforming skal bidra til å gjøre de grønne områdene i Trondheim tilgjengelige for alle, uavhengig av funksjonsevne eller spesielle behov. Det nevnes også at en slik tilrettelegging innebærer utfordringer knyttet til vedlikehold og drift.

Trondheim kommune beskriver seg selv som en grønn by – de grønne områdene skal gjøre Trondheim til en god by å bo i (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017). Disse grønne områdene består av fire ‘typer’: kulturlandskapet, nettverket av turveier, grønne byrom, og de overordnede grønne områdene som strandsonen og de grønne korridorene. For å ivareta og videreutvikle disse områdene, har kommunen satt seg flere mål i *Plan for friluftsliv og grønne områder*. Trondheim kommune skal ha nok grønne områder, de skal være nært der folk bor, og det skal være sammenheng i og mellom de ulike grønne områdene. Kanskje viktigst i denne sammenhengen er målet om at de grønne områdene skal være varierte med tanke på tilrettelegging og opplevelseskvaliteter. Disse fire hovedmålene utgjør grunnlaget for Trondheim kommune sin visjon om å være en lett tilgjengelig, grønn by som er tilrettelagt for friluftsliv og lek (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017).

Fordi kommunen er planmyndighet, er den også hovedaktør for planlegging og disponering av arealene i kommunen. Lovverket rundt universell utforming er et fleksibelt verktøy, slik at kommunen har mulighet til å kartlegge og fremme gode løsninger (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2017b). Rådmannen vektlegger hvordan det innen idrett og friluftsliv skal fokuseres på å tilrettelegge for fysisk aktivitet og livskvalitet for alle. Videre fokuseres det på at Trondheim skal være et godt sted å leve, hvor alle har tilgang til gode arealer aktivitet og friluftsliv.

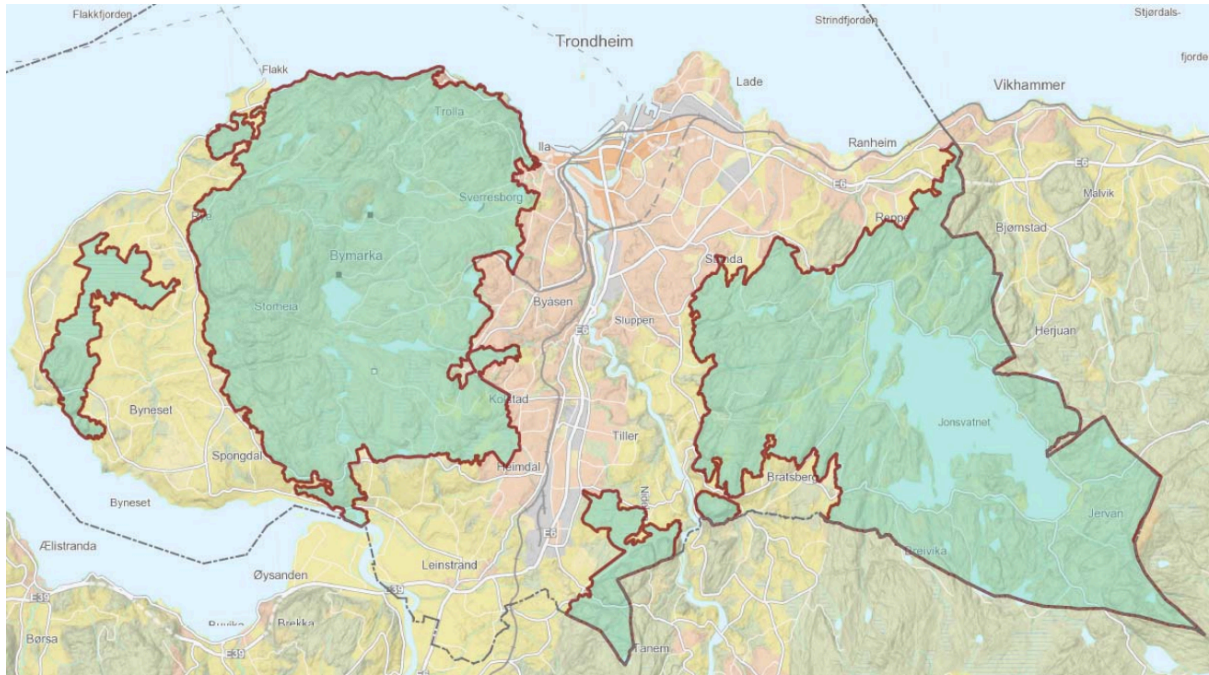
Rådmannen (2020) i Trondheim kommune trekker frem flere bærekraftsmål som relevante for kommuneplanens samfunnsdel, bl.a. bærekraftsmål nummer tre: god helse. I Trondheim kommune sin Plan for friluftsliv og grønne områder, nevnes da også grønne områder sin betydning for folkehelse (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017). Friluftsliv fastlås som en av de viktigste kildene til fysisk aktivitet i befolkningen, og peker på at en nedgang i befolkningens bruk av friluftsområder kan gi en økning i livsstilssykdommer som videre vil ha stor innvirkning på økonomiske samfunnsressurser (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017).

3.1 Friluftsområder i Trondheim kommune

Trondheim kommune sine grønne områder består av flere kategorier. I denne sammenhengen er friluftsområdene, altså marka, de områdene som er mest relevant. I Trondheim består disse friluftsområdene hovedsakelig av Estenstadmarka, Bymarka, samt noen mindre områder som for eksempel Ladestien eller områder langs Nidelven. Nedenfor vil jeg beskrive noen av de mest populære områdene i Bymarka og Estenstadmarka.

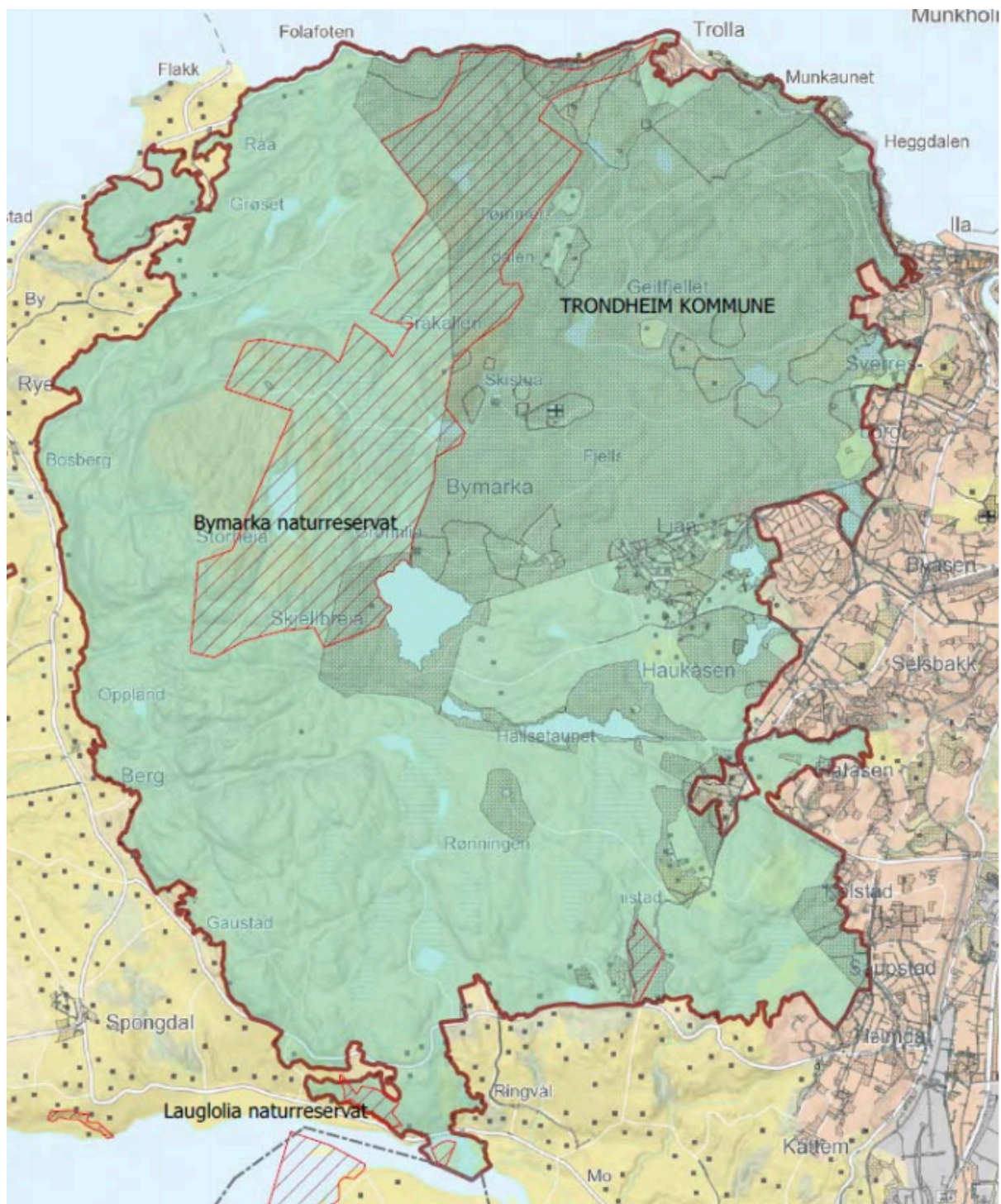
Trondheim er en bykommune i Trøndelag fylke, med rett over 200 000 innbyggere (Rosvold, 2020). Med det er Trondheim den tredje mest befolkede kommunen i Norge (Trondheim kommune, 2021c). Kommunen grenser mot Malvik i øst, Selbu og Melhus i sørøst og nordsiden av Trondheim vender ut i Trondheimsfjorden (Rosvold, 2020). Trøndelag fylkeskommune har det regionale hovedansvaret når det gjelder å ivareta friluftinteressene i Trøndelag (Trøndelag fylkeskommune, u.å.)

Begrepet bynære friluftsområder kan ha ulik betydning for ulike personer, og hva enkelte inkluderer kan variere. I denne oppgaven er de bynære friluftsområdene regnes som Bymarka, Estenstadmarka, og Ladestien. Områder som for eksempel parker, Midtbyrunden og Campusrunden er dermed ekskludert.

Figur 1: Markaområdene slik de er definert gjennom den vedtatte "Rød strek" i Trondheim (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017)

Bymarka (Fig. 1) ligger langs vestsiden av Trondheim sentrum, og består hovedsakelig av Trondheim bymark, Leinstrandmarka og Bynesmarka (Trøndelag Reiseliv, u.å.). Ifølge Trondheim kommune (2017) er det Bymarka som har vært mest brukt til og tilrettelagt for friluftsliv i Trondheim, og er det området med høyest topper og heier. Bymarka har vært sentral i utviklingen av friluftslivskulturen i byen; ulike foreninger var på slutten av attenhundretallet med på å etablere stier og løyper. Deler av Bymarka er under stort press fra ulike aktører, både med tanke på slitasje på grunn av aktiv bruk, men også fra ulike grupper med ønsker om ny tilrettelegging og bruk (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017).

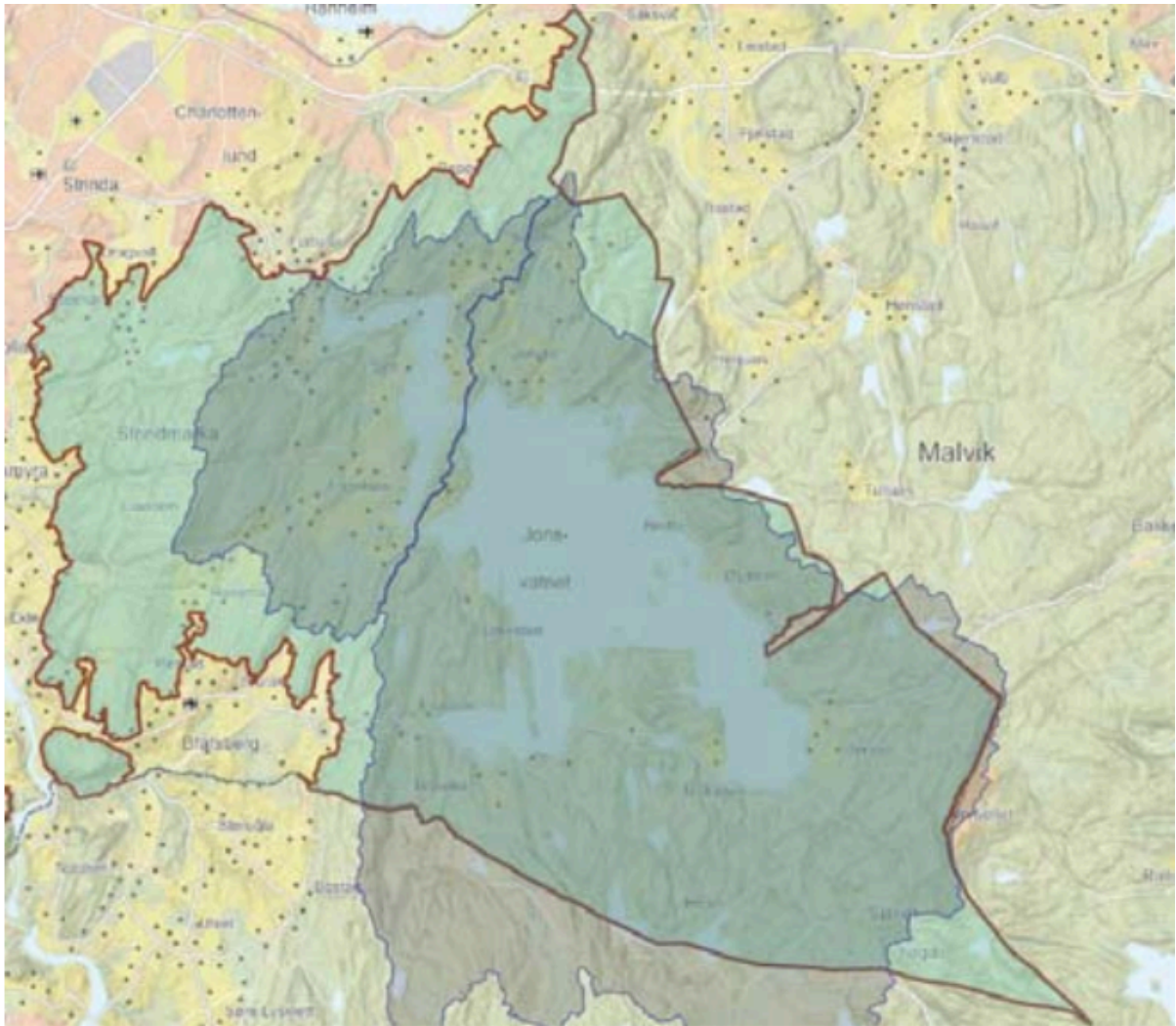
Figur 2: Bymarka avgrenset med rød linje, Bymarka naturreservat markert med striper (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017)

Deler av Bymarka består av Bymarka naturreservat (Fig. 2). Naturreservatet går i en sone fra fjorden i nord, over de høytliggende områdene med Gråkallen og Storheia, og sørover ned til Skjelbreia (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017). Formålet med å frede dette området er å bevare barskogområder med naturskogkvaliteter, med sitt biologiske mangfold i form av naturtyper, økosystemer, arter og naturlige økologiske prosesser. Videre er dette områder spesielt fordi det

har stor variasjon i vegetasjonstyper, eksposisjoner og høydelag. Selv om hensikten med naturreservatet er å bevare disse egenskapene, går flere populære turstier og skiløyper inn i området. Dette fører til uønsket slitasje, og skaper diskusjon rundt balansen mellom vern og bruk (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017)

Estenstadmarka (Fig. 3) ligger øst for sentrum, og er en del av Strindamarka. Strindamarka ligger på østsiden av byen, og henger sammen med store utmarksområder i Malvik, Selbu og Klæbu kommune. Strindamarka har ikke de samme tradisjonene knyttet til friluftsliv som Bymarka. Dette henger blant annet sammen med Jonsvatnet, hoveddrikkevannskilden til Trondheim, og restriksjoner knyttet til drikkevannskvalitet. Først på 1930-tallet ble Estenstadmarka tilrettelagt til bruk som turterreng. Da ble busker og kratt ryddet bort, og der det gikk stier ble det lagt ut trestammer og steinheller over bekker og grøfter (Ulseth, 2001). Den første lysløypa i området ble anlagt i 1965 fra Lohove (Estenstadhytta, u.å.).

Estenstadmarka ligger vest i Strindamarka, og er preget av kupert terreng og store høydeforskjeller. Dette gjør at store deler av de bolignære friluftsområdene er relativt vanskelig tilgjengelig (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017). Estenstadhytta er et populært turmål i området, som ble bygget ferdig i 1959 (Ulseth, 2001). Hytta regnes som knutepunktet i Estenstadmarka, og er populær hos flere typer brukere, mye fordi de fleste turløypene og skiløypene passerer hytta (Den Norske Turistforening, u.å.-a)

Figur 3: Strindamarka markert med rød linje. Estenstadmarka ligger på venstresiden (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017)

Ladestien utgjør en sti på over femten kilometer, som ligger nordøst for Trondheim sentrum i området rundt Lade, og strekker seg fra krysset mellom Ladehammerveien og Lade allé til Væresholmen (Albertsen & Falck, 2020; Den Norske Turistforening, u.å.-d). Ladestien spiller ikke en sentral rolle i datamaterialet, men inkluderes fordi området nevnes av informantene. Den første delen av stien ble åpnet i 1994, og er senere blitt forlenget flere ganger (Albertsen & Falck, 2020). Den regnes som en enkel fottur, og er populær blant byens innbyggere, med mer enn 150.000 brukere hvert år (Albertsen & Falck, 2020; Den Norske Turistforening, u.å.-d). Ladestien er stort sett preget av lite helning. Stien består likevel av enkelte bratte partier, blant annet et punkt like ved Kjerringberget med en stigning på 10-15%, som beskrives som bortimot ufremkommelig for rullestoler (Albertsen & Falck, 2020). Ladestien brøytes ikke om vinteren (Trondheim kommune, 2017). Stien beveger seg langs sjøen, og byr på flere populære severdigheter. Disse utgjør blant annet kafeen på Sponhuset i Ringvebukta, festninger, og flere

strender. Langs stien ligger områder som Korsvika, Rotvoll, Djupvika og Hansbakkfjæra. I disse områdene er det lagt til rette for ulike aktiviteter, deriblant fiske, grilling og bading. Noen av områdene har også toalettfasiliteter (Trondheim kommune, u.å.-c). Det er mulig å komme seg til startpunktene med bil og buss, i tillegg til at flere av punktene på veien har egne parkeringsplasser.

Enkelte områder er bedre tilrettelagt enn andre. Ett av de best tilrettelagte områdene i Bymarka er Haukvatnet (Fig. 4), et område som er populært både sommer og vinter. Ved vannet ligger hytta Hauken, som er lagshytta til Trondheim Handicapidrettslag (Trondheim Handicapidrettslag, u.å.). Hytta er tilrettelagt med rampe for rullestolbrukere. Det er etablert en asfaltert turløype på litt over to kilometer rundt vannet, badebrygge med rampe for rullestol ut i vannet (Fig. 5), i tillegg til egen kanobrygge utstyrt med personløfter for bevegelseshemmede (Trondheim kommune, u.å.-b). Strekningen rundt vannet er stort sett svak, med litt stigning enkelte steder. Det er mulig å parkere bilen ved Hauken parkeringsplass, eller ta bussen fra sentrum, som stopper på Dalgård, rundt 12 minutters gåavstand fra Haukvatnet (Visit Trondheim, u.å.-a).

Figur 4: Stien rundt Haukvatnet, Trondheim 23. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.

Figur 5: Badebrygge tilrettelagt for rullestolbrukere, Trondheim 23. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.

Lianvatnet er et badevann som også ligger i Bymarka, og består hovedsakelig av grønne gressletter egnet for lek og rekreasjon, samt badebrygge, grill og bål plass. I tillegg kan man gå løypa rundt vannet på rundt 40 minutter. Lianvatnet kan nås med bil ved å parkere ved Lian parkeringsplass. Man kan også ankomme Lianvatnet med trikk: Gråkallbanen går fra sentrum flere ganger i timen, og har Lianvatnet som endestopp (Visit Trondheim, u.å.-b).

Theisendammen er et annet populært område i Bymarka. Rundt dammen går en løype på 1,8 kilometer, som kan gås i korte eller lengre sløyfer. Løypa er 5 meter bred, og utstyrt med benker (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2020). I tillegg har området også badebrygge, en liten strand med benker, og bål plass (Trondheim kommune, u.å.-d). Området blir beskrevet som godt tilrettelagt for rullestolbrukere, og kan nås med buss fra Midtbyen, med fem til ti minutters gåavstand fra busstoppet. Man kan også gå fra Midtbyen; denne turen tar rundt 45 minutter (Visit Trondheim, u.å.-c).

Rønningen gård ligger i den sørlige delen av Bymarka, og er et populært serveringssted som er tilrettelagt for rullestolbrukere, også med eget handicaptoalett (Den Norske Turistforening,

u.å.-b). Hytta kan nås med helårsveien fra parkeringsplassen på Smistad, som er rundt 3 kilometer lang. Veien er småkupert med noen brattere bakker. Om man ikke har tilgang på bil kan man ta buss til Granåsen, og gå langs asfaltert vei til Smistad (Den Norske Turistforening, u.å.-c).

Ladestien i seg selv er ikke godt egnet eller tilrettelagt for personer med bevegelsesvansker eller nedsatt syn, på grunn av bratte stigninger og ulendt terreng langs deler av stien. Langs Ladestien finnes likevel flere populære steder og områder som kan nås uten å måtte gå langs stien. Sponhuset ligger rundt halvveis på Ladestien, en kafé som serverer mat og drikke, og som er et svært populært sted. Utenfor kafeen drifter kommunen et handicaptoalett (Trondheim kommune, 2017).

Det har vært mye prat om gondolbane i Trondheim de siste årene. Ideen ble lansert i bystyret av daværende bystyrepolitiker Tom Christian Lindvåg i 2014. Forprosjektet er utredet av Næringsforeningen i Trondheimsregionen, og viser hvordan gondolbanen kan frakte folk opp til et utsiktspunkt i Bymarka. Planen viser en gondolbane på 800 meter som starter i Ilsvika og ender ved fjelltoppen Våttakammen. Turen skal ta to minutter og 40 sekunder (Midtbø, 2021). Ifølge Hans Petter Øien Kvam, prosjektleder i Næringsforeningen i Trondheimsregionen (2021), skal gondolbanen gjøre Bymarka mer tilgjengelig for Trondheim sin befolkning, og fremhever spesielt eldre og barnefamilier. Prosjekter har blitt mye diskutert, og det er sterke meninger både for og imot byggingen av en slik bane.

3.2 Universell utforming for friluftsliv i Trondheim kommune

I Trondheim kommune er universell utforming integrert i plan- og saksbehandlingsoppgavene, og vektlegger sammenheng mellom de ulike plannivåene (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2017b).

Som nevnt tidligere handler universell utforming i friluftssammenheng ikke kun om selve marka, men også ankomst. Kollektiv-transport består av ulike fremkomstmidler; her vil det fokuseres på buss, trikk og TT-ordningen, i tillegg til bruk av egen bil og ankomst til fots, fordi disse fremkomstmidlene er de som er mulig å benytte seg av for å komme seg i nærhet av Bymarka, Estenstadmarka og Ladestien. Trondheim er etter norsk standard en stor by med et godt utbygd kollektiv-tilbud. Buss-tilbudet drives av AtB (u.å.), som jobber for å ivareta kravet om universell utforming for kollektiv-tilbudet i Trøndelag. I Trondheimsområdet har bussene

selvbetjente dører, hvor knappene har punktskrift. De nederste knappene signaliseres at du trenger ekstra tid eller bistand. Det samme gjelder enkelte stoppknapper ombord bussene. Flere busser annonserer sin ankomst på utvendige høyttalere, og neste holdeplass på høyttalere inne i bussen, i tillegg til informasjon gitt på skjerm ombord i buss og på busstopp. Alle busstopp er utstyrt med ledelinjer (fig. 6). Når det gjelder bruk av rullestol har bussene laventré og manuelle ramper, i tillegg til egne plasser til rullestol inne i bussene. I tillegg til busstilbudet har Trondheim én trikkelinje – Gråkallbanen. Gråkallbanens vogner er ikke universelt utformet, og har heller ikke rampe eller heis. Både buss og trikk er utformet med gode kontraster for personer med nedsatt synsevne.

Figur 6: busstopp drevet av AtB i Trondheim, med ledelinjer og skjerm som viser avganger. Trondheim 20. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe

Trøndelag Fylkeskommune (u.å.) har et tilbud kalt TT-ordningen, som er et transporttilbud for personer med varig funksjonsnedsettelse som har problemer med å benytte seg av ordinære kollektive transportmidler. Ordningen er et fylkeskommunalt ansvar som administreres av både fylkeskommunen og kommunen i fellesskap. Ordningen skal sørge for at de kan leve et så

aktivt liv som mulig – formålet er å gjøre personer med funksjonsnedsettelse mer mobile og bedre i stand til å delta i det alminnelige samfunns livet. Ordningen er blant annet aktuell for personer med sterkt nedsatt syn, eller som er avhengige av rullestol. (Trøndelag fylkeskommune, 2020).

Rådmannen i Trondheim kommune (2020) fremmer periodemål 3 for 2020-2023, som handler om at tidlig innsats knyttet til anlegg for fysisk aktivitet gir bedre folkehelse og livskvalitet. Her vektlegges de positive effektene ved fysisk aktivitet, og kommunens oppgave i å sikre arealer og infrastruktur som gjør friluftsliv og fysisk aktivitet lett tilgjengelig og tilrettelagt for alle. Dette innebærer blant annet en overordnet skiltstrategi for friluftsliv i Trondheim, og etablering av godt merkede nærturer i kort avstand fra befolkningens bosted.

Skilting er en viktig del av universell utforming, spesielt for personer med nedsatt syn. Merkehandboka (2019) beskriver den nasjonale malen for skilting og gradering, i tillegg til en oversikt over aktuelle symboler til bruk på blant annet skilt. Handboka vektlegger at merking av turruter skal være både naturvennlig og godt synlig, også for personer med fargeblindhet. Boka beskriver ulike standarder for merking, deriblant merkeplassering og merkeplassering. Handboka beskriver videre en gradering av turruter etter hvor krevende de er, viss hensikt er å vise folk på forhånd hva slags vanskelighetsgrad det er på den turen de legger ut på. Slik gradering er frivillig å gjennomføre. I tillegg finnes egne symboler for turruter som er godt tilgjengelige. Turløyper som markeres slik må kobles til en beskrivelse av hvordan denne er tilgjengelig. Videre kan løyper som er universelt utformes merkes med rullestolsymbolet.

3.3 Kommunal planlegging i Trondheim kommune

Nasjonale, regionale og kommunale myndigheter forvalter plan- og bygningsloven. Kommunen er ansvarlig for at nødvendig arealplanlegging finner sted, og skal påse at loven følges når offentlige eller private organer utfører plantiltak. Kommunen er videre ansvarlig for å kontrollere at lover og regler relatert til universell utforming blir overholdt (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2017b).

Alle kommuner i Norge er pålagt å opprette råd eller en annen form for representasjonsordning for personer med nedsatt funksjonsevne (Lid, 2009). Kommunalt råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne i Trondheim (KFU) får seg forelagt saker som omhandler tiltak for personer med nedsatt funksjonsevne, og kommunens budsjett og planarbeid (Trondheim

kommune, 2021b). I tillegg skal rådet i prinsipielle saker uttale seg på et forberedende stadium. Rådet driver informasjon innad i kommunen, blant organisasjoner, og generelt, og avgir årlige rapporter til bystyret i Trondheim.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017b) nevner medvirkning som en viktig del av planprosessen. Dette gjelder dialog med både regionale og kommunale myndigheter, samt råd fra personer med nedsatt funksjonsevne, i tillegg til andre som er interessert. Gjennom slik medvirkning kan planens kvalitet styrkes, samtidig som universell utforming ivaretas. Folks nærmiljø og uteområder har stor betydning for deres livskvalitet, og en slik medvirkning kan ha stor innvirkning på hele prosessen, inkludert videre utredninger.

Det har skjedd store endringer i medvirkning opp gjennom årene. Ifølge kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017b) var hovedløsningen gjerne skapt for gjennomsnittsbrukeren, mens endringer og tilleggsløsninger ble satt på plass i etterkant. Nå planlegges det for at hovedløsningen skal dekke alles behov, noe som krever kunnskap fra flere typer miljø og bakgrunner. Å finne løsninger som fungerer for alle krever aktiv, tverrfaglig samhandling i alle steg av planprosessen. Når innbyggerne involveres sikrer man at steder, bygg og offentlige rom dekker folks behov (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2017b). I Trondheim kommune sin plan for friluftsliv (2017) legges det vekt på at god kommunikasjon med befolkningen og bedre medvirkningsprosesser er viktige virkemidler for å stimulere til økt bruk og aktivitet. Utviklingen av friluftstilbudet i byen skal skje med god og bre medvirkning i befolkningen, og nå ut til flest mulig.

Medvirkning er altså et viktig verktøy innen universell utforming. Norges Handikapforbund Trøndelag er en aktiv part i byggesaker i Trondheim kommune, og har klageadgang i saker hvor kommunen velger å dispensere fra tekniske og funksjonelle krav og ved fravik fra tekniske krav i eksisterende byggverk (Trondheim kommune, 2020). Også på Trondheim kommune sine nettsider nevnes medvirkning som et sentralt punkt i plan- og bygningsloven, og det understrekes videre at desto tidligere innspill og merknader kommer frem i planprosessen, jo større sjans er det for at disse blir tatt hensyn til. Offentlige instanser og ulike interesseorganisasjoner skal også høres i planleggingen, og man kan også ha mulighet or påvirkning gjennom høringsuttalelse fra disse (Trondheim kommune, 2021a).

Politisk sak om innbyggerinvolvering kalt «Den samskapte byen», ble vedtatt i bystyret 29. august 2019. Prosjektet ønsker å øke innbyggerinvolveringen i Trondheim, gjennom å forsøke nye former for involvering og tilbakemeldinger (Trondheim kommune, u.å.-a). Dette er foreløpig kun et ønske fra Bystyret i Trondheim.

4 Metode

Dette kapitlet gjør rede for forskningsmetode, og erfaringer som ble gjort i løpet av arbeidet med oppgaven. Beslutninger og fremgangsmåter blir forklart og begrunnet. Jeg vil gå inn på kvalitativ metode og semi-strukturert intervju, og begrunne valget av denne tilnærmingen. Videre vil jeg ta for meg forarbeidet, hvor jeg vil se på utvalget av informanter, utforming av intervjuguide og informasjonsskriv, samt gjennomføring av intervju. Jeg gjør også rede for etterarbeidet, som inkluderer transkribering, koding og analyse, og refleksjon rundt egen rolle. Neste delkapittel omhandler etikk i kvalitativ forskning, hvor jeg vil gå inn på informert samtykke, konfidensialitet og maktforhold, samt pålitelighet og overførbarhet. Helt til slutt vil jeg ta for meg metodiske betraktninger.

4.1 Valg av kvalitativ metode

Metode kan forstås som hvordan data blir samlet inn og analysert (Hay, 2016). Kvalitativ metode vektlegger forståelse fremfor forklaring, og fokuserer gjerne på informantenes oppfatninger og opplevelser. Man ønsker å få innsikt i sosiale strukturer og personlige erfaringer (Tjora, 2017). Felles for all kvalitativ forskning er at de enten dreier seg om sosiale strukturer eller individuelle opplevelser (Winchester & Rofe, 2016). Et annet fellestrekk er at de fleste kvalitative tilnæringer presenterer data i form av tekst, viss form avhenger av benyttet metode (Thagaard, 2013). Samtidig er kvalitativ forskning også mangfoldig både i hvordan de genererer data og i analytiske fremgangsmåter (Thagaard, 2013). De ulike forskningsmetodene innenfor den kvalitative tilnærmingen har alle sine styrker og svakheter. Hvilken forskningsmetode som er best egnet til et prosjekt avhenger av problemstillingen og hvilken informasjon du ønsker å frembringe. Metoden må egne seg til å nå målene som er satt, samt generere data på en måte som er mulig for forskeren å håndtere og tolke (Valentine, 2001).

I dette prosjektet vil individuelle opplevelser av de samme områdene vektlegges. Dette legger til rette for at enkeltindivider og deres synspunkter kommer til ordet. Individuelle opplevelser er vanskelige å generalisere. Ifølge Winchester og Rofe (2016) forsøker kvalitativ forskning derfor å fremheve ulike meninger, fremfor å fastslå én overordnet forståelse.

Som nevnt i delkapittel 1.2, er formålet med denne oppgaven å få innsyn i tilretteleggingen av de bynære friluftsområdene i Trondheim, og hva folk med ulike funksjonsnedsettelser synes om denne tilretteleggingen. For å kunne besvare problemstillingen best mulig valgte jeg å benytte en kvalitativ tilnærming. Forskningsspørsmål og problemstilling ble delvis formulert

og endret underveis i prosjektet, men fokuset var hele tiden på individuelle oppfatninger og opplevelser. Fleksibilitet er et annet kjennetegn ved kvalitativ forskning, ifølge Thagaard (2013). Problemstillingen blir belyst ved hjelp av tre forskningsspørsmål som omhandler tilretteleggingen av de bynære friluftsområdene i Trondheim. For å få en omfattende forståelse av dette temaet var det derfor nødvendig å benytte seg av en kvalitativ tilnærming.

4.1.1 Semi-strukturert intervju

For å få et innblikk i hva folk med funksjonsnedsettelse synes om tilretteleggingen av de bynære friluftsområdene i Trondheim, valgte jeg å bruke intervju som metode. Ifølge Tjora (2017) er det hensiktsmessig å benytte seg av denne tilnærmingen når man ønsker å utforske nyanser i ulike menneskers opplevelser og erfaringer av et fenomen. Intervju som metode innebærer en muntlig utveksling av informasjon mellom forsker og informant (Dunn, 2016). Metoden egner seg derfor til å gi informasjon om personers opplevelser, synspunkter og selvforståelse, og hvordan individer forstår sine egne erfaringer (Thagaard, 2013). Videre innebærer metoden at det etableres kontakt mellom forsker og informant, en kontakt som har påvirkning på materialet forskeren sitter igjen med. Intervju har som formål å samle inn fyldig og omfattende informasjon om hvordan folk opplever sin livssituasjon, og deres formeninger om temaer som blir tatt opp i intervjusituasjonen (Thagaard, 2013). Spørsmålene formuleres slik at informanten har mulighet til å gi detaljerte svar, hvor de kan utbrodere rundt sine opplevelser og formeninger. Gjennom en slik dialog kan forskeren oppnå en forståelse av hva informanten anser som betydningsfullt (Dunn, 2016).

Dunn (2016) skriver at intervju som tilnærming har flere styrker. Tilnærmingen åpner for at informanten med egne ord kan beskrive hendelser eller ytre sine meninger, som dermed lar deg oppdage hva informanten regner som viktig. Dette gjøres ved at man stiller åpne spørsmål som lar informanten reflektere over egne opplevelser. Fordi en slik tilnærming tillater at informanten i stor grad kan fortelle fritt rundt noen gitte rammer, må man også forvente digresjoner fra informantens side (Tjora, 2017). Slike sidespor kan også gi ny informasjon og åpne for spørsmål eller temaer man ikke hadde tenkt ut på forhånd. Man skal likevel være forsiktig med å uttrykke at resultatet av forskning basert på intervju representerer en «sannhet», da personlige meninger og opplevelser varierer voldsomt på tvers av alder, kjønn, etnisitet, osv. (Dunn, 2016).

Det finnes tre hovedformer for intervju som kan plasseres langs et kontinuum, hvor alle har ulike styrker og svakheter: strukturert, ustrukturert, og semi-strukturert intervju. Semi-strukturerte intervju befinner seg ifølge Dunn (2016) i midten av dette kontinuumet, og er den intervju-formen som er blitt benyttet i denne oppgaven. I et semi-strukturert intervju er temaene og spørsmålene som skal tas opp i stor grad bestemt på forhånd. Samtidig innebærer tilnærmingen en viss fleksibilitet, ved at man i løpet av intervjusituasjonen kan følge opp temaer som informanten tar opp.

Når man skal gjennomføre et intervju, har man i dag tilgang på flere løsninger til hvordan man skal samle inn data. Selv om intervju ansikt til ansikt fortsatt er standarden, har teknologi gitt oss nye kommunikasjonsmåter. I denne oppgaven ble intervjuene gjennomført digitalt via Zoom. Tjora (2017) skriver at internett kan ha tre roller i samfunnsforskning: internett som verktøy for forskning, internett som sted for forskning, og internett som væremåte. I denne oppgaven ble internett brukt som et verktøy for å samle data.

Digitale intervju innebærer fordeler og ulemper som skiller seg fra intervju hvor man møtes ansikt til ansikt. Intervju via internett innebærer en fleksibilitet. Å gjennomføre intervju via internett gjør at man kan intervju mennesker uavhengig av hvor de befinner seg, så lenge de har tilgang til internett. Dette kan medføre en større variasjon i utvalget av informanter, fordi man ikke lenger er begrenset til informanter med geografisk nærhet til en selv. Denne måten å gjøre intervju på er kostnads- og tidseffektiv, i og med at det ikke lenger er behov for å reise til et sted hvor man kan gjennomføre intervjuet. Enkelte kan foretrekke å gjennomføre intervju digitalt fordi det tillater en å gjøre intervjuet fra trygge, komfortable omgivelser. Dette gjelder både informant og forsker.

Samtidig kan digitale intervju ifølge Thunberg og Arnell (2021) medføre flere utfordringer. Ikke alle mestrer digitale verktøy like godt. I denne oppgaven uttrykte et par av informantene at de ikke hadde kjennskap til Zoom, og etterspurte mer informasjon. Dette løste vi ved at jeg ga disse informantene en detaljert beskrivelse av hvordan dette verktøyet virket, og hva de selv måtte gjøre for at vi skulle kunne gjennomføre intervjuet på denne måten. I et av tilfellene hadde informanten problemer med lyd-innstillingene til Zoom. Før intervju-start hadde jeg instruert informanten via telefon på informantens oppfordring. Da det ble klart at informanten hadde problemer med det digitale verktøyet, valgte vi å gjennomføre intervjuet med en kombinasjon av Zoom og telefon-samtale. Samtalen ble ført via mobiltelefon, samtidig som at

vi kunne se hverandre via Zoom. Dermed bevarte vi fordelene knyttet til video-samtaler over telefon-samtaler. Ved andre digitale kommunikasjonsformer, for eksempel e-post eller telefonsamtaler, kan man gå glipp av potensielt viktig informasjon via blant annet ikke-verbal kommunikasjon. Å kommunisere ansikt til ansikt består ikke kun av muntlig kommunikasjon. Når man kommuniserer via nettbaserte video-samtaleverktøy som Zoom, mister man ikke all den non-verbale kommunikasjonen. Man har fortsatt mulighet til å lese informantens ansiktsuttrykk. Samtidig har man ikke anledning til å lese kroppsspråk på lik linje som ved et intervju gjort ansikt til ansikt.

Flere digitale verktøy, deriblant Zoom, har egne opptaksfunksjoner. I Zoom sitt tilfelle tillater denne funksjonen opptak av både bilde, lyd og tekst (Zoom, u.å.). Universiteter og lignende institusjoner har ulike regler knyttet til opptak av intervju. Ved innsamling av fortrolig informasjon tillater NTNU ikke bruk av opptaksverktøy som har internett-tilkobling (NTNU, u.å.). I dette prosjektet ble en diktafon benyttet til å ta lydopptak. Ved siden av etiske betenkeligheter knyttet til lydopptak, innebærer digitale intervju betenkeligheter knyttet til samtykke (Thagaard, 2013). En samtykkeerklæring skal i utgangspunktet signeres for hånd av informanten. Dette kan man løse på forskjellige måter. Det er mulig for informanten å skanne inn en signert samtykkeerklæring, for så å sende dokumentet tilbake til forsker. I dette tilfellet ble informantens samtykke samlet inn muntlig. Muntlig samtykke ble valgt fordi det krevde minst innsats fra informantens side, og fordi skanning av dokument både krever en viss teknisk forståelse, og tilgang på en viss type utstyr. Jeg går nærmere inn på informasjonsskriv og samtykke i kapittel 4.2.3.

Det var i all hovedsak trygghet og helse som gjorde at intervjuene i dette prosjektet ble gjennomført digitalt. På grunn av korona og restriksjoner opplevdes det som tryggere å gjøre det på den måten. Å møtes ansikt til ansikt ville innebære en viss risiko som enkelt kunne unngås ved å gjennomføre intervjuene digitalt. Det er også mulig at terskelen for deltakelse ble lavere ved digitale intervju, da intervjuene kunne gjøres fra hvilket som helst sted.

4.2 Forarbeid og gjennomføring

Et suksessfullt intervju forutsetter at man i forkant har gjennomført et godt forarbeid. Dette forarbeidet vil være tema for dette kapittelet, hvor jeg vil gå inn på utvalg og rekruttering av informanter, utforming av intervjuguide og informasjonsskriv, samt gjennomføring av intervjusituasjonen.

4.2.1 Utvalg og rekruttering av informanter

Hvem som skal inkluderes i studien må reflektere hva det er en ønsker svar på, samt metoden man benytter seg av. Et semi-strukturert kvalitativt intervju innebærer en fleksibilitet i hvordan informanten kan fortelle sine erfaringer og historier, samtidig som at forskeren kan sørge for at temaer som er relevante for problemstillingen blir diskutert. For å bestemme hvem forskeren skal få informasjon fra, må man definere utvalget som undersøkelsen baserer seg på (Dunn, 2016; Thagaard, 2013). Dette innebærer et strategisk utvalg, som ble benyttet i denne undersøkelsen. Et strategisk utvalg vil ifølge Thagaard (2013) si at informantene har egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategiske i forhold til problemstillingen og teorien som blir benyttet i oppgaven. Et prinsipp ved valg av informanter er at utvalget skal være egnet til å utforske problemstillingen. Dermed er også størrelsen på utvalget en viktig faktor, med tanke på hva som er et hensiktsmessig antall informanter. Fordi denne type arbeid er tid- og ressurskrevende, må det settes begrensninger på størrelsen til utvalget. Når intervju ikke lengre gir noen videre forståelse av det vi studerer, har man nådd et slags metningspunkt (Thagaard, 2013). Altså er utvalget stort nok til at man oppnår en forståelse av temaet. I denne oppgaven bestod utvalget til slutt av ni informanter. Studiens formål var å få innsikt i hvilke formeninger folk med funksjonsnedsettelse hadde om tilretteleggingen av de bynære friluftsområdene i Trondheim. Det strategiske utvalget innebar derfor å finne informanter som hadde en fysisk funksjonsnedsettelse, var bosatt i Trondheim, og som hadde benyttet seg av de nevnte områdene i en eller annen grad.

På grunn av strenge regler knyttet til databehandling av folk under 18 år, ble utvalget begrenset til å omfatte personer som hadde nådd myndighetsalder. Det ble forsøkt å få til en relativt jevn fordeling av kjønn, men på grunn av vanskeligheter med å rekruttere informanter ble dette ikke høyt prioritert. Likevel endte utvalget opp med å være fordelt jevnt mellom menn og kvinner, med fire menn og fem kvinner. En oversikt over informantene finnes i tabell 1. Informantene er gitt fiktive navn og alder. Den fiktive alderen har et avvik på ett år mer eller mindre fra informantens ekte alder. Tabellen beskriver også informantenes funksjonsnedsettelse.

Informantene informerte gjerne uoppfordret i hvilken grad de brukte marka før intervjusituasjonen. Det ble ikke satt noen begrensninger knyttet til hvor mye informanten hadde ferdes i de bynære friluftsområdene. Én potensiell informant ble ikke intervjuet da personen ikke hadde benyttet seg av de relevante områdene, kun én enkelt sti i umiddelbar

nærhet til Trondheim sentrum. Det ble derfor satt krav til at informanten måtte ha benyttet seg av minimum Bymarka *eller* Estenstadmarka. Det ble heller ikke satt noen begrensninger til hvilken funksjonsnedsettelse informanten hadde. Å avgrense utvalget vil ifølge Tjora (2017) gi et mer konsist datamateriale. Videre avgrensning, for eksempel til alder, bosetting i visse bydeler eller én spesiell funksjonsnedsettelse kan gjøre datamaterialet sammenlignbart i større grad. Sammenlignbarhet var dog ikke essensielt for dette prosjektet.

Kjønn	Fiktivt navn	Fiktiv alder	Funksjonsnedsettelse
Mann	Trond	63 år	Nedsatt syn
Kvinne	Anette	41 år	Nedsatt syn
Mann	Mathias	33 år	Nedsatt syn
Kvinne	Hanne	36 år	Nedsatt syn
Kvinne	Tove	73 år	Bevegelseshemmet, avhengig av stol/krykker
Kvinne	Heidi	56 år	Nedsatt syn
Kvinne	Ingrid	31 år	Nedsatt syn
Mann	Arne	73 år	Bevegelseshemmet, avhengig av rullestol
Mann	Sivert	62 år	Bevegelseshemmet, benprotese

Tabell 1: Oversikt over informanter.

Etter at kriteriene for utvalget av informanter var fastslått, startet arbeidet med å rekruttere informanter. Min døråpner var i første omgang ulike organisasjoner for personer med funksjonsnedsettelse. Jeg henvendte meg til et utvalg av slike organisasjoner. Dersom organisasjonen hadde et lokallag i Trondheim eller Trøndelag, tok jeg kontakt med disse. Dersom det ikke fantes informasjon på internett om et lokallag, tok jeg kontakt med den overordnede organisasjonen, presiserte at oppgaven dreide seg om Trondheim, og at det muligens ikke var relevant for deres medlemmer. Via e-post forklarte jeg blant annet formålet med prosjektet, hvem jeg ønsket å intervju, og hva det ville innebære å delta. I e-posten ba jeg også om at denne informasjonen kunne bli brakt videre til de det kunne være aktuelt for.

Da jeg kontaktet de ulike organisasjonene og lokallagene på e-post, opplevde jeg at det var vanskelig å få kontakt med flere av dem. Til å begynne med tok jeg kun kontakt med to-tre ulike organisasjoner, fordi jeg ikke ønsket å få flere informanter enn det som var nødvendig, blant annet på grunn av all tiden gjennomføring og bearbeiding av intervju ville kreve. Denne bekymringen var unødvendig, da kun én av organisasjonene jeg tok kontakt med svarte på forespørselen min. Jeg valgte derfor å ta kontakt med flere relevante organisasjoner, fordi den første runden ikke resulterte i nok informanter. Et aspekt ved denne metoden var at jeg ikke alltid hadde kontroll på om denne informasjonen ble brakt videre, eller om noen av medlemmene deres viste interesse for å delta, før de eventuelt tok kontakt på e-post. Jeg opplevde at min deltakelse i prosessen ble nokså «passiv».

På grunn av manglende suksess knyttet til å opprette kontakt med informanter via organisasjoner, ble snøballmetoden etter hvert benyttet. Denne metoden dreier seg ifølge Tjora (2017) om at forsker får kontakt med flere informanter gjennom andre informanter. Informantene foreslår altså andre personer som kan være relevante for oppgaven. Dette er en måte for forsker å komme i kontakt med informanter som en ellers kanskje ikke ville fått snakket med. Etter første runde med e-post til relevante organisasjoner hadde jeg fått kontakt med to informanter. Etter å ha sendt de mer informasjon om prosjektet mitt sendte jeg ut spørsmål om de hadde kjennskap til andre som oppfylte kravene og som ville la seg intervju. Dette fikk jeg lite respons på, og var også en annen årsak til at jeg valgte å ta kontakt med flere organisasjoner.

En fare med snøballmetoden er at man kan sitte igjen med et utvalg bestående av informanter fra samme miljø. Dette kan skape skjevheter i materialet, da det kan gi ensidig informasjon om temaet man forsker på (Tjora, 2017). Jeg er likevel sikker på at jeg har unngått en slik skjevhet i materialet til denne oppgaven. Kontaktopplysningene til informantene jeg opprettet kontakt med gjennom denne metoden ble ikke hentet fra samme person, men flere personer. I tillegg tok rundt halvparten av informantene kontakt på eget initiativ gjennom en av organisasjonene jeg tok med i første omgang av rekrutteringen. Rundt halvparten av utvalget bestod dermed av informanter rekruttert via snøballmetoden. Det finnes også etiske utfordringer knyttet til denne metoden. Ved å få informasjon om potensielle informanter fra en annen informant hentet man inn opplysninger om en aktuell deltaker uten at personen nødvendigvis ønsker det. Noen informanter vil også mislike å bli bedt om å gi ut slik informasjon (Tjora, 2017). I intervjuene hvor jeg ba om slik informasjon var det derfor viktig å presisere at det å videreføre meg til

andre aktuelle personer var helt frivillig. Forespørselen ble gitt i slutten av intervju-situasjonen, for å minske et eventuelt press informanten kunne føle på.

På grunn av vanskelighetene med å skaffe informanter, kan utvalget delvis kategoriseres som et tilgjengelighetsutvalg. Et tilgjengelighetsutvalg baserer seg på å finne informanter som er villige til å delta i undersøkelsen. Utvalget er likevel strategisk, da det består av informanter med egenskaper som er relevante for prosjektet (Thagaard, 2013).

Etter hvert fikk jeg tilsendt kontaktinformasjonen til folk med gode nettverk, som kunne referere meg videre til personer som oppfylte kriteriene for deltakelse. Hvilken kontaktinformasjon jeg fikk varierte, og dermed var det også variasjon i hvordan disse informantene ble kontaktet. Noen ble kontakten på e-post dersom jeg hadde fått e-post-adressen deres. I andre tilfeller hadde jeg fått telefon-nummer eller Facebook-profilen til folk som kunne være aktuelle. I de tilfellene hvor jeg hadde tilgang på e-post-adressen til potensielle informanter, tok jeg kontakt på e-post. E-posten inneholdt informasjon om hvordan jeg hadde fått kontaktinformasjonen deres, litt informasjon om meg og prosjektet og hva det ville innebære å delta, samt spørsmål om personen ønsket å la seg intervju, i tillegg til min kontaktinformasjon. Jeg la også ved informasjonsskrivet for å gi mer fullverdig informasjon. Dersom jeg hadde fått tilsendt personens telefon-nummer eller Facebook-profil, ble de tilsendt en melding via det aktuelle mediet. Meldingen inneholdt informasjon om hvem jeg var og hvem jeg hadde fått kontaktinformasjonen deres fra, en kortbeskrivelse av oppgaven og spørsmål om å delta, samt en forespørsel om å fortsette videre kommunikasjon via e-post.

Det er vanskelig å si akkurat hvorfor rekrutteringen av informanter var såpass utfordrende. Det er godt mulig at organisasjonene jeg tok kontakt med får lignende forespørsler regelmessig. Én av organisasjonene jeg sendte e-post til ga uttrykk for nettopp dette, men sendte likevel forespørselen min videre til sine medlemmer. Det er derfor tenkelig at organisasjonene som ikke responderte, ikke sendte forespørselen min videre. En annen mulighet er at henvendelsen min rett og slett druknet i innboksen, og at jeg følgelig kunne vært mer påpasselig med å følge opp henvendelsen. Det er også interessant å se på hvorfor folk eventuelt velger å delta. Det kan være et ønske om å prate om et tema de er interessert i, eller å kunne bidra til å skape forbedringer innen et område (Tjora, 2017). Flere av informantene i dette prosjektet uttrykte at tilrettelegging var noe de var interessert i, og at de var glade for å kunne bidra til et prosjekt om temaet.

Begrep	Antall
Enkelte	1-2
Flere/mange	3-4
De fleste/svært mange	6-8
Alle	9

Tabell 2: Begreper brukt i kapittel 5: Empiriske funn og diskusjon

Tabell 2 viser en oversikt over begrepet som blir brukt i kapittel 5, empiriske funn og diskusjon. Begrepene gjør det mulig å skille mellom hvor mange av de ni informantene som har delt samme mening.

4.2.2 Utforming av intervjuguide

Jeg utformet én intervjuguide som skulle brukes til alle intervjuene (vedlegg 1). Fordi jeg planla å gjennomføre semi-strukturerte dybdeintervju, la jeg til rette for at jeg kunne stille tilleggs-spørsmål underveis i intervju-situasjonen. Dette kunne for eksempel være dersom informanten sa noe jeg gjerne ville høre mer om.

Intervjuguidens struktur besto av tre deler: oppvarmingsspørsmål, refleksjonsspørsmål, og avrundingspørsmål. Denne måten å strukturere dybdeintervju på blir beskrevet av Tjora (2017). Å starte intervjuet med oppvarmingsspørsmål kan skape trygghet hos informanten, og består som regel av enkle spørsmål som krever lite refleksjon. Del to, refleksjonsspørsmålene, utgjør den største bolken av et intervju. Hvor mange spørsmål som kreves for å fylle et visst tidsrom avhenger av hvor snakkesalig informanten er. Spørsmålene formuleres gjerne på en måte som lar informanten reflektere og snakke om egne erfaringer. Et dybdeintervju avsluttes med avrundingspørsmål, hvor informanten takkes for innsatsen, blir informert om hva som skjer videre med forskningsprosjektet, og får anledning til å stille spørsmål dersom noe skulle være uklart. Dette var strukturen jeg tok utgangspunkt i da jeg skulle sette opp min egen intervjuguide.

Fordi dette var min første erfaring med å utforme intervjuguide og å skulle gjennomføre intervju, var det viktig for meg at jeg hadde noe konkret å forholde meg til. For trygghetens skyld var det derfor nødvendig at jeg hadde en klar oppfatning av hva jeg ønsket svar på, og at jeg slik kunne sette opp en intervjuguide som ville gi svar som tilfredstilte min problemstilling, uten at det var behov for å stille mange tilleggsspørsmål. Jeg så også for meg

at jeg etter hvert ville bli tryggere i rollen som intervjuer, og at jeg i de senere intervjuene derfor kunne fravike noe mer fra intervjuguiden.

Fordi jeg som nevnt ikke hadde tidligere erfaring med å sette opp en intervjuguide, valgte jeg å inkludere flere refleksjonsspørsmål enn anbefalt. Ifølge Tjora (2017) vil et dybdeintervju på én time gjerne bestå av 3-6 refleksjonsspørsmål. På grunn av mangel på erfaring besto min intervjuguide av rundt 15 spørsmål, inkludert noen oppfølgingsspørsmål. Ikke alle spørsmålene krevde mye refleksjon. Dette var et resultat av at jeg ønsket å ha noe å lene meg på dersom en informant skulle ha behov for mange oppfølgingsspørsmål. Derfor bestod den ferdige intervjuguiden av ferdig formulerte spørsmål, ikke av stikkord. Jeg valgte å dele refleksjonsspørsmålene mine i to temaer: «Eget friluftsliv» og «Tanker rundt og opplevelser knyttet til tilrettelegging».

En annen utfordring var hvordan jeg skulle forsikre meg om at jeg gjennom spørsmålene ville få svar på det jeg ønsket å finne ut av, altså om spørsmålene var relevante med tanke på problemstilling og forskningsspørsmål. Jeg ønsket å forsikre meg om at jeg stilte de spørsmålene jeg trengte, slik at jeg i etterkant ikke kom på mange andre spørsmål jeg burde ha stilt. For at dette ikke skulle bli et problem, var det derfor viktig at jeg hadde en viss forståelse av teorien jeg ville benytte i oppgaven, og at jeg hadde et klart bilde av hva det var jeg ønsket å få svar på.

Første utkast av intervjuguide besto av en lang rekke spørsmål. Det ble tydelig at spørsmålene var for generelle, og at de ikke ville få informantenes perspektiv frem på en god måte. Intervjuguiden var også noe uoversiktlig, og hoppet frem og tilbake fra ulike temaer. Veileder og jeg ble derfor enig om å fjerne mange av spørsmålene som ikke egnet seg, og å kategorisere spørsmålene for å gjøre den mer oversiktlig. Den endelige intervjuguiden bestod som nevnt av spørsmål delt inn i to kategorier, i tillegg til åpningsspørsmål og avslutningsspørsmål. Åpningsspørsmålene bestod av enkle spørsmål rundt personens bakgrunn og fysiske funksjonsnedsettelse. Den første kategorien, «Eget friluftsliv», bestod hovedsakelig av spørsmål rundt egen bruk av friluftsområder, blant annet i hvilken grad informanten benyttet seg av slike områder, hvilke aktiviteter det dreide seg om, og hvilken motivasjon som lå bak. Den andre kategorien, «Tanker og opplevelser knyttet til tilrettelegging», dreide seg om hvilken tilrettelegging de hadde behov for, hvordan tilretteleggingen i Trondheim er i dag, og forslag til ting som kunne gjøres bedre.

En av fordelene med intervju som metode er at informantene har mulighet til å gi si i fra dersom noe er uklart (Dunn, 2016). Etter hvert som intervjuene ble gjennomført, opplevde jeg at noen spørsmål kunne blitt formulert på en annen måte. Disse ble endret på, og intervjuguiden så derfor noe annerledes ut i de senere intervjuene. Et par spørsmål ble fjernet, fordi jeg opplevde at de ikke var relevante for problemstillingen, og at informantene også opplevde disse spørsmålene som mindre relevant.

4.2.3 Informasjonsskriv

Den du samler opplysninger om har rett til informasjon, og man har derfor som regel informasjonsplikt overfor informantene (Norsk senter for forskningsdata, 2021). Etter at kontakt hadde blitt etablert med en informant, ble de tilsendt et informasjonsskriv på e-post. Informasjonsskrivet ble utarbeidet ved hjelp av NSD sin mal, for å sørge for at alt av nødvendig informasjon ble inkludert. Det ble stilt krav om at informasjonen som ble gitt til informantene skulle være lett forståelig og lett tilgjengelig.

Informasjonsskrivet inneholdt blant annet informasjon om hva formålet til oppgaven var, hva det innebar for den enkelte å delta, opplysninger om informanten sine rettigheter, hvordan informasjonen ville bli lagret og behandlet, og informasjon om hvor de kunne ta kontakt for å finne ut mer (vedlegg 2). Siste side i informasjonsskrivet inneholdt en samtykkeerklæring. Ved å skrive under på denne erklæringen samtykket informanten til å delta i intervju, og til at deres opplysninger kunne bli behandlet frem til prosjektet var avsluttet. Intervjuene ble gjennomført via Zoom, og samtykke ble derfor gitt muntlig av informantene før selve intervjuet startet. De ble også spurt om samtykke til at det kunne bli gjort lydopptak. Dette ble det også informert om i informasjonsskrivet.

4.2.4 Intervjusituasjonen

Samtlige intervju ble gjennomført via video-tjenesten Zoom. Planen var opprinnelig å møte informantene på et sted de selv valgte for å gjennomføre intervjuet. På grunn av korona-restriksjoner og retningslinjene til NTNU, ble dette endret til å gjøre intervjuene over nett. Alle intervjuene ble gjort i mars 2021, med unntak av ett intervju som ble gjennomført i april 2021. Dato og tidspunkt for intervju ble valgt av informanten, og jeg presiserte at jeg var svært fleksibel når det kom til når intervjuet skulle gjennomføres.

Innledningsvis i intervju-situasjonen ble informanten bedt om å gi muntlig samtykke på at det kunne bli tatt opp lyd via diktafon, og at de samtykket til det som ble oppgitt i informasjonsskrivet og samtykkeerklæringen. Ingen av informantene hadde innvendinger til dette. Informasjon om hvordan opptakene skulle oppbevares, brukes og lignende ble gitt i informasjonsskrivet. Informasjonsskrivet som på forhånd ble gitt til informantene på e-post skulle i utgangspunktet ha en fysisk signatur fra informanten, men fordi det ikke var gunstig å møtes ansikt til ansikt, ble det derfor avtalt på e-post at samtykke skulle gis muntlig før selve intervjuet startet. Etter å ha gitt muntlig samtykke fikk informantene kort presentert tema for oppgaven, og ble takket for deltakelse i prosjektet.

Jeg opplevde at det var fantes ulemper med å gjøre intervju via internett. Situasjonen fikk et mer upersonlig preg, og man gikk glipp av den «vanlige samtalen» som kanskje ville funnet sted i forkant av et intervju som ble gjennomført ansikt til ansikt. Samtidig har dette muligens gjort at terskelen på å delta i prosjektet ble lavere for informantene, fordi man slapp eventuell reisetid til intervjusted, og fordi noen ikke er like glade i å møte fremmede mennesker. Personlig opplevde jeg at jeg var mer komfortabel med å gjennomføre intervju over internett, sammenlignet med tidligere erfaring med å gjøre intervju ansikt til ansikt.

Jeg forholdt meg hovedsakelig til intervjuguiden, men endret av og til rekkefølgen på spørsmålene eller lot være å stille et spørsmål dersom informanten allerede hadde svart på det i forbindelse med et annet spørsmål. I flere situasjoner var det også naturlig å følge opp noe informanten hadde sagt, eller stille tilleggsspørsmål. Basert på de 1-2 første intervjuene som ble gjennomført, valgte jeg også å fjerne et par av spørsmålene fordi de opplevdes som mindre relevant. På samme vis dukket det opp tema som jeg valgte å ta med videre til senere intervju. Erfaringer underveis gjorde meg mer komfortabel i intervjusituasjonen.

Som forventet var det ulikheter i hvor mye de ulike informantene hadde å fortelle, og dette ga utslag i hvor lenge intervjuene varte. Intervjuene hadde en varighet på mellom 20-60 minutter, avhengig av hvor mye informanten hadde på hjertet.

Under intervjuene ble det benyttet en diktafon for å ta opptak av lyden. Dette gjorde at jeg kunne holde fokuset på informanten og vår samtale, og dermed unngikk distraherende notatskriving underveis. Å bruke båndopptaker gir ifølge Tjora (2017) en visshet om at en får med seg det som sies. Jeg noterte likevel noen stikkord dersom noe opplevdes som spesielt

viktig, eller om jeg ønsket å komme tilbake til noe senere i intervjuet. Å bruke diktafon gjorde at jeg følte meg mer komfortabel i intervjusituasjonen, fordi jeg ikke var bekymret for at viktig informasjon skulle gå tapt. Båndopptaker gjør at det blir mulig å bruke direkte sitat i oppgaven, og skaper også en bedre flyt i samtalen (Tjora, 2017).

Å ta opp samtale med båndopptaker innebærer noen etiske utfordringer. At intervjuet blir tatt opp på lyd kan gjøre at informanten vegrer seg til å gi ut visse opplysninger i frykt for å bli gjenkjent. Derfor ble det i informasjonsskrivet understreket hvordan disse lydopptakene skulle behandles, samt at samtykke kunne trekkes tilbake på hvilket som helst tidspunkt dersom informanten ikke lengre var komfortabel med å delta.

En utfordring med å lene seg på en slik digital løsning er at diktafonen kunne slutte å ta opp lyd, gå tom for batteri, eller gi lydopptak av dårlig kvalitet. Dersom dette hadde vært tilfelle ville man stått igjen med et ufullstendig datamateriale i etterkant av intervjuet, spesielt dersom man tok lite eller ingen notater underveis, nettopp fordi man stolte på båndopptakeren. Jeg opplevde dette delvis som en stressfaktor i forkant av intervjuet, og sjekket alltid at båndopptakeren var fulladet og at jeg hadde ekstra batterier tilgjengelige. En båndopptaker kan også oppleves som distraherende eller sjenerende for informanten, og derfor var det muligens positivt at båndopptakeren ikke var synlig på skjermen.

Jeg fikk ikke inntrykk av at informantene vegret seg til å dele sine opplevelser og meninger, eller at de opplevde temaene som sensitive. Tvert imot opplevde jeg at informantene var veldig villige til å la seg intervju; flere uttrykte glede over «å få lov» til å bidra til prosjektet, og fortalte at de satte pris på at tilrettelegging og universell utforming ble forsket på.

4.3 Etterarbeid

Når intervjuene er gjennomført, gjenstår fortsatt mye arbeid. Dette delkapittelet vil se på transkribering og analyse av intervjumaterialet, samt refleksjon rundt egen rolle.

4.3.1 Transkribering

Etter at intervjuene var gjennomført ble disse transkribert. De transkriberte intervjuene utgjør et materiale på rundt 60 sider. Alle intervjuene ble transkribert kort tid etter at intervjuene var gjennomført. Lydfilene ble spilt av i programmet QuickTime Player og slettet etter at transkriberingen var gjennomført. Transkriberingen ble gjort i Microsoft Word. Gjennom

transkribering oversetter man muntlig kommunikasjon til skriftlig form. Transkriberingen ble gjort på bokmål. Dette ble gjort av to grunner: fordi informantene snakket ulike dialekter og bokmål ville bidra til å anonymisere, og fordi bokmål best ville representere ytringene i skriftlig form. Dersom dialektord med en spesiell betydning ble brukt, ble disse ordene beholdt i transkriberingen. Thagaard (2013) skriver at allerede i samtalene med informantene er forskeren i gang med analyseprosessen, fordi dataene man produserer vil påvirkes av ens subjektive tolkninger. Transkribering anses også som å være en del av analyseprosessen, ved at man strukturerer de innsamlede dataene.

I dette arbeidet var det ikke hensiktsmessig å få til en helt nøyaktig oversettelse av det muntlige materialet. Det er usikkert om det i det hele tatt er mulig å få til en helt nøyaktig oversettelse av muntlige ytringer til skriftlig form, da man for eksempel mister essensielle faktorer som kroppsspråk og tonefall (Tjora, 2017). Oppgavens formål gjorde at dette ikke var hensiktsmessig. Språket i seg selv var ikke nødvendigvis viktig, fokuset lå heller på formeninger om ulike emner. Dermed unngikk jeg å inkludere bekræftende signaler, eller prober, som «ja», «nei», og «hm». Jeg valgte også å ekskludere gjentakende setninger, eller setninger som ikke ble fullført og ikke inneholdt informasjon relevant for temaet til oppgaven. I tillegg la jeg inn samtalsignaler som kunne gi berike forståelsen av det som ble sagt, eksempelvis «latter», eller «...» der en setning ikke ble fullført eller ved lengre pauser. Dette gjorde jeg også for å gi et mer helhetlig bilde av samtalen, da det er vanskelig å oversette muntlig kommunikasjon med alt det innebærer til skriftlig tekst (Tjora, 2017).

Dersom informanten uttalte seg om noe som kunne gjøre hen gjenkjennbar, for eksempel gjennom bruk av navn eller stedsnavn, ble disse ordene erstattet med (navn) og (stedsnavn) i transkriberingen. Alle disse valgene ble gjort for at det transkriberte materialet skulle være en pålitelig kilde å henvise til da lydopptakene var slettet, samtidig som at materialet skulle være lett å forstå og analysere senere i arbeidet.

4.3.2 Koding og analyse

Crang & Cook (2007) beskriver analyse som en kreativ og aktiv prosess som kan gjennomføres mer eller mindre nøye og grundig, og med mer eller mindre ansvarlighet og gjennomsiktighet. Analysen av materialet ble gjennomført gjennom flere steg. Ifølge Thagaard (2013) er en systematisk utførelse av analyse mest hensiktsmessig. Jeg startet bearbeidningen av materiale ved å lese gjennom de transkriberte intervjuene, for å få en helhetlig forståelse av materialet.

En slik uformell fremgangsmåte beskrives av Thagaard (2013) som en naturlig del av bearbeidingsprosessen. Dette, sammen med å transkribere intervjuene like etter at de var gjennomført, gjorde at jeg ble godt kjent med eget datamateriale.

Thagaard (2013) presenterer to analytiske fremgangsmåter for analyser som fokuserer på meningsinnholdet i tekst fra innsamlet datamateriell: den personsentrerte og den temasentrerte analytiske tilnærmingen. Her er det innholdet i tekstene som er viktig. Den personsentrerte analytiske tilnærmingen setter søkelys på personer eller institusjoner. Den temasentrerte analytiske tilnærmingen retter fokuset på *temaer* i datamaterialet, hvor informasjon om hvert enkelt tema fra alle informanter blir studert. Denne tilnærmingen er benyttet i denne oppgaven. Å sammenligne informasjon fra alle informanter kan gi en dyptgående forståelse innenfor hvert tema (Thagaard, 2013).

Thagaard (2013) sin metode for å kategorisere og oppnå forståelse for det transkriberte materialet handler om å de-kontekstualisere og kontekstualisere. Man starter med å de-kontekstualisere teksten, hvilket betyr at man deler det transkriberte materialet inn i kategorier. Disse kategoriene defineres av forskeren ut ifra hva som er relevant for prosjektet. Videre re-kontekstualiserer man gjennom å tolke funnene innenfor hver enkelt kategori. Denne metoden kan også beskrives som den deskriptive og fortolkende fasen av bearbeidings- og fortolkningsprosessen. Man starter med å oppnå en oversikt over datamaterialet, før man forsøker å utvikle en dypere forståelse av dataene (Thagaard, 2013).

Etter å ha blitt kjent med eget datamaterialet, hadde jeg skapt et grunnlag for å forstå helheten i innholdet. Neste steg innebar å kode, eller kategorisere dataene. Dette ble gjort for å redusere datamengden, samtidig identifiserer temaer for videre analyse (Cope, 2016). Denne prosessen består av å betegner utsnitt av data med begrep som gir uttrykk for meningsinnholdet i teksten (Thagaard, 2013). Koding og kategorisering brukes gjerne om hverandre (Kvale, Brinkmann, m.fl., 2015). Kodingen av datamaterialet ble gjort etter at alle intervjuene var gjennomført. Prosessen innebar å markere utsnitt av tekst med begrep, eller kategorier, som på best mulig måte ga uttrykk for meningsinnholdet i teksten.

En av fallgruvene ved temasentrert analytisk tilnærming er at det helhetlige perspektivet ikke ivaretas tilstrekkelig. Selv om jeg underveis konsentrerte meg om de ulike kategoriene, hadde jeg enkeltindividene i bakhodet gjennom hele prosessen. Når man gjennomfører analyse på

denne måten, er det viktig at informasjonen settes i sammenheng med hele teksten, for eksempel at utsagn hentet intervju settes opp mot intervjuet i sin helhet (Thagaard, 2013). For å oppnå en helhetlig forståelse av datamaterialer ble sammenhenger mellom de ulike temaene, eller kategoriene, analysert. Fordi en temasentrert analytisk tilnærming ble benyttet, var det viktig at jeg hadde informasjon om de samme temaene fra alle deltakerne.

4.3.3 Refleksjon rundt egen rolle/subjektivitet i kvalitativ forskning

Fordi kvalitativ forskning innebærer sosial interaksjon, vil forskeren være med på å forme prosjektet. På grunn av denne nærheten til feltet, er det nødvendig å være bevisst sin rolle som forsker i samhandling med informantene, og videre i arbeidet med prosjektet (Dowling, 2016). Forskeren har innvirkning på et prosjekt allerede under utforming av problemstilling og forskningsspørsmål. Dermed er det uunngåelig at forskerens verdier og synspunkter også vil ha innvirkning på gjennomføring og resultat (Winchester & Rofe, 2016). Forskerens forståelse er basert på ens personlige bakgrunn og erfaring (Tjora, 2017).

De overordnede delkapitlene har tatt for seg valg som er blitt gjort i forbindelse med dette prosjektet. I en intervjusituasjon kommer man tett på informanten. Faktorer som er utenfor min kontroll, som alder og kjønn, i tillegg til personlige egenskaper, kan ha hatt innvirkning på hva informantene valgte å dele. Fordi dataene som er samlet inn kan være påvirket av forskerens personlighet og egenskaper, er det viktig å reflektere rundt forskerens påvirkningskraft (Tjora, 2017).

Det er ikke mulig å unngå en viss subjektivitet i kvalitativ forskning, fordi ens egne tolkninger blir påvirket, gjerne ubevisst, av en rekke forhold, deriblant språk, politikk, kultur, muligheter og omgivelser (Tjora, 2017). I et kvalitativ intervju etableres det kontakt mellom forsker og informant, og resulterer i et datamateriale som er sosialt konstruert, hvor både forsker og informant har påvirket resultatet (Crang & Cook, 2007). For å styrke oppgavens validitet er det derfor viktig å være bevisst ens egen subjektivitet, gjennom at man eksplisitt gjør rede for vår egen tolkning og hva som påvirker den (Tjora, 2017). Neste delkapittel vil gå nærmere inn på etikk i kvalitativ forskning, og vil blant annet se på informert samtykke, konfidensialitet, og pålitelighet og overførbarhet. En refleksivitet rundt ens egen rolle er en prosess som innebærer konstant, selvbevisst gransking rundt en selv som forsker og av forskningsprosessen (Dowling, 2016).

4.4 Etikk i kvalitativ forskning/forskerroller og forskningsetiske betraktninger

Alle forskningsmetoder involverer en at man må ta hensyn til etikk (Hay, 2016, 2. 30). Dette gjelder gjennom hele prosessen, fra man starter med å komme frem til en problemstilling, til prosjektet er ferdigstilt. Forskningsetikk handler om forskerens adferd, og deres ansvar og forpliktelser til de som er involvert (Dowling, 2016). Hensikten med forskningsetiske betraktninger er å sørge for at de involverte, både forsker og informanter, ikke kommer til skade. I kvalitative forskningsprosjekter kommer man spesielt nært informantene. Dette fører til at etiske hensyn blir spesielt viktige (Tjora, 2017). Etikk i forskning er regulert på ulike måter. I dette tilfelle var det nødvendig å søke tillatelse fra NSD (Norsk senter for dataforskning), blant annet for tillatelse til å ta lydopptak under intervjuene. Likevel vil mye av den forskningsetiske praksisen og gjennomførelse av god forskning være avhengig av hvordan forskeren selv håndterer situasjoner og relasjoner (Dowling, 2016).

I dette delkapittelet vil jeg gå inn på hvordan informert samtykke og konfidensialitet er ivarett gjennom prosjektets løp. Jeg vil også trekke frem maktforhold og hvordan ulike maktrelasjoner kan ha hatt innvirkning på forskningen. Videre vil jeg ta for meg forskningens pålitelighet og overførbarhet, før jeg til slutt vil se på kvalitetssikring av arbeid.

4.4.1 Informert samtykke

I et forskningsprosjekt innehar forskeren et ansvar overfor informanten. Dette ansvaret innebærer i hovedsak at informanten ikke skal komme til skade (Thagaard, 2013). I den kvalitative forskningsprosessen kommer man nært på informanten, og man behandler gjerne sensitiv og personlig informasjon. Å drive kvalitativ forskning innebærer som oftest at deltakere må samtykke til å delta. Dette betyr at forsker må be om deres tillatelse, og at informanten har fått tilstrekkelig informasjon, slik at de er innforstått med hva et samtykke innebærer (Dowling, 2016). En slik tillatelse gis gjennom informert, dokumentert samtykke. Informert samtykke er nødvendig i de fleste forskningsprosjekter som involverer andre mennesker. At informanter er tilstrekkelig informert innebærer at en er opplyst om hva prosjektet handler om, hva deres deltakelse innebærer, og hvordan deres data vil bli behandlet underveis og etter at prosjektet er avsluttet.

I dette prosjektet ble informanten i første omgang kontaktet ved at ulike organisasjoner for folk med fysiske funksjonsnedsettelse fikk en forespørsel om noen av deres medlemmer kunne

være aktuelle som informanter, hvorpå tok informantene kontakt på eget initiativ. Forespørselen som ble sendt til disse organisasjonene inneholdt blant annet en beskrivelse av prosjektet, hvordan intervju ville gjennomføres, og informasjon om at lydopptak ville være nødvendig. På denne måten hadde de som valgte å ta kontakt allerede en viss forståelse av hva deltakelse ville innebære. Etter at informanten tok kontakt på e-post, ble de tilsendt et informasjonsskriv som gikk mer i dybden på deres rettigheter, hva det innebar for den enkelte å delta, og hvor de kunne ta kontakt for mer informasjon eller spørsmål. Til slutt inneholdt informasjonsskrivet en samtykkeerklæring, hvor informanten samtykket til å la seg intervju, samt at deres opplysninger kunne behandles frem til prosjektets avslutning. At informantene fikk tilsendt informasjonsskriv i forkant av gjennomføringen av intervju, samt at de hadde anledning til å stille eventuelle spørsmål, sørget for at informantene var informerte før de gav sitt samtykke. Mer om informasjonsskriv og samtykkeerklæring kan leses om i delkapittel 3.2.2 og 3.2.3. Da tidspunkt for intervju skulle avtales, ble det lagt vekt på at intervjuet kunne gjennomføres når det passet best for hen.

Som følge av at denne metoden for å skaffe informanter var lite fruktbar, ble det senere iverksatt andre metoder for å skaffe informanter til prosjektet. Eksisterende informanter ble spurt om de kjente til andre personer som kunne være relevante for oppgaven. Dette ble gjort muntlig under avrundingen av intervjusituasjonen, og på e-post i etterkant. Det ble lagt vekt på at denne videreformidlingen var frivillig. Noen av disse henvendelsene resulterte i nye informanter. I et par tilfeller medførte forespørslene kontakt med nye personer som ikke nødvendigvis oppfylte kriteriene for deltakelse, men som likevel var nyttige i at de hadde store nettverk, og dermed kunne vise til potensielle informanter. Mer om rekruttering av informanter kan leses i delkapittel 3.2.1.

Å skaffe informanter gjennom en slik prosess kalles gjerne snøballmetoden, en utvalgsmetodikk hvor man basert på et lite utvalg informanter, gradvis tipses om nye informanter fra førstekontaktene (Tjora, 2017). Denne metoden for å rekruttere informanter innebærer noen etiske innvendinger. At opplysninger om aktuelle deltakere deles uten deres samtykke, er etisk betenkelig. I dette tilfelle innebar det opplysninger om fullt navn, samt viten om at de fylte kriteriene for å delta i prosjektet, det vil si at de var bosatt i Trondheim, og hadde en fysisk funksjonsnedsettelse. Når personen i første omgang ikke har kjennskap til at disse opplysningene blir delt, kan det være problematisk med tanke på informert samtykke, fordi den potensielle informanten ikke samtykker til at disse opplysningene deles (Thagaard, 2013). Jeg

konkluderte med at dersom prosjektet skulle fortsette uten større endringer av problemstilling, var det nødvendig å benytte denne formen for rekruttering. Ingen av informantene som ble rekruttert gjennom snøball-metoden uttrykte misnøye med å få sine opplysninger delt av en annen informant. Et par av informantene nevnte førstehåndsinformanten med navn underveis i intervjuet, hvor de for eksempel fortalte om opplevelser de hadde delt. Dette betyr ikke nødvendigvis at en slik misnøyen ikke var til stede. Da disse informantene ble kontaktet introduserte jeg meg selv og oppgaven, og avklarte hvordan jeg hadde tilegnet meg deres kontaktinformasjon, samt årsaken til at de ble kontaktet. Jeg valgte å holde denne første meldingen så kort og konsis som mulig, for ikke å overvelde personen det gjaldt. Jeg presiserte at deltakelse var frivillig, og avsluttet med en forespørsel om vedkommende ønsket å delta. Først etter at personen hadde uttrykt et ønske om å stille som informant, ba jeg om epost-adresse, hvor jeg sendte de mer utfyllende informasjon om prosjektet, samt informasjonsskriv.

For å sikre frivillig deltakelse er det ifølge Kvale, Brinkmann, m.fl. (2015) vanlig at skriftlig samtykke benyttes. I dette prosjektet ble det endret til dokumentert muntlig samtykke, i og med at intervjuene ble gjennomført digitalt. I tillegg til å sikre frivillig deltakelse og informantens rettigheter, er skriftlig samtykke også viktig for å tydeliggjøre forskerens ansvar overfor informantene.

Selv om informantene skal informeres om hva de samtykker til, kan det være vanskelig å gi fullstendig informasjon om prosjektet, spesielt i en tidlig fase av forskningsprosessen. Kvalitative studier er fleksible, og det er dermed sannsynlig at det vil skje endringer underveis (Thagaard, 2013). Fullstendig informert samtykke kan også være krevende fordi det på forhånd ikke er mulig å vite hva slags innsikter dataene vil gi. Dermed kan forskeren heller ikke vite hvordan disse dataene vil bli analysert og tolket (Thagaard, 2013). Følgelig er forskerens tolkninger av resultater ikke presentert i samtykkeerklæringen. Et samtykke er altså ikke alltid basert på fullstendig informasjon om forskningsprosjektet. Likevel har jeg i dette prosjektet forsøkt å gi informantene en så riktig fremstilling av studien som mulig.

4.4.2 Konfidensialitet

Konfidensialitet innebærer at all informasjon som informantene gir, behandles konfidensielt (Thagaard, 2013). Dette betyr at informantene anonymiseres i fremstillingen av prosjektets resultater, i dette tilfelle den ferdigstilte masteroppgaven. Det medfører også krav til hvordan deres opplysninger oppbevares og slettes.

For å forsikre informantenes anonymitet, ble flere tiltak gjort underveis i forskningsprosessen. Epost-utveksling foregikk via en epost-adresse kun jeg hadde tilgang til. Informantene refereres til med fiktive navn både i den ferdige oppgaven og i det transkriberte materialet. Dersom informanten har fortalt om et sted eller en person som kan gjøre hen gjenkjennbar, er disse byttet ut med (sted) eller (navn) i transkripsjonen. Fordi informantene i dette prosjektet snakket ulike dialekter, ble alle intervjuene transkribert på bokmål. Mer informasjon om transkribering kan leses i delkapittel 3.3.1. Informantene er blitt gitt fiktiv alder og fiktive navn. Den fiktive alderen er et år eldre eller yngre enn informantens faktiske alder. Oversikt over informantene kan ses i tabell 1.

Trondheim er en stor by i et norsk perspektiv, derfor ble bydel hvor informanten var bosatt inkludert i den ferdige oppgaven, også fordi dette kunne ha betydning hvor hvilke bynære friluftsområder den enkelte valgte å benytte seg av. Som følge av at informantene var anonymisert i det transkriberte materialet, opprettet jeg et Word-dokument som inneholdt en kobling mellom informantens virkelige og fiktive navn. Dette dokumentet ble oppbevart atskilt fra øvrig materiale, og ble slettet etter prosjektets slutt på lik linje med annet materiale annet enn den ferdige oppgaven. Lydopptak fra intervju ble slettet fra diktafon og datamaskin etter gjennomført transkribering, med unntak av utsnittet som inneholdt det muntlige samtykket på deltakelse. Alt dette ble deltakerne informert om i informasjonsskrivet de fikk tildelt før de ga samtykke til deltakelse.

Konfidensialitet omfatter også videre bruk og lagring av de innsamlede dataene. En slik bruk er ikke tillatt med mindre det gis tillatelse fra informantene det gjelder (Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora, 2006). En av informantene ga på eget initiativ inntrykk av at hennes intervju kunne brukes i flere sammenhenger ved behov, men at hun i så fall ville bli informert om dette i forkant. Dette var ikke relevant i dette prosjektet, hvor alle data ble slettet etter prosjektslutt, som nevnt tidligere.

4.4.3 Maktforhold og posisjonering, kritisk refleksivitet

Makt eksisterer i alle relasjoner, også i forskningssammenheng. Kvalitative forskningsintervjuer innebærer en interaksjon mellom forsker og informant, noe som medfører at det oppstår maktrelasjoner. Å ta stilling til maktrelasjoner involverer bevissthet rundt

forskerens og informantens posisjoner, både knyttet til hvilken kunnskap de disponerer, og hvilken påvirkning man har på forskningen. Videre er det nødvendig å reflektere rundt hvordan disse maktrelasjonene kan påvirke forskningen før, underveis, og i fremstilling av forskningen. Dowling (2016) skiller mellom tre ulike varianter av maktforhold: gjensidige, asymmetriske, og potensielt utnyttende forhold. I gjensidige forhold er forsker og informant i sammenlignbare sosiale posisjoner, og deres rolle i prosjektet innebærer relativt like fordeler. Denne type forhold er likevel ikke uten ubalanse i maktforhold. Vi finner likevel en mer betydningsfull skjevbalanse i asymmetriske forhold. Disse karakteriseres av vesentlig ulikheter i forskerens og informantens sosiale posisjon, og kan gå begge veier. Om informanten har en viktig rolle, eller er spesielt viktig for forskeren, kan informanten ha størst makt. Dersom forskeren er i en posisjon med mest makt, kan dette potensielt føre til et tenkelig utnyttende forhold. Denne typen forhold kan oppstå i ved forskning av sårbare grupper (Dowling, 2016).

Fordi alle relasjoner involverer makt, er det ikke mulig å fjerne makt fra forskningsprosessen (Dowling, 2016). For å sørge for et balansert maktforhold mellom forsker og informant, kan informanter i større grad inkluderes i forskningsprosessen. Dette er ikke alltid hensiktsmessig. En annen måte å løse problemet med potensielt skjeve maktforhold, er kritisk refleksivitet. Refleksivitet innebærer at forskeren undersøker sitt eget forskningsprosjekt og hvorvidt personlige kunnskaper og interesser kan ha hatt en påvirkning (Tjora, 2017). Det betyr at forskeren gjennom hele prosjektet reflekterer over forskningsprosessen og gjør eventuelle endringer om nødvendig (Dowling, 2016). Å være klar over hvilke maktforhold kan oppstå gir en mulighet til å hindre en ubehagelig intervjusituasjon, og at sørge for at informanten er trygg på at deres informasjon blir behandlet og presentert på best mulig måte.

Jeg opplevde at relasjonene mellom meg og informantene var preget av et relativt gjensidig maktforhold. Temaene som ble tatt opp under intervjuene hadde ikke særlig sensitiv karakter. Flere av informantene uttrykte glede over å kunne bidra til forskning relatert til et tema med stor personlig betydning for dem, og et ønske om at denne forskningen muligens kunne bidra til å skape endringer. Det er likevel viktig å reflektere over at det å delta i et forskningsprosjekt kan være en ny opplevelse for en informant. Selv om informanten har kontroll på hva de velger å formidle, er det jeg som har det endelige ordet i hvordan denne informasjonen fremlegges.

Forskerens evne til å tolke ulike situasjoner avhenger også av personlige egenskaper – hvorvidt man er en «outsider» eller en «insider». En «insider» vil dele flere karakteristikk med sine

informanter. En «outsider» vil derimot skille seg vesentlig fra informanten. Hvilken posisjon man har som forsker kan ha konsekvenser for forskningen, hvor man vanligvis ville forvente at en «insider» ville sitte igjen med mer valid forskning enn en «outsider». Dersom man regnes som en «outsider» kan informantene ha problemer med å snakke fritt om temaene som tas opp. Det kan også gi bedre grunnlag for forståelse fra forskerens side, og være enklere å etablere en god kontakt mellom forsker og informant. Å være vesentlig forskjellig fra sine informanter kan føre til at forskerens tolkninger av informantens informasjon blir mindre pålitelig. Samtidig kan det å være en «outsider» gjøre at informantene i større grad presiserer sine følelser, tanker og opplevelser. Å være dele viktige kriterier med informanter vil gi tilgang til noen former for innsikt og hindre andre (Thagaard, 2013).

Hvorvidt man er en outsider eller en insider vil gi ulik forståelse av temaet som undersøkes. Det understrekes også at man som forsker sjeldent er enten eller; våre karakteristikk overlapper. I denne prosjektet ble visse karakteristikk vektlagt i større grad, hovedsakelig bosted og funksjonsnedsettelse. Jeg har ikke en funksjonsnedsettelse, noe som kan ha ført til at informanter har sett på meg som en «utenforstående» som ikke kan forstå hvordan deres situasjon fullstendig. Jeg er dog bosatt i Trondheim, og har kunnskap om de bynære friluftsområdene. Følgelig vil min forståelse av marka og hvordan den er tilrettelagt fravike informantenes, og av den grunn er det hensiktsmessig å være bevisst hvordan min forståelse kan ha påvirket forskningsprosessen.

4.4.4 Pålitelighet, gyldighet og overførbarhet

Fordi det stilles strenge kriterier til forskning, kan man snakke om en kvalitetssikring av et forskningsprosjekt. Det er ikke mulig å oppnå fullstendig objektivitet, noe som medfører et behov for refleksjon og klargjøring av hvordan forskeren kan ha påvirkning på forskningen. Man kan stille spørsmålet om forskningen ville blitt den samme om den hadde blitt gjort av en annen forsker. En slik gjennomsiktighet er nødvendig når forskning skal presenteres. Dermed skal forklaringer rundt hvordan forskning er gjennomført, valg som er tatt og hvorfor, hvilke utfordringer som dukket opp, og hvilke teorier som er blitt benyttet, trekkes frem i presentasjon av forskning (Tjora, 2017). Man snakker gjerne om tre kriterier: pålitelighet gyldighet, og overførbarhet (Tjora, 2017). Forsknings pålitelighet innebærer en sammenheng gjennom hele forskningsprosjektet, eller at forskningen er logisk (Tjora, 2017). Man stiller spørsmål ved hvorvidt forskningen er gjennomført på en måte som gir et inntrykk av tillit og troverdighet (Thagaard, 2013). Forskningen skal ikke være styrt av personlige faktorer, og alle faktorer som

kan ha innvirkning på forskningen skal gjøres rede for i presentasjon av forskningen. Slike faktorer kan bli ansett som støy, fordi det kan påvirke forskningsresultatet (Tjora, 2017). Idealet er nøytrale forskere, men fullstendig objektivitet er som nevnt ikke mulig å oppnå. Forskeren må følgelig redegjøre for egen posisjon, og hvordan denne eventuelt kan ha satt spor i forskningsarbeidet. I noen tilfeller kan kjennskap og engasjement rundt temaet som undersøkes være nødvendig, men det kan også skape problemer i at forskningen blir subjektiv (Tjora, 2017). For å styrke forskningens pålitelighet kan man ta i bruk direkte sitater for å gjøre informantene mer synlige. I kapittelet om empiriske funn har jeg derfor valgt å presentere sitater for å belyse problemstillingen og analyse av materialet. Jeg har så langt det lar seg gjøre forsøkt å reflektere rundt hvordan min rolle kan ha hatt innvirkning på forskningsresultatet. For å oppfylle kravet om transparens har jeg i delkapittel 3.2 om forarbeid og gjennomføring diskutert hvordan rekrutteringen av informantene foregikk og hva slags kriterier som ble satt for deltakelse, hvordan intervjuguide og informasjonsskriv ble utformet, og hvordan selve intervjusituasjonen ble gjennomført. Videre har jeg i delkapittel 3.4 gjort rede for utfordringer knyttet til informert samtykke, konfidensialitet og maktforhold. Jeg har ikke ingen roller eller interesser som på noe vis kan ha påvirket forskningen.

I forskningssammenheng omhandler gyldighet, eller validitet, at det i forskningsprosjektet finnes en logisk sammenheng problemstilling og forskningsspørsmål, og prosjektets utforming og funn (Tjora, 2017). Det vil si om resultatet faktisk gir et svar på spørsmålene man har stilt. Gyldighet er også knyttet til hvorvidt resultatet representerer den virkeligheten som har blitt studert, altså at analysen skal kunne representere fenomenet man studerer (Thagaard, 2013). Denne kvalitetskontrollen gjøres gjennom hele forskningsprosessen (Kvale, Brinkmann, m.fl., 2015). For å styrke gyldigheten til et prosjekt må forskeren gjøre rede for hva som utgjør grunnlaget for ulike tolkninger. Dette gjøres ved å klargjøre hvilke analysen kan brukes til å begrunne disse tolkningene, det vil si at prosjektet er forankret i annen relevant forskning. Videre oppnås høy gyldighet gjennom at forskningen pågår innenfor rammene av faglighet (Tjora, 2017). Også her, på lik linje med et prosjekts pålitelighet, er transparens viktig (Thagaard, 2013). Jo grundigere redegjørelse beskrivelse, jo sterkere gyldighet (Thagaard, 2013). For å styrke gyldigheten til resultatet i dette prosjektet, er oppgaven knyttet opp mot annen relevant forskning (Tjora, 2017). Følgelig er det gitt en kritisk beskrivelse av analyseprosessen og alle valg som ble tatt i delkapittel 3.3. Ved å benytte meg av intervju som forskningsmetode fikk jeg innsikt i de forskningsspørsmålene jeg ønsket å utforske.

Et trekk ved kvalitativ forskning er at man utvikler en forståelse av det man studerer, og at denne fortolkningen gir grunnlag for overførbart (Thagaard, 2013). At et resultat er overførbart er som regel et mål innenfor samfunnsforskning (Tjora, 2017). Overførbart dreier seg om hvorvidt et forskningsresultat også har gyldighet i andre sammenhenger (Thagaard, 2013). Man kan også snakke om et forskningsprosjekts *generaliserbarhet*, selv om det kan diskuteres hvorvidt disse begrepene har helt lik betydning (Kvale, Brinkmann, m.fl., 2015). Et prosjekts overførbart kan undersøkes gjennom videre forskning (Thagaard, 2013). Dersom kravet til overførbart er oppfylt, vil resultatene fra dette prosjektet være overførbart til studier med lignende tematikk. De bynære friluftsområdene i Trondheim har naturligvis særegne trekk som ikke nødvendigvis lar seg overføre til friluftsområder omkring andre byer i Norge. Følgelig vil folk med funksjonsnedsettelse bosatt i andre byer ha en annen forståelse av hvordan disse områdene er tilrettelagt. Denne umiddelbare nærheten til store friluftsområder er ikke en selvfølgelighet, selv ikke i Norge. Tilgang på kollektivtransport kan også ha betydning. I tillegg til å se på hva folk med funksjonsnedsettelse synes om tilretteleggingen her i Trondheim, er et av forskningsspørsmålene hvilke behov disse menneskene har for å kunne gjøre det de ønsker. Dette kan definitivt brukes i andre sammenhenger. Et viktig aspekt ved kvalitativ forskning er at man ønsker å oppnå ulike forståelser og meninger om et fenomen, kontra å fastslå én korrekt forståelse (Winchester & Rofe, 2016). Slik vil denne oppgaven også kunne brukes til å gi innsikt i tilretteleggingen av bynære friluftsområder i Norge, for eksempel gjennom hvordan dette prioriteres på landsbasis. Man kan også stille spørsmål ved hvorvidt overførbart i det hele tatt burde være et mål i kvalitativ forskning (Thagaard, 2013).

4.5 Metodiske betraktninger

Etter å ha evaluert forskningsprosessen, ser jeg at der er flere beslutninger som kunne blitt gjort på en annen måte. En fellesnevner er undervurdering av hvor tidkrevende hele forskningsprosessen er. Rekruttering av informanter skulle ha startet tidligere, da jeg sterkt undervurderte hvor omfattende denne prosessen ville være. Å skaffe informanter var utfordrende, og langt i fra en strømlinjeformet prosess. Alle intervjuene ble gjennomført i løpet av en periode på rundt tre uker, med ett unntak. Hele prosessen var svært tidkrevende, og jeg brukte stort sett all tid i denne perioden på nettopp intervju og alt arbeid rundt. Å avgrense intervju-prosessen til en bestemt periode tillot meg å holde fokuset på én del av forskningen. Jeg ser samtidig at jeg i forkant av intervjuene kunne forberedt meg bedre, gjennom å lese mer relevant litteratur. Dette kunne ha gjort at jeg som forsker følte meg tryggere i egen rolle i gjennomførelsen av de første intervjuene. Videre ville en større kunnskapsbank ført til en annen

intervjuguide. Likevel har jeg ikke inntrykk av at sentrale tema eller spørsmål er blitt utelatt. Interessante og relevante temaer og synspunkter som ble tatt opp i de første intervjuene ble tatt med videre til senere intervju. På denne måten kan de senere intervjuene ses på som mer «suksessfulle», med bakgrunn i at disse var basert på en delvis revidert intervjuguide. Jeg ser likevel på også de første intervjuene som verdifulle, da de mest sentrale spørsmålene ble tatt opp også her.

Det kunne også blitt tatt andre valg i spissingen av problemstillingen, i form av fokus på én funksjonsnedsettelse. Å fokusere på en enkelt funksjonsnedsettelse, for eksempel nedsatt syn, hadde gitt oppgaven et annet fokus. Det er også mulig at det ville fremstått som mer attraktivt å delta på prosjektet for potensielle informanter, dersom oppgaven omhandlet kun deres egen funksjonsnedsettelse. På den annen side var det såpass krevende å rekruttere informanter at en slik innsnevring ville kunne gjort prosessen utfordrende i enda større grad.

Ellers kunne utvalget av informanter vært større. Det hadde også være ønskelig å intervju informanter i 20-årsalder, da disse kunne hatt en annen forståelse, og også andre forslag til løsninger, for eksempel relatert til teknologi. Et par informanter i 60- og 70-årene uttrykte at deres forslag kanskje ikke var «moderne», og at yngre rullestolbrukere eller synshemmede kunne ha andre formeninger. Dette henger igjen sammen med utfordringene jeg opplevde under rekrutteringen av informanter, hvor jeg til slutt måtte sette en grense for hvor lang tid det var hensiktsmessig å bruke. I lys av dette er jeg av den oppfatning at utvalget jeg fikk tross alt hadde grei spredning i alder, kjønn og ulike funksjonsnedsettelser.

Når det gjelder valg av metode har jeg i etterkant vurdert om det kunne vært mer hensiktsmessig å benytte detaljerte spørreskjema til datainnsamling. Dette kunne muligens nådd frem til flere mennesker på grunn av lavere terskel for å delta, og gitt en større datamengde. Samtidig oppnår en ikke samme dybdeforståelse ved spørreskjema, som vanligvis ikke tillater refleksjon eller utdypelse rundt spørsmål. Jeg er derfor tilfreds med valgt metode, som jeg mener har gitt svar på forskningsspørsmålene.

5 Empiriske funn

Dette kapittelet vil presentere funn fra ni kvalitative intervju. Funnene som presenteres utgjør det viktigste av det samlede datamaterialet, og er valgt ut for å best kunne belyse oppgavens problemstillinger. Videre tolkning følger i neste kapittel.

5.1 Motivasjon for å drive med friluftsliv

5.1.1 Motivasjon

Informantene ble spurt om hvilken motivasjon de hadde for å drive med friluftsliv. For de fleste var det sosiale aspektet viktig. Også frisk luft og fysisk aktivitet ble vektlagt, i tillegg til ro og fred. «Veldig behagelig å komme seg en tur ut i skogen, synes jeg. Høre fuglene kvitre og det er stille og fredelig, det er veldig behagelig. Det er en veldig stor inspirasjon og motivasjon å komme seg ut i marka, altså», fortalte Sivert. Videre svarte Hanne følgende: «Det er vel den bevegelsesformen jeg er mest glad i, det er å gå tur ute i naturen».

Informantene ble spurt om de følte press på å drive med friluftsliv, med tanke på ideen rundt friluftsliv som «typisk norsk». Ingen informanter oppga at de følte på et slikt press. Et par informanter var usikre, og mente det var vanskelig å vite, på grunn av hvor integrert det norske friluftslivet er i oss. De mente heller at de drev med friluftsliv av eget ønske. «Hvis ikke veldig mange hadde gjort det, så er det ikke sikkert [jeg hadde drevet med friluftsliv], det vet jeg egentlig ikke» (Trond).

Også Anette ga uttrykk for at hennes deltakelse i friluftslivet har vært på eget initiativ: «Men jeg er jo vokst opp med å være ute og har familie som har hytte på fjellet og har vært der nesten sikkert hver helg gjennom oppveksten min. Så det er jo på en måte, det ligger jo derfra, om å være ute å gjøre noe. Men det har ikke vært noe press fra noen».

5.1.2 Trygghet

Flere aspekter innenfor trygghet ble belyst av informantene. Det gjaldt trygghet knyttet til bruk av hjelpemidler og deres pålitelighet, det å ferdes alene, å gå seg bort og ikke vite hvor man er. På spørsmål om de foretrakk å gå i de samme områdene, svarte mange av informantene bekræftende. Å ferdes i områder de kjente til opplevdes som trygt. Samtidig opplevde de at dette var begrensende, og at de gjerne skulle utforske mer av marka. «Egentlig liker jeg veldig godt å gå alene, men hvis jeg skal gå i områder hvor jeg ikke kjenner til terrenget, ikke kjenner til stinettverket, så synes jeg at det ofte er bedre å gå med ledsager eller en venn. Men jeg skulle

gjærne gått mer alene, for jeg er egentlig veldig glad i å gå på tur alene i skogen. (...) Så frykten for å gå seg bort er vel noe av det som holder meg litt fra å utforske mer. I den grad jeg går opp i marka så er det noen veldig fastsatte ruter som jeg kan godt fra før av» (Hanne).

Informantene ble spurt om de foretrakk å ferdes alene eller sammen med en venn eller ledsager. Flere av informantene foretrakk å ferdes sammen med en annen person, men av ulike årsaker. Enkelte oppgav at de foretrakk å ferdes i friluftsområder sammen med andre fordi dette var sosialt, og for å ha noen å dele naturopplevelsen med. Andre opplyste at årsaken var trygghetsfølelsen dette gav. Å gå sammen med en annen person åpnet opp for å utforske andre områder. «Jeg synes det er greit å gå alene. For da setter jeg på en måte av, kan sette av nok tid til å gå litt rundt, og kanskje ikke finne frem på første forsøk. Jeg liker å bruke tid på å finne frem, finne frem og bli kjent», fortalte Mathias. Tove var mer skeptisk til å gå alene: «Men jeg kvier meg noen ganger til å dra alene, fordi er noen ganger at helningen til høyre eller venstre blir for bratt, og da er jeg redd for å tippe. Og så kan det være at det ligger noen røtter eller noe i veien som også gjør det vanskelig å kjøre. Så jeg tør ikke å dra av gårde uten at jeg vet at her er det bra».

Heidi uttrykte frustrasjon over å være avhengig av ledsager for å drive med friluftsliv. Å være avhengig av en ledsager for å benytte friluftsområdene opplevdes som belastende. «Da blir det når ledsager har mulighet, det blir ikke på mine premisser», fortalte Heidi. Noen foretrakk å gå alene eller med folk de kjenner, fordi de da kunne sette av den tiden de trengte for å komme seg dit de skulle, med rom for å gå feil. Andre likte å gå med ledsager, fordi det gjør en mindre redd for å snuble i for eksempel røtter eller steiner, og skade seg. Dersom den de går med skader seg kan man heller ikke gå etter hjelp, fordi man ikke alltid vet hvor man er, eller tør å gå alene på grunn av balanse og dårlig syn.

Arne var bekymret for at han ikke skulle klare å melde fra dersom noe hendte: «Så begrensningen for å komme seg ut, er rett og slett at det ikke er lagt et sikkerhetsmessig aspekt rundt. La oss si at jeg får et lite drypp eller infarkt eller noe sånt. Og sitter oppi skogen et sted og kan ikke bevege meg, og det er sent på kvelden, og der sitter jeg. Har jo selvfølgelig mobiltelefon, men det kan godt hende at jeg ikke klarer å få tak i den når ting skjer. Jeg har ikke noen knapp å trykke på som jeg får hjelp på, for å si det slik».

De fleste informantene opplyste at de stort sett foretrakk fotturer sommer, høst og vinter. Seks av informantene i utvalget har nedsatt syn, og alle seks unngikk å bruke friluftsområdene i Trondheim på vinterstid. To informanter med nedsatt syn opplevde det å gå turer med truger om vinteren som tryggere enn turer på bar bakke på enkelte områder. De pekte på at det var mindre skummelt å falle fordi man ikke stod i fare for å treffe steiner og lignende. Steiner og røtter som på bar bakke ville være til hinder var ikke lengre en bekymring dersom de gikk med truger på snø.

Tove, som brukte elektrisk rullestol i marka, uttrykte et par usikkerhetsmomenter i sammenheng med bruk av denne. Et av de gjaldt at hun var redd for å tippe over med rullestolen: «Men jeg kvier meg noen ganger til å dra alene, fordi det er noen ganger at helningen til høyre eller venstre blir for bratt, og da er jeg redd for å tippe. Og så kan det være det at det ligger noen røtter eller noe i veien som også gjør det vanskelig å kjøre». Et annet moment var usikkerhet knyttet til lading av rullestolen: «Vi har jo ikke lov til å kjøre motorisert i Bymarka, og når man kjører med el-stoler så må de kanskje lades hvis du kjører lange turer. Og det kan også være litt mangelfullt og litt utrygt for når det stopper så stopper det».

Arne, som også benyttet elektrisk rullestol, var enig i at dette ikke alltid gikk knirkefritt, og at det gjerne skulle blitt tilrettelagt i større grad for slike hjelpemidler. «Alle våre scootere går på strøm. Hvorfor har ikke vi ladeplasser i marka for strøm til scooterne våre. Har ingen av det, vi. Så da må vi gå inn på Skistua, og spørre pent «kan vi få lov til å kjøre inn scooterne våre og få komme til en strømkontakt». Og det gjør vi jo ikke, det er det ikke snakk om».

Informantene ble spurt om de ville brukt friluftsområdene i Trondheim mer dersom de ble bedre tilrettelagt. De fleste informantene oppga at de sannsynligvis hadde brukt marka mer. Et par av informantene svarte avkrefte, fordi de allerede benyttet marka i veldig stor grad. «Vanskelig å si. Jeg har jo på en måte fortsatt lyst til å utforske den og har en ambisjon om å gå den lange topp sju turen til sommeren. Og gitt forutsetningene mine så kan jeg bruke den som den er i dag, så lenge jeg tar meg tid og er forberedt på at det tar litt tid», sa Mathias. Noen informanter oppga at de hadde brukt et større nettverk av stier dersom tilretteleggingen hadde vært forbedret. Bedre skilting ville gjort det lettere å bruke andre områder og løyper, fordi man da kunne være trygg på hvor lang løypa var, og hvor man havnet hen.

Ville bedre tilrettelegging ført til mer bruk? «Det tror jeg kanskje det kunne gjort, altså. Da hadde gitt større valgfrihet, gjort at jeg følte meg tryggere, hvis det var bedre tilrettelagt ser jeg for meg at jeg hadde hatt større valgfrihet om jeg ville gå alene eller sammen med noen, eller om jeg ville utforske et nytt område. Alt sånt. Det hadde økt sjansen betraktelig, tenker jeg», fortalte Hanne. Heidi var også enig: «Absolutt. Jeg måtte gjøre noen livsstilsendringer for noen år siden, som 55-åring vil jeg si at jeg er i mye bedre form enn jeg var som 40-åring. Det inspirerer meg også til å ønske å bruke marka mer. Både for rekreasjon, men også litt trening og det å oppfylle den folkehelse, den treningsformen som de anbefaler. For nå går de jo fra å anbefale 150 minutter i uka til 300 minutter i uka. Så da må du jo ha noe variasjon. Og da ville bruk av marka stå på ønskelista». Hun påpekte forskjellen på sommer- og vinterhalvåret: «Jeg skulle jo ønske at jeg kunne gått mer på ski, men skitur er helt umulig, fordi det er ikke noe særlig universelt utformete traseer, så da blir det helst spaserturer. (...) Jeg ønsker å bruke marka mye, men har ikke anledning til å bruke den så mye som jeg vil. Så bruker jeg marka lite, fordi den ikke er tilgjengelig».

Også Ingrid ville brukt marka mer om den ble bedre tilrettelagt: «I hvert fall om det hadde vært mer tydelig informasjon om hvilke buss man kan ta for å komme deg nært de ulike stiene, og at det i det hele tatt går an å ta en buss nært stiene, slik at man ikke er avhengig av å kjøre bil, for det er ikke alle som kan gjøre det. Så da hadde jeg ville brukt marka mer enn det jeg gjør i dag». Heidi var enig i at enkelte ting må forbedres: «Hadde skiltingen og traseene i Bymarka vært bedre, så kan det hende at jeg kunne ha brukt marka mer. Men så har vi jo neste problem, det er jo å kunne komme seg opp dit. Det er jo et pes med buss».

5.2 Opplevelse av tilrettelegging i Trondheim

Informantene ble spurt hvilke områder i Trondheim de anså som best tilrettelagt. De fleste informantene anså Bymarka som bedre tilgjengelige enn Estenstadmarka. Dette handlet både om tilretteleggingen, men også om at det naturlig kupert terrenget i Estenstadmarka gjorde det vanskelig for informantene å ferdes her. Trond mente turen fra Skistua eller Lian inn til Grønli var godt tilrettelagt, i tillegg til greie stier i området i Granåsen.

De fleste informantene benyttet seg ikke av Ladestien til å drive med friluftsliv. For informantene med nedsatt syn var terrenget for bratt og ujevnt til at de følte seg trygge, spesielt uten ledsager. For informantene med nedsatt bevegelsesevne som var avhengig av rullestol eller andre hjelpemidler var de samme faktorene et problem. Mathias brukte mest løypa rundt

Theisendammen i Bymarka. Anette hadde forsøkt seg på Estenstadmarka noen ganger alene, men den dårlige skiltingen gjorde at hun gikk seg bort. «De står langt ute i grøfta, for høyt opp, og de er slitte veldig mange av skiltene, så man klarer ikke å lese av hva som står. Og hvis du ikke er kjent og jeg er ikke noe god på å lese av kart heller, så da er det veldig greit at det kanskje er litt gode skilt som i hvert fall er lett å se da, for da føler du deg kanskje litt tryggere på å gå dit også. Hvor du havner hen er jo en ting, men hvordan den stien er videre, om den plutselig blir veldig vanskelig. Vi havna oppi en sånn der skikkelig ekkel sti når vi gikk».

Informantene ble spurt hvilke områder i Trondheim de brukte mest, og hvorfor. I all hovedsak brukte informantene Bymarka til sitt friluftsliv. Estenstadmarka ble brukt av noen få informanter fordi det lå nærmest bostedet deres. Mye av årsaken til at Estenstadmarka ble lite brukt, lå i at området er kupert og bratt. Derfor foretrakk de fleste informantene Bymarka, selv om bruk av dette området også innebar ulike problemer. Disse dreide seg derimot om mangelfull tilrettelegging.

Den potensielle gondol-banen opp til Bymarka ble trukket frem av et par informanter: «Og det tullet med gondolbanen, til Våttakammen. Det gir for så vidt funksjonshemmede muligheten til å komme opp til et punkt, men de kommer jo ikke videre. Så det kan man ikke, sett fra mitt synspunkt, kalle et friluftsperspektiv. Det er et turistperspektiv som ikke skulle være belastende for kommunen sin økonomi. Så man må tilgjengeliggjøre Bymarka og Estenstadmarka, i mye større grad for grupper som har behov, både fra et livskvalitetsperspektiv, men også fra et folkehelseperspektiv. For å bedre sin funksjonsevne» (Heidi).

På spørsmål om hvorvidt informanten har inntrykk av at Trondheim kommune prioriterer å ikke gjøre inngrep i naturen over mennesker med funksjonsnedsettelse sine behov, svarer Heidi slik: «Ja, i hvert fall når jeg har lest om saken om man skal få en gondol. Da er det ofte at man tenker at, ja, ja, eldre og funksjonshemmede og folk med barnevogn kommer jo seg ikke dit uansett, så hvorfor skal vi gjøre store inngrep i naturen. Jeg leste i en artikkel at det stod «ja, men de har jo ikke skattepenger til å betale for det uansett», så det er ganske negative holdninger som er ute og går ute blant folk. Men jeg tenker at hvis en gondol hadde vært universelt utformet, og den restauranten som skulle bygges oppå der hadde vært universelt utformet, så ser jeg det på som en måte å få flere ut i naturen, og kan bruke Bymarka som vi i Trondheim er stolt av, da.»

Hovedproblemet som ble påpekt av informantene er at skiltene i Bymarka og Estenstadmarka er vanskelige å se (Fig. 7). Dette gjelder både å få øye på skiltene, å komme nærmere nok til å kunne lese de, og selve lesbarheten til skiltene. Sistnevnte handler om for lite kontrast mellom farge på skilt og skrift. Enkelte steder er skiltene gamle og slitt, og dermed vanskelige å lese. Informantene med nedsatt syn pekte på et behov for å komme nærmere skiltene for å kunne lese de. Det er ikke uvanlig at skilt står på andre siden av ei grøft, eller for langt opp, og dermed gjør det vanskelig å komme nærmere. En informant fortalte at hun nesten hadde falt ned i grøfta flere ganger når hun forsøkte å komme nærmere skilt.

Figur 7: Skilt ved Skistua i Bymarka. Trondheim 27. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.

Flere av informantene etterspurte et system for å vise vanskelighetsgraden på de ulike løypene. En informant påpekte samtidig at et slikt system kunne være vanskelig å innføre i praksis, fordi mennesker med funksjonsnedsettelse utgjør en gruppe med stor variasjon i behov for tilrettelegging. Disse behovene varierer også med andre variabler, slik som alder eller generell

helse. «For det måtte jo ha vært en forklaring på det. (...) Men det må spesifiseres ganske godt, altså. For hvis ikke kan du bli ganske overasket, altså» (Tove).

5.2.1 Mobilitet

Informantene ble spurt hvilken tilrettelegging de hadde behov for, for å kunne gjøre det de hadde lyst til. Det ble gjerne pekt på at områdene måtte være lett fremkommelige, både når det gjaldt ankomst til start av turløypa, men også at selve turløypa måtte være fremkommelig. Her pekte flere av informantene på busstilbudet i Trondheim, som de fleste mente var godt. Trond sammenlignet busstilbudet med hjembyen sin, en mindre by i Norge, og mente at busstilbudet i Trondheim var mye bedre. Han pekte blant annet på hvor ofte bussene gikk, at bussene og busstoppene hadde skjerm som viste neste busstopp og når neste buss kom, ledelinjer på busstoppene, høyttalere på bussene som annonserte deres ankomst, og at bussene i noen tilfeller stoppet nært starten av turløypa.

Informantene brukte ulike typer fremkomstmidler. Én informant bosatt i Midtbyen brukte Bymarka mye, og opplyste at han kom seg dit til fots. Et par av informantene bodde i nærheten av Estenstadmarka. De opplyste at de foretrakk å gå fra bostedet sitt dersom de skulle ferdes i Estenstadmarka, mye fordi de opplevde det å bruke buss som utfordrende. De trakk også frem avstanden mellom bussholdeplassen og «inngangen» til Estenstadmarka som et problem: avstanden var for stor, og det var vanskelig å vite hvor man skulle gå, blant annet på grunn av manglende skilting. Hanne, med nedsatt syn, hadde til tider problemer med å finne riktig buss, spesielt dersom utvendig annonsering ikke fungerte. Hun ønsket seg flere utfartspunkter som var lette å ankomme med kollektivtransport, med god beskrivelse av hvordan man kom seg til turstiene.

Flere informanter hadde TT-kort. Trond brukte disse i tilfeller hvor han og samboeren bestemte seg for å dra på tur på kort varsel. Kortet ble også brukt dersom de skulle gå i Bymarka, fordi dette tok kortere tid enn buss. Hanne nevnte at det å bo i nærheten av friluftsområder ikke nødvendigvis betyr at disse er mer tilgjengelige enn områder som ligger lengre unna. «Jeg har ikke tilgang på egen bil, det blir ofte bruk av TT, da. Noen steder er lett tilgjengelig kollektivt, blant annet Lian, der er det bare å ta trikken opp så er du der, så kan du bare begynne å gå. Paradoksalt nok så er de områdene som er nærmest meg lite tilgjengelig, med mindre jeg bestemmer meg for å gå hjemme ifra fra det turdraget som er utenfor ved meg, det er en forbindelse opp til Estenstadmarka, men da må du liksom gå i en halvtime tre kvarter for å

komme opp i marka. Så ofte når jeg skal opp i Estenstadmarka så blir det til at jeg bruker TT, fordi det er vanskelig å finne frem fra kollektivt og opp i marka».

Lang avstand fra busstopp til turområdene trekkes frem som et problem når det gjelder bruk av disse områdene. Dette gjaldt spesielt informantene med nedsatt syn, som synes det var utfordrende å orientere seg. Selv om friluftsområdene i Trondheim er skiltet, har ikke busstoppene for disse områdene informasjon om hvordan man kommer seg inn i selve marka. En informant med nedsatt syn foretrakk å ta trikken til Lian, fordi trikkestoppet lå i umiddelbar nærhet til turområdene. Informanten trakk videre frem Estenstadmarka som et eksempel på lang avstand mellom turområde og busstopp.

En informant som var avhengig av elektrisk rullestol i marka ønsket seg ladestasjoner i marka. Hun var redd for å gå tom for strøm på tur, og dro derfor stort sett på turer hvor hun visste at rullestolen kom seg frem uten å gå tom for strøm. Hvileplasser langs stiene ble også nevnt som en tilrettelegging som kunne forbedres (Fig. 8): «Fordi at jeg observerer en del hvileplasser, en del benker, det gjør jeg, men om det er tilstrekkelig. Sannsynligvis er det ikke det, for vi har en såpass god befolkningsvekst i Trondheim at det kunne det sikkert vært flere av. Og Estenstadmarka er jo enda brattere enn Bymarka, på enkelte punkt. Så det er også en viktig faktor for at folk skal kunne benytte marka» (Heidi). Mangel på sitteplasser langs løypene ble påpekt også av andre: «Det er jo ikke så mange hvileplasser man kan sette seg som er laget til, som jeg har sett» (Ingrid). «Vi er nødt til å tenke litt på hvor vi kan slappe av hen. For hvis en vei går langt, og så har vi behov for at vi kan bli slitne og så har vi lyst til å stoppe på siden» (Arne).

«Det er jo veldig allment egentlig, men det bidrar til å gjøre det lettere eller mer attraktivt for å komme seg ut, det virker som om Trondheim kommune driver å gjør det, tilrettelegger med flere ålreite steder hvor man kan slå seg ned. Utplassering av benker og bord ganske nært sti, men likevel på sånne fine naturskjønne steder på ei turløype, og det er sånt som kan... det går ikke direkte på det med nedsatt syn, men det er sånt som jeg ser på som et stort pluss, også hvis jeg er på nye områder, fordi det kan være ganske krevende å finne frem på nye steder, og det er lett tilgjengelige steder hvor en kan slå seg ned og bare nyte naturen. Det synes jeg har blitt mye bedre» (Hanne).

Figur 8: Benk ved stien rundt Haukvatnet. Trondheim 23. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.

«På nærturene, nå forstår jeg jo at man ikke skal ha masse lysstolper i Bymarka, men må nærturene må man være oppmerksomme på at man må ha god gatebelysning. For det tenker jeg også er en del av friluftslivet. Og at de blir brøytet og strødd og tilgjengeliggjort på vinterstid. Og at de også har en profil som gjør at flest mulig kan bruke de» (Heidi).

Informantene pekte på flere andre utfordringer knyttet til bruk av de bynære friluftsområdene i Trondheim. Disse varierte med informantens funksjonsnedsettelse, generelle helse, og andre faktorer. Ved ferdsel i turløyper ble røtter og steiner i løypene pekt på som et stort problem, som også hindret ferdsel i løyper som ellers var regnet som godt tilrettelagt.

Problemer med å orientere seg ble påpekt av Mathias, med nedsatt syn. «Det blir jo litt til at jeg går, velger stier litt på måfå. Jeg har jo et grep på himmelretninger, men, jeg klarer ikke lese slike turkart som er satt opp rundt omkring. Jeg klarer å lese slike enkle skilt som viser hvor en sti går, men på en måte, de kartene jeg har sett så langt er ikke lesbare for meg. Og ofte

så bruker jeg mobilen egentlig, til å orientere meg, med å bruke kart, satellittbilde, og kompass for å prøve å ta ut den retningen jeg har tenkt».

En informant med nedsatt syn påpekte at den største utfordringen i friluftslivet var mangel på tilrettelagte ruter: «Det er jo ikke så mange stier som er ordentlig tilgjengelig for alle. Det er ofte at det er røtter eller sånt som kan utfordre balansen litt, som gjør det vanskeligere. Så det kan jo være en utfordring, da. Jeg bruker gåstaver når jeg beveger meg utendørs, uansett om det er i marka eller på asfaltert vei. Det er veldig til hjelp, å ha med seg ut i marka. Men det kan være litt vanskelig å gå på berg med det, da. Da blir det ikke ordentlig feste i stavene» (Ingrid).

5.2.2 Skilt

Skilting ble brakt opp som et viktig, men mangelfullt, virkemiddel i Trondheim. «Jeg har jo sett at det er litt skilting i Bymarka, men det står jo ikke så mye om det er vanskelig å gå den løypa, hva er lettest, hvor lang er løypa, og litt sånn i forhold til hvordan du skal kalkulere energien din. Det hadde vært fint å få mer informasjon. Det står skilt her og det, men det er ikke så godt skiltet, så det er lett å gå feil» (Ingrid). Anette var enig i at skiltingen var dårlig: «Men ikke på de gamle, grå, utdaterte, utvaska skiltene som står mange plasser, de er det jo ikke noen fargekode på, men de grønne skiltene som TT har laget i samarbeid med Blindeforbundet, de har jo en slags fargekode. Men det er jo ikke så veldig mange av de, da. Det er jo flest av de andre skiltene».

For informantene med nedsatt syn ble skilting pekt på som et viktig hjelpemiddel. Skilt i markaområdene blir brukt til å vite hvor man skal hen, og til finne ut hvor man er en. Fordi skiltene i markaområdene i Trondheim for det meste ikke inneholder informasjon om løypelengde, avstand til turmål, vanskelighetsgradering og lignende, opplever informantene at det er vanskelig å bruke marka så mye som de skulle ønske, og de aller fleste informantene opplyste at de gjerne skulle ha brukt marka i større grad dersom tilretteleggingstiltak som skilting ble forbedret.

Trond snakket om en skiltplan laget av Den norske turistforening. Planen viste ifølge Trond grønne skilt med hvit skrift, som også viste fargebasert vanskelighetsgrad. «Og i tillegg til at det vil gjøre det mye bedre, så bør ikke disse skiltene stå høyt, slik at de kommer i motlys for sol og himmel og sånt, for da blir det uansett vanskelig. Så bør de være plassert slik at det går

an å gå nært, mange skilt står litt uti grøfta og skal vi gå nært for å se veibeskrivelse så kommer vi ikke bort uten å dumpe nedi grøfta». Trond påpekte også at distanse til turmål ville være nyttig.

En informant som var avhengig av rullestol påpekte at vanskelighetsgrad på løypene kunne være vanskelig, fordi folk har veldig ulike forutsetninger, og fordi ulike hjelpemidler, for eksempel rullestoler, er veldig forskjellige. «Det kan jo være vanskelig for vi har jo ulike kjøretøy. Noen er mer robust enn andre. Noen har sånne trucks, de virker veldig robust. Og så har vi jo de scootere som jeg drar med, og de er ikke så robust, altså. Så å sette opp sånne skilt, det må jo bli sånne rullestolskilt, det er mulig det kunne vært gradert. For det måtte jo vært en forklaring på det. Men det må spesifiseres ganske godt, altså. For hvis ikke kan du bli ganske overasket, tenker jeg» (Tove).

Også størrelsen på skiltene ble påpekt av en informant. På spørsmål om fargekoding av vanskelighetsgrad på skilt ville vært til hjelp, svarte informanten: «Det kunne hjulpet hvis skiltene var stor nok. Det er nødvendig for mitt vedkommende. For hvis det bare er, det er jo hva som blir for prangende ute i naturen og, men et lite skilt diskret på en lyktestolpe med en farge, det ser jeg ikke, skal jeg se et skilt på det være på størrelse med de store gule skiltene som peker bilistene i retning hit og dit. Hvis det hadde vært i den størrelsen, da kunne det vært til hjelp» (Hanne).

Flere av informantene etterspurte et system for å vise vanskelighetsgraden på de ulike løypene. Tove påpekte samtidig at et slikt system kunne være vanskelig å innføre i praksis, fordi mennesker med funksjonsnedsettelse utgjør en gruppe med stor variasjon i behov for tilrettelegging. Disse behovene varierer også med andre variabler, slik som alder eller generell helse. «For det måtte jo ha vært en forklaring på det. (...) Men det må spesifiseres ganske godt, altså. For hvis ikke kan du bli ganske overasket, altså». Anette hadde funnet en egen løsning i et forsøk på å lese skiltene: «Vi bruker kamera på mobilen, prøver å ta bilde av de for å se hva som står, gå så nærme uti grøftekanten som vi klarer å prøve å ta bilde da, men det er ikke alltid så enkelt det heller, når det er veldig dårlig skrift og hvis det er mye sol så blir det dårlig bilde. Så da er det å prøve å ta bilde og gå i skyggen en plass, og prøve å lese av hva som står. Så det er jo kanskje den største utfordringen».

Mathias hadde forslag til ulike digitale løsninger. Han hadde nedsatt syn og hadde vansker med å lese kartene som er plassert i løypene, og foreslo QR-koder på kartene, slik at man kunne sett kartene på smarttelefonen sin. Han etterspurte også presise holdepunkter i marka, en digital løsning for å vite at man er på rett sted. En annen informant påpekte at dersom det skulle være mulig for henne å bruke en digital kartløsning, måtte den også inkludert syntetisk tale, fordi hun ikke ville klart å lese kartene. Heidi nevnte skiltdebatten i Adresseavisen: «Nå har jo det vært et tema i Adresseavisen ser jeg. For en ting er at skiltingen er helt vill i alle retninger. Men bokstavene på disse skiltene er ikke lesbare for en som er synshemmet».

5.2.3 Tilgjengelig informasjon

Informantene ble spurt om det var enkelt å finne informasjon på internett om arrangerte turer, tilrettelagte turstier, og lignende. De fleste informantene mente at slik informasjon var vanskelig å finne: «(...) det er jo et kaos av nettsted. For kommunen er heller ikke flinke nok – og det har jeg påpekt til kommunen – jeg har sendt mail til kommunen om det også, nylig, om at de må tilgjengeliggjøre alle typer nærturer og traseer i én app. (...) Vi må prøve å samle ting, slik at du ikke må være oppmerksom på at du må ha den og den appen, for da blir det uoversiktlig» (Heidi).

Trond hadde ved en tilfeldighet funnet et sykkelkart på nett som viste fargegradering av løyper i Trondheim. Kartet inneholdt også informasjon om beliggenheten til ulike hytter, og navn på fjelltopper og steder. Hanne skulle også gjerne hatt bedre tilgjengelig informasjon: «Kanskje også mer skriftlig informasjon om aktuelle turløyper, og hvor det er beskrevet hvordan man skal gå. Litt usikker på hvordan det skulle bli løst, men bedre beskrivelse av områder, eventuelt forslag til turer i tekstformat. I en ideell verden skulle jeg jo gjerne hatt tilgang på en eller annen kartløsning og, men det skjønner jeg at er vanskelig å få til. Men det hadde vært drømmesituasjonen, og hatt en eller annen kartløsning elektronisk som man kunne brukt mobilen til å orientere seg med».

På spørsmål om informanten synes det er lett å finne informasjon på nett: «Nei, det synes jeg faktisk er veldig vanskelig. Det er på en måte både fordi det ikke er entydig hvor jeg skal søke. Du har jo sånt som ut.no og sånt, men der er det igjen, det kan at beskrevet med stedsnavn og sånt, men når de stedsnavnene ikke sier en så mye. Jeg har vurdert å ta opp igjen skigåing og sånt, skisporet.no og de nettsidene der, de er jo bare grafiske, så det er veldig vanskelig å vite både hvor ting er, men også vanskeligheten, altså er det en skogsbilvei eller er det en smal,

kronglete sti. Entydig definisjon av hva som er lettgått og hva som er egnet for hvilken målgruppe, det er vanskelig å finne info om» (Hanne).

«Og så må det ligge på én app, sånn at det er tilgjengelig, og de må sørge for at den appen er universelt tilgjengelig, slik at synshemmede kan benytte den. De må ikke bruke så himla mange nettsider, det er ingen som er langt inne i kommunens nettsider for å finne verken nærturer eller turer i Bymarka. Det har vi påpekt» (Heidi). Informanten hadde også spurt om hjelp på Facebook-grupper: «Problemet er at når jeg spør om for eksempel slake skitraseer, så sier folk at, «ja, for eksempel der og der», og når jeg kommer dit så er det altfor bratt. For det som bratt for meg er ikke bratt for deg. Så nå går det ikke an å stole på hva folk sier». Arne skulle gjerne hatt en bedre løsning: «Tenk om vi hadde et kart, Trondheim kommune sitt kart for tilrettelagte veier og stier, herregud, flott».

5.2.4 Arrangerte aktiviteter

Informantene ble spurt om de hadde deltatt på noen form for arrangert friluftaktivitet. Alle unntatt to av informantene oppga at de ikke hadde deltatt på en slik type aktivitet. Av de som oppga at de hadde deltatt på arrangerte friluftaktiviteter, var det variasjon i hvilke typer aktivitet de hadde deltatt i, og hvor disse aktivitetene hadde funnet sted.

To informanter hadde vært med på et par turer arrangert av «Fjellgruppa» drevet av Blindeforbundet, som ifølge den ene informanten var relativt nystartet. På grunn av korona ble det ikke arrangert gruppeturer i 2020, men informanten ønsket å delta på fremtidige turer. Turene han og samboeren hadde vært med på tidligere var gjennomført et annet sted i Trøndelag, og bestod av overnatting på ei fjellhytte.

Trond snakket også om turer som ble arrangert av Blindeforbundet og Trondhjems Turistforening (TT), som skaffet ledsagere til de som ønsket. Dette gjaldt noen få turer i året, og Trond drev derfor mye med friluftsliv på eget initiativ også. Videre etterspurte Trond flere, lengre tilrettelagte turer med ledsager.

Anette hadde forsøkt å delta på en tur arrangert av Trondhjems Turistforening. Turen hadde oppmøte på et bestemt sted, men Anette møtte på utfordringer da hun skulle orientere seg fra bussholdeplassen. «Men så skal du jo gå derfra i, står det kanskje i et kvarter til en eller annen parkeringsplass, og da detter vi av, sant, for da finner jo ikke vi frem dit lengre. Så bussbiten

går bra, men så skal du begynne å gå, så da har vi ikke vært med på noen flere av de da». Hanne hadde vært med på flere turer gjennom ei turgruppe drevet av Blindedeforbundet, med hadde ikke vært med på noen turer den siste tiden på grunn av lite aktivitet i gruppa.

Tove opplevde at hun fikk lite respons da hun tok initiativ til arrangerte turer for andre med elektrisk rullestol: «Jeg har jo prøvd å legge ut på nettet om blant annet den «Terrengen», nå er vi cirka 100 stykker som har det hjelpemiddelet. Og at vi kunne hatt en weekendtur, gjort noe sosialt, kommet oss ut i marka. Det er ikke så stor respons. Jeg vet ikke hvorfor».

Heidi ble spurt om hun kunne tenke seg å delta på flere arrangerte turer: «Ja, absolutt. Jeg sitter og følger med på disse Rett ut-turene. Og ser hva som er mulig for meg og ikke. Det er flere som jeg tenker er for krevende. Fordi de er opp til et fjell, eller. Jeg ser ikke for meg at det er så lett for meg, å komme opp, det er verre å komme ned». Ingrid, som ikke hadde deltatt på arrangert tur, sa følgende: «På turer i forhold til norsk turistforening så vil jeg bare se for meg at det er lange, vanskelige turer der man skal gå i et raskt tempo, og jeg synes ikke det er så artig å alltid havne bakerst, og at man blir en sånn sinke for gruppa. Da har jeg ikke meldt meg på det, men jeg vet heller ikke hva som finnes».

5.3 Medvirkning

5.3.1 Påvirkningsmulighet

På spørsmål om informanten synes at det er vanskelig å få gjennomslag, svarer Heidi: «Ja, absolutt. Jeg har herjet. Jeg har herjet med dette byråkratiet og politisk ledelse i mange år». Tove var av samme oppfatning: «Det jeg har opplevd i alle de årene jeg har holdt på er at vi hele tiden må være vaktbikkjer. Hele tiden følge med. Så går man litt tilbake. Noen må pushe på. [Det er] litt sånn halvveis noen ganger. Man tilrettelegger så langt, så glipper det litt, det er ingen som pusher på, følger opp, følger med. (...) Det som har endret seg er at når jeg og mange flere holdt på med dette tidligere, så hadde vi sånne årlige møter med Trondheim kommune, i forhold til tilgjengelighet. Det er ikke sånne møter lengre. Da var det Trondheim politi, og Trondheim bydrift og mange etater som var samlet sammen, så kunne man drøfte ulike utfordringer. Da ble det ansvarliggjort hvem som hadde ansvaret for å utbedre det og det. De møtene er visst ikke lengre. Det er synd». Tove hadde følende å si: «Så lange som at det ikke er noe lovpålagt, ikke sant. Det er forskrifter, det er ikke en lov som sier at det skal være sånn».

«Det er bare at det står så langt nede på prioriteringslista. Så det må høyere opp. Det må faktisk prioriteres foran elite-idretten, det mener jeg. (...) Hvis du bare fokuserer på funksjonshemmede så vil sikkert politikere si at «nei, det er en for snever gruppe, det er ikke mange nok, det blir for dyrt i forhold til antall brukere», og så videre. Men hvis du utvider perspektivet litt, og tar med alle de andre gruppene, som faktisk har behov for noe lettere tilgjengelig skogsterreng, da vil du komme opp i et folkehelseperspektiv, som må være bærekraftig også økonomisk å gjøre mer tilgjengelig. Det synes jeg er veldig viktig faktisk, fordi når jeg som funksjonshemmet fremhever at vi har problemer med tilgjengeligheten i Bymarka, så får jeg egentlig bare beskjed om at, «ja, men det er jo ikke så mange». Men det er det, når alt kommer til alt» (Heidi).

På spørsmål om det er vanskelig å gå gjennomslag, svarte Ingrid bekreftende: «Ja, jeg føler ofte at det man tenker at det ligger litt i oss at hvis en skal være i marka så må man ha en veldig god bevegelighet i kroppen. Du kan ikke ha et annet bevegelsesmønster eller dårligere balanse. Hvis du har det så er det ditt problem, da får du heller gå på mer tilrettelagte stier som Ladestien og sånt, enn å komme seg i marka. Men jeg tenker jo at marka egentlig skal være for alle, uansett hvilken kropp man har. For det ligger jo veldig i den norske kulturen å være ute i naturen og være i friluftsliv. Og det tenker jeg er viktig uansett om man har en funksjonsnedsettelse eller ikke, så skal alle ha like muligheter til det».

Tove etterspurte mer annonsering i avisa: «Det skulle vært sånne friluftssider i Adresseavisen som kunne ha laget reportasjer om det, tenker jeg. Det kunne komme flere sider med reportasje av folk som bruker marka, hvordan det er å ferdes. Det kunne jo ha vært en som hadde et hjelpemiddel, som kunne ha beskrevet hvordan det er å være med å en slik utflukt. Det tror jeg er veldig nyttig. For brukerne selv, at vi selv forteller om hvordan vi opplever det, sammen med kommunen eller turistforeningen tenker jeg. Helst ville jeg hatt turistforeningen for det er «normalt», skjønner du hva jeg mener, det er normaliserende, det er det. Være på lik linje med andre, liksom. Det er jo det man ønsker. Det er utfordringer, det er det helt sikkert. (...) De [Trondheim kommune] kunne invitert enda mer, sett hvordan det er, skal vi ta en tur å kikke på ting, hvis de har gjort utbedringer. Annonsert det mer».

På spørsmål om informantene følte at de hadde påvirkningskraft, svarte Tove følgende: «Det har vi. Nå har vi jo fått en god del hjelpemidler, for å komme oss ut. Og det er jo vi som forhandler de hjelpemidlene, som også pusher på det å vise hva man kan gjøre med et slikt

hjelpemiddel. Man kan komme seg ute, og være ute i naturen. Det tror jeg ikke bare er de med hjelpemidler, men det er andre som er med å pushe på. Det er ikke nok. Det her handler om holdninger og, tror jeg. At de ser ikke helt det behovet for at det er hjelpemiddel, at det at vi har dette får oss til å være med aktivt. Mer aktiv og delaktig».

Informantene ble spurt om de hadde merket endringer i tilretteleggingen i løpet av tiden de hadde benyttet friluftsområdene i Trondheim. Dette kunne gjelde både forbedringer og forverringer i tilretteleggingen. Trond hadde ikke merket noen forbedring med tanke på skilting i løpet av de årene han hadde brukt markaområdene i Trondheim. Han pekte samtidig på forbedringer i løypene: «De er veldig flinke til å oppgradere stiene, så, det er noen som styrer med det da, om det er kommunen eller om det er frivillige eller, det er jeg ikke hundre prosent sikker på da, det er vel litt frivillig innsats, tipper jeg. Som driver og gruser opp igjen da, og litt sånt, på tilrettelagte stier». Trond pekte også på kollektivtilbudet, og mente at det hadde skjedd positive endringer.

Også Anette mente det hadde skjedd få endringer i tilretteleggingen: «Kanskje ikke så veldig merkbare endringer, men det har jo skjedd endringer med at de har gruset enkelte veier og gjort de litt bedre, eller at de på en måte, generelt vedlikehold. Nå holder de på med å gruse opp deler av stien til Storheia, så da er det kanskje enklere å komme seg opp dit og, hvis en finner på å gjøre det. Det gjøres jo ting, og det er jo bra tenker jeg. Men ikke noe sånn veldig som jeg har på en måte, sett da». Sivert hadde sett forbedringer på turløypene: «Ja, de har jo grusa opp noen plasser og lagt slike duker over bløte myrhull, så det har jo blitt bedre med årene i Bymarka. Det er litt tørrere og lettere å gå enn det var for noen år siden. Så det er gjort mye oppe i marka, egentlig. Så det var mange bløte myrområder som de har fiksa opp, så det går an å gå uten problemer. Så det er gjort en del oppe i Bymarka, det er det».

Heidi mente at det fortsatt var en vei å gå: «Nå skal det sies at det er gjort en del de ti siste årene. Så underlaget er blitt bedre. På en god del hovedtraseer. Men det gjenstår nok likevel, det må gjøres mye mer i Bymarka. Både i forhold til underlaget og i forhold til profilen på stiene. (...) De har opparbeidet en del traseer med bedre underlag de siste 5-6-7 årene. Noe har blitt bedre. Noen hovedtraseer har blitt oppgradert. Med bedre underlag noen svinger blir rettet ut. Men det hjelper ikke for det er for bratt likevel. Men det hjelper jo for vanlige skigåere. Vi fikk krangla inn et punkt [i Frilftsplanen] om universelt tilrettelagte traseer. Det er bare at det står så langt nede på prioriteringslista. Så det må høyere opp. Det må faktisk prioriteres foran

elite-idretten, det mener jeg». Hanne hadde ikke sett noen spesiell forbedring i tilretteleggingen: «Ikke nevneverdig. Det som har vært enkelte steder, sånn som den turstien rett i nærheten av meg, den har blitt ryddet og gjort lettere å gå rent fysisk fordi kommunen har gjort utbedringer. Så akkurat der har jo ting blitt bedre. Men med tanke på å finne frem og sånt, så har jeg egentlig ... når jeg ikke vet hva jeg skal se etter av eventuelle tilretteleggingstiltak så er det ikke så lett å finne». Ingrid var også skeptisk: «Nei, det synes jeg har stått på stedet hvil. Og nå har jeg jo bodd i Trondheim siden 2012, og jeg synes ikke det har skjedd store endringer i forhold til tilrettelegging og sånt, det synes jeg ikke».

Flere informanter opplevde at «frykt» mot å gjøre inngrep i naturen veide tyngre enn deres behov om å være i friluft: «Ja. Jeg opplever det. Jeg tror det er litt sånn. (...) Mange turistforeninger vil jo helst ikke at det skal være noen veier eller noe som helst, at det skal være stier som bare er fremkommelig for spreke folk. Du skal ikke trække på, du ødelegger Bymarka. Så jeg veit ikke holdninga der helt, heller, blant de turfolka der, om de er så interessert i å inkludere oss i det. Det lurar jeg på noen ganger. Hvorfor ikke turistforeningen har gjort litt mer. Det hadde vært naturlig å vært inni der, i stedet for at det skal være særordninger. Så skal det tilrettelegges for at Handikapforbundet nødvendigvis skal tilrettelegge for noe sånt. men heller det som er. De har jo turer, de kan jo invitere oss inn i det. Det skulle jeg ønsket at de kunne gjort. De har jo mange hytter, rundt omkring. Hvordan er de, går det an å være med på en sånn tur. Vi har jo gjerne biler, så de har jo plass til doningene sine i bilene. Det hadde jo vært mulighet til å gjøre det» (Tove).

Kapittel 5 har presentert informantenes synspunkter rundt tilretteleggingen av friluftsområder for personer med funksjonsnedsettelse i Trondheim kommune. Disse funnene vil videre bli diskutert i kapittel 6.

6 Diskusjon

Dette kapitlet vil se på funnene presentert i kapittel 5, og diskutere disse i lys av perspektivene presentert i kapittel 2 og 3.

6.1 Motivasjon for å drive med friluftsliv

Når man snakker om friluftsliv i et folkehelseperspektiv, må man inkludere alle mennesker, uavhengig av funksjonsnivå. Den norske befolkningen har en jevnt sett god helse, samtidig som at den generelle nivået av fysisk aktivitet er lavt (Meld. St. 34 (2012–2013)). I arbeidet med folkehelsa understrekes friluftslivets viktighet, mye på grunn av det sosiale aspektet som er en del av friluftslivet for mange.

Det ligger mange ulike motivasjoner bak det å drive med friluftsliv, gjerne relatert til helse, naturopplevelse, stillhet, fysiske og mentale utfordringer, eller sosialt samvær (Meld. St. 18 (2015-2016)). Dette gjelder også for mennesker med funksjonsnedsettelse. Informantene til denne oppgaven oppga ulike grunner for deres bruk av friluftsområder, deriblant fysisk aktivitet, naturopplevelse, sosialt samvær, eller å være i fred og ro. Det unike med friluftslivet er nettopp kombinasjonen av fysisk aktivitet og naturopplevelse, og at det gir spesielle opplevelser (Meld. St. 18 (2015-2016)).

For mange av informantene var det sosiale aspektet svært viktig. Dette kan ses opp mot Gundersen (2003) sin forskning rundt sosialisering i friluftsliv for personer med funksjonsnedsettelse, som viser at denne gruppa gjerne har færre sosiale arenaer enn funksjonsfriske personer. Derfor kan friluftslivet sies å være ekstra viktig sosialt sett for personer med funksjonsnedsettelse. Viktigheten av friluftslivet som sosial arena understrekes også av empirien til denne oppgaven, selv om resultatene her ikke er sammenlignet med funksjonsfriske personer. For flere av informantene var det sosiale aspektet ved friluftslivet svært viktig.

Vi mennesker har gjerne ulike forventninger til ulike grupper mennesker. Resultatet fra intervjuene viser at motivasjonen for å drive med friluftsliv er de samme for personer med funksjonsnedsettelse som for funksjonsfriske personer. Dette samsvarer med tidligere forskning på temaet. Bliksvær (2010) sin undersøkelse viser at personer med funksjonsnedsettelse verdsetter friluftslivet i like stor grad som funksjonsfriske personer, men at de ikke deltar i like stor grad. Undersøkelsen viser også at det er noe forskjeller i hva som

verdsettes høyest av de ulike gruppene. Datamaterialet fra denne oppgaven egner seg ikke til en slik sammenligning, men det må likevel understrekes at friluftslivet altså verdsettes høyt, uavhengig av funksjonsnivå, blant informantene.

6.2 Opplevelse av tilrettelegging

Det er gjort lite eller ingen kartlegging av hvilken opplevelse person med funksjonsnedsettelse har av tilretteleggingen av friluftsområder i Trondheim, selv om personer med funksjonsnedsettelse på ulike måter inkluderes i offentlige planer som legges. Derfor er det også vanskelig å si noe om hvor representativ forskningen i denne oppgaven er. Samtidig understrekes også viktigheten av undersøkelsen i denne oppgaven. Det er naturlig å tenke at personer med funksjonsnedsettelse har størst kunnskap om egne behov og «nivået» på tilretteleggingen i Trondheim.

6.2.1 Opplevelse av tilrettelegging i Trondheim

Friluftslivet er altså variert, og innebærer en rekke ulike aktiviteter. Å tilrettelegge for friluftsliv handler derfor ikke kun om å tilrettelegge for å gå tur til fots, eller for funksjonsfriske personer. Da informantene ble spurt om hvilken aktivitet de foretrakk å drive med, oppga de fleste at de brukte stiene og løypene i Trondheim til å gå tur eller kjøre med motorisert rullestol. Én av informantene oppga at han drev med sykling. Fordi utvalget kun består av ni informanter, er det rimelig å anta at bredden i type fritidsaktivitet er bredere enn det dette utvalget viser. I plandokumenter som omhandler tilrettelegging for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne drive med friluftsliv, er det gjerne snakk om å gjøre løypene bredere, jevne ut terrenget, fjerne hindringer som kan være vanskelig å se eller orientere seg rundt, helningen på terrenget, eller opprette hvileplasser (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2017b; Michaelsen, Fuglerud, m.fl., u.å.; Miljødirektoratet, 2019).

De bynære friluftsområdene i Trondheim er tilrettelagt på flere måter. Enkelte områder, deriblant Haukvannet, er spesielt godt tilrettelagt for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Ladestien er en lang sti på over åtte kilometer, med varierende grad av tilrettelegging. Enkelte deler av strekningen er preget av bratte stigninger og ulendt terreng, som vanskelig lar seg endre uten drastiske inngrep. Samtidig er det mulig å besøke stien og områder langs stien på andre måter. Flere steder, for eksempel Sponhuset, kan nås fra parkeringsplass, og er tilrettelagt spesielt for mennesker med nedsatt funksjonsevne med handicaptolett.

Et par informanter nevnte at de opplevde stor forskjell i hvilken grad det var mulig for dem å drive med friluftsliv, avhengig av om det var sommer eller vinter. For en informant var det svært vanskelig å drive med friluftsliv om vinteren, fordi balansen hennes var dårlig, noe som førte til at skigåings var utelukket. En annen informant følte seg derimot til dels tryggere om vinteren. Hun og samboeren hadde begynt å gå på turer med truger om vinteren. Dette gjorde at de ikke lengre behøvde å følge stier, og gjorde at hun var mindre redd for å falle, fordi snøen gjorde at potensielle fall ville gjøre mindre vondt. Samtidig er det utfordringer knyttet til skiltingen (Fig. 9). I Trondheim er det ikke mulig å vite om skiltene gjelder for skiløyper eller løyper på bar bakke, fordi disse to løypetypene ikke alltid samsvarer. Dette er med på å forsterke problematikken rundt skiltingen i markaområdene i Trondheim. For at skiltingen skal være enkel å forstå, burde skiltene gjøre det klart om de gjelder sommer- eller vinterløyper.

Figur 9: Skilting i Bymarka, like ved Skihytta. Trondheim 27. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.

Regjeringens handlingsplan for et universelt utformet Norge innen 2025 fastslår at alle kommuner skal ha friluftsområder for allmenn bruk som er universelt utformet (Regjeringen, 2009). Rådmannen i Trondheim (2020) har satt periodemål som skal nås innen 2023. Her nevnes blant annet en overordnet skiltestrategi for friluftsområdene i Trondheim, og etablering av godt merkede nærturer i kort avstand til befolkningens bosted. Det ser altså ut til at forbedringer i skilt er på vei. Samtidig har den mangelfulle skiltingen blitt påpekt i årevis, uten at forbedringer har blitt gjort.

Godt tilgjengelige områder, slik som Haukvatnet, burde være tilgjengelige for alle. Haukvatnet blir av informantene beskrevet som et svært godt tilrettelagt turområde i Bymarka, hvor løypen rundt vannet er asfaltert og dermed egnet til bruk for rullestolbrukere. Samtidig er skiltingen mangelfull også her. Skiltet (Fig. 10) som viser inngangen til turløypa rundt vannet har god kontrast, men er plassert halvveis ned i ei grøft. Dette gjør det vanskelig for synshemmede å komme nærme skiltet, noe som også ble påpekt av flere informanter. At det ikke er sammenheng i tilretteleggingen, er et problem. Haukvatnet er altså svært godt tilrettelagt, og er et område som burde kunne brukes av de fleste med nedsatt funksjonsevne. Selv om dette bare er ett eksempel, viser det likevel viktigheten av sammenheng innenfor universell utforming. Ulike funksjonsnedsettelse har som nevnt ulike behov, og utforming må skje deretter. Dårlig og mangelfull skilting av markaområdene i Trondheim ble påpekt av de fleste informantene, både de med nedsatt syn og av de med nedsatt bevegelsesevne.

Figur 10: Skilt inn til Haukvatnet. Skiltet har god kontrast, men står plassert i ei grøft. Trondheim 23. juni 2021. Foto: Ida Marie Fladset Aarøe.

Trygghet ble av informantene pekt på som et viktig aspekt ved deres bruk av markaområdene. Mangelfull skilting gjorde at flere holdt seg til de samme områdene hvor de var godt kjent, selv om de hadde et ønske om å utforske andre deler av markaområdene i Trondheim. Skilting er et enkelt virkemiddel når det kommer til tilrettelegging av friluftsområdene, som ikke krever store inngrep. Det har lenge vært diskusjoner i Trondheim rundt den dårlige skiltingen, som også er til hinder for funksjonsfriske personer. Merkehåndboka (2019) består blant annet av en standard når det gjelder skilting av turløyper. Standarden er frivillig å følge, og ser ikke ut til å ha blitt fulgt i markaområdene i Trondheim. I listen over syv prinsipper ved universell utforming, nevner Bufdir (2015a) blant annet av løsninger skal være enkle og intuitive i bruk. Utformingen skal være lett å forstå, uavhengig av faktorer som erfaring eller kunnskap. Ut fra informantenes synspunkter, ser skiltingen i Trondheim ikke ut til å kunne kalles universelt utformet. For å kunne bruke skiltene til det de er laget for, å orientere seg, ser det ut til at man

allerede må være kjent i området, ha godt syn, og god bevegelsesevne for å komme nært nok skiltene til at de er lesbare, selv for personer uten nedsatt syn.

Det ble tydelig gjennom intervjuene at de aller fleste informantene hadde brukt marka i større grad enn det de gjorde på daværende tidspunkt, dersom det ble bedre tilrettelagt. En viktig del av den norske friluftspolitikken, som blant annet kan ses i regjeringens handlingsplan for friluftsliv fra 2018, er å få flere nordmenn til å drive med friluftsliv (Regjeringen, 2018). Personer med funksjonsnedsettelse nevnes som en spesielt viktig gruppe, sammen med barn og unge, personer med minoritetsbakgrunn og personer som er lite fysisk aktive. Empirien i denne oppgaven viser at de aller fleste informantene hadde et ønske om å drive mer med friluftsliv, men at det var *tilretteleggingen*, ikke egne begrensninger, som satte en stopper.

Friluftslivet handler ikke kun om å gå tur eller drive med fysisk aktivitet. Det handler også om hygge, om å være sammen med andre mennesker, om fred og ro. Derfor handler tilrettelegging også om mer enn å fjerne røtter og steiner fra turløyper, eller å skilte til diverse turmål. Universell utforming handler om at det skal finnes én hovedløsning som skal kunne brukes av alle. Personer med funksjonsnedsettelse skal ikke vises til egen inngang som er spesielt tilrettelagt. Et viktig mål ved friluftspolitikken i Norge er å få en større andel av befolkningen til å delta i friluftsliv. Personer med funksjonsnedsettelse utgjør rundt femten prosent av landets befolkning, det vil si rundt 800 000 personer. De fleste informantene oppga at de gjerne skulle deltatt mer i friluftslivet, men at mangelfull tilrettelegging førte til mindre bruk.

6.2.2 Mobilitet

I Trondheim ligger de store friluftsområdene, Bymarka og Estenstadmarka, på hver sin side av byen. Å kunne benytte seg av disse områdene krever at en har mulighet til å komme seg opp til dit. Det er i ulik grad mulig å ankomme disse områdene med bil, kollektivt med buss eller trikk, med TT-ordningen, eller til fots.

Å ha tilgang på friluftsmuligheter i nærheten av bosted bidrar til å senke terskelen for å drive med friluftsliv, spesielt for personer med funksjonsnedsettelse (Dervo, Skår, m.fl., 2014) fordi det for mange personer med nedsatt funksjonsevne er vanskelig å ankomme friluftsområder til fots, er gode parkeringsmuligheter og et godt kollektivtilbud nødvendig for deltakelse i friluftslivet. Flere faktorer kan også bidra med å gjøre det lettere for personer med funksjonsnedsettelse å drive med friluftsliv. Et godt kollektivtilbud pekes av informantene på

som en veldig viktig del tilbudet i Trondheim. Ingen av informantene med nedsatt syn hadde mulighet til å kjøre egen bil, og var derfor avhengige av andre transport-muligheter. Informantene påpekte både positive og negative sider ved kollektiv-tilbudet i Trondheim, en stor by med et godt kollektiv-tilbud etter norsk standard. Basert på egne observasjoner fra buss-tilbudet i Molde, en mye mindre by, er buss-tilbudet i Trondheim utvilsomt bedre. En av informantene som opprinnelig var fra Ålesund pekte også på forskjellene mellom hjembyen og Trondheim. Han nevnte blant annet på ledelinjene på busstoppene, at bussene i Trondheim har skjermer som viser neste stopp sammen med annonsering på høyttaleranlegg, og dermed gjør det enklere å vite hvor man er.

Samtidig hadde flere informanter også problemer knyttet til bruk av kollektiv-transport i byen. Kun én informant, med nedsatt syn, oppga at hun brukte trikken til å drive med friluftsliv. Trikken var problematisk for henne av to grunner. Fordi hun hadde nedsatt syn hadde hun problemer med å komme seg om bord i trikken, hvor man må gå opp trappetrinn for å komme seg inn. Hun uttrykte også at hun var fortvilet over at hun ikke kunne ha med seg venner som var avhengige av rullestol opp til Lianvatnet. Det sosiale aspektet ved friluftsliv er viktig for mange, og slike utfordringer gjør det vanskelig for en gruppe som allerede har færre arenaer å være sosiale på.

Trøndelag fylke har et tilbud kalt TT-ordningen, hvor aktuelle brukere får det som kalles et TT-kort. Flere av informantene opplyste at de hadde et slikt kort, og at kortet ble benyttet på andre måter enn kollektiv transport. TT-kortet gir mulighet til å benytte seg av for eksempel taxi. Kollektivtransport som buss har begrensninger med tanke på hvor nært man ankommer friluftsområdene. Det er også utfordringer knyttet til selve bruken av buss, for eksempel når det gjelder brukervennlighet for rullestolbrukere. TT-ordningen har også begrensninger, i form av at brukeren får tildelt en viss sum penger å benytte seg av per år. Dette gjorde at et par informanter kun brukte sitt TT-kort i tilfeller hvor de ikke hadde planlagt godt på forhånd.

Når det gjelder parkeringsmuligheter med egen bil hadde informantene også problemer. De fleste turområdene i Trondheim har egne parkeringsplasser. En informant som var avhengig av rullestol påpekte problemer knyttet til handicap-parkeringsplasser. Ifølge informanten var det for få slike plasser, og mange av de ble brukt av personer uten handicap-bevis. Informanten hadde heis til rullestol i bilen, noe som gjorde at den totale lengden på bilen ble syv meter. De fleste handicap-plasser var ifølge informanten ikke tilpasset hans kjøretøy. Dersom handicap-

plasser skal være universelt utformet, må de ta hensyn til at personer med fysiske funksjonsnedsettelse har ulike behov, og ulike hjelpemidler.

Tre informanter oppga at de noen ganger gikk til turområder fra bostedet sitt. En informant opplevde ikke noen problemer knyttet til dette, men gikk stort sett de samme turene hvor han var godt kjent. De to andre informantene bodde i nærhet til Estenstadmarka, og gikk for å slippe å ta kollektiv-transport. Den ene av disse informantene opplevde at det var vanskelig å finne veien frem til turmålet på grunn av mangelfull og uoversiktlig skilting. Problemer knyttet til bruk av kollektiv-transport for personer med funksjonsnedsettelse underbygges av undersøkelsen til Kleven (2011), hvor informantene med nedsatt syn oppga at de gjerne unngikk bruk av friluftsområder fordi de opplevde bruk av kollektiv-transport som utfordrende.

Basert på datamaterialet er helhetsinntrykket at det kan gjøres forbedringer innen kollektivtilbudet i Trondheim, relatert til bruk av friluftsområder. Om det er Trondheim kommune eller AtB, som driver buss-tilbudet i byen, som har ansvaret for en slik forbedring er usikkert. Kollektiv-transport skal kunne brukes som et fremkomstmiddel til friluftsområdene i Trondheim. Ikke alle har tilgang til bil, eller andre personer som kan kjøre de. Dette handler også om selvstendighet. Kollektivtilbudet er en måte å kunne drive med friluftsliv uten å være avhengige av andre mennesker – gjennom å ha mulighet til å reise kollektivt har man mulighet til å dra på tur alene. Et ønske om å være selvstendig ble nevnt av flere informanter. Flere skulle gjerne ha gått mer på tur alene, men var avhengig av ledsager for å kunne føle seg trygge. En informant opplevde det som svært utfordrende at friluftsliv på denne måten ble på ledsagerens premisser, ikke hennes egne.

Planene om en gondol-bane i Bymarka er en pågående og nokså kontroversiell sak, som stadig debatteres i mediene i Trondheim. Selv om gondol-banen foreløpig ikke eksisterer, trekkes den frem fordi informantene hadde ulike formeninger som en potensiell form for tilrettelegging. En titt på debatt-klimaet rundt gondol-banen i Adresseavisen og Midtnorsk Debatt viser sterke meninger for og imot bygging av en slik gondol. Et par informanter brakte temaet opp under intervju av eget initiativ, og brakte to ulike perspektiver på banen. Én informant var svært skeptisk til en slik form for tilrettelegging. Hun mente at gondol-banen ville få folk opp til toppen, men ikke noe mer, og at tilrettelegging av turløyper heller burde prioriteres. Et par av informantene hadde inntrykk av at kommunen vegret seg til å gjøre inngrep i naturen når det gjaldt å tilrettelegge for personer med funksjonsnedsettelse, og reagerte derfor på at byggingen

av en slik gondol-bane muligens ville bli gjennomført. En informant reagerte også på at gondol-banen ble trukket frem som en form for tilrettelegging for personer med funksjonsnedsettelse. En annen informant stilte seg en smule mer positiv til bygging av gondol-bane, men pekte på at hele anlegget måtte være universelt utformet for at en slik bane skulle kunne kalles for tilrettelagt for personer med nedsatt funksjonsevne.

Ifølge definisjonen av friluftsliv som danner grunnlaget for denne oppgaven er en aktivitet regnet som friluftsliv dersom man er ute i friluft, og ønsker å oppsøke miljøforandring og naturopplevelse. Hva folk definerer som naturopplevelse kan muligens variere, men god utsikt og frisk luft faller nok innenfor denne kategorien for noen. Man kan derav si at en gondol-bane utgjør én form for friluftsliv. En gondol-bane krever samtidig mye ressurser, både økonomisk og med tanke på inngrep i naturen. Flere informanter synes at det var provoserende at deres behov for tilrettelegging ikke ble prioritert slik de selv ville ønsket. Å se at et slikt stort prosjekt ble vurdert opplevdes derfor som utfordrende. Det samme kan sies om toppidretts-anlegget i Granåsen, som av en informant ble betegnet som en provoserende prioritering i forhold til hvor lite penger og ressurser som ifølge informanten blir brukt til tilrettelegging for personer med funksjonsnedsettelse. Anlegget i Granåsen blir brukt til trening av toppidrettsutøvere, samt til ulike idrettsarrangement. Flere informanter uttrykte frustrasjon over hvor lite deres behov blir prioritert i Trondheim, og flere mente at dette var fordi de ble regnet som en liten gruppe mennesker. Samtidig utgjør også toppidretts-utøvere en liten gruppe.

Tilrettelegging for friluftsliv er komplekst, det viser også Espe (2019) sin studie. I tillegg til fysisk tilrettelegging og universell utforming, er andre faktorer også viktige for å øke deltakelsen i friluftsliv blant personer med funksjonsnedsettelse. Dette gjelder for eksempel tilgang til hjelpemidler, og god informasjon som er lett tilgjengelig for brukere og aktører. De fleste informantene var enige om at tilgangen på informasjon om tilrettede turløyper og arrangerte turer var svært mangelfull, og at informasjonen som fantes var spredt ut over mange ulike plattformer. Dette mente de ble uoversiktlig, og de skulle gjerne sett at slik informasjon ble samlet på ett sted.

Tilgjengelig informasjon gjaldt også andre fasiliteter, blant annet toalettmuligheter. Dette ble påpekt av en informant, «Så er det sånn at vi også, som andre folk, vi må gjøre didelidad og dubbelidubb, på do og sånt. Hvor er de doene hen? Fordi at vi kommer oss ikke inn på vanlige

enkle ting, vi kommer ikke inn der». Han påpekte dermed både mangel på toalettfasiliteter, men også mangelfull informasjon om hvor de eksisterende toalettene ligger.

De fleste informantene var altså enige om at det var vanskelig å finne informasjon både om hvilke turløyper som er mulige å benytte, hva slags fasiliteter som finnes i ulike områder, samt informasjon om arrangerte turer for personer med funksjonsnedsettelse. Flere arrangerte turer ble etterspurt av informantene. Slike turer kan arrangeres i mange ulike former. De kan ha variert lengde og vanskelighetsgrad, og være tilpasset ulike funksjonsnedsettelse og hjelpemidler. Mange av informantene oppga at de hadde deltatt på arrangerte turer. En informant som var avhengig av rullestol hadde selv oppfordret til turer sammen med andre rullestolbrukere, men opplevde liten respons. Flere av informantene skulle gjerne deltatt på flere arrangerte turer, men slet med å finne informasjon.

Å samle informasjonen på én nettside eller én app ser ut til å være en populær løsning. Flere av informantene «gikk seg vill» i ulike nettsteder og apper på leting etter løyper som passet deres behov. Hvordan dette skal løses i praksis, er ikke selvsagt. På Trondheim kommune sine nettsider finnes noe informasjon, i tillegg til nettsteder som UT.no. Det finnes også apper med egen informasjon. Man kan også finne turforslag på ulike Facebook-grupper. Det blir nok vanskelig å samle all denne informasjonen på ett sted. Likevel er det definitivt forbedringspotensial når det kommer til kommunens egne nettsider.

6.3 Medvirkning

6.3.1 Opplevelse av medvirkningsmulighet

Medvirkning har tidligere blitt nevnt som et viktig planverktøy. Å inkludere personer med funksjonsnedsettelse i en rolle hvor de har mulighet til å påvirke endringer som gjøres, er et viktig virkemiddel som kan stimulere til økt bruk og aktivitet (Enhet for idrett og friluftsliv, 2017). Universell utforming handler om å finne én løsning som kan brukes av alle, noe som krever kunnskap fra flere ulike miljø og bakgrunner. Da er det naturlig at personer som representerer ulike grupper inkluderes i planprosessene, fordi det er personer med funksjonsnedsettelse som har størst kunnskap om egne behov.

Det stilles krav til medvirkning i kommuner i Norge. Kommunestyret og fylkestinget skal ifølge kommuneloven velge et råd for personer med funksjonsnedsettelse. Når det gjelder

medvirkning i utformingen av friluftsområdene her i Trondheim, var oppfatningen blant informantene at de hadde liten medvirkningsmulighet. Flere informanter hadde selv vært i kontakt med kommunen, og opplevde at de selv måtte «pushe på», og at ingenting ble gjort av seg selv.

Gjennom Plan- og bygningsloven (2013) er kommunene i Norge er pålagt å sørge for at grupper som krever spesiell tilrettelegging har mulighet til aktiv medvirkning. Trondheim kommune inkluderer blant annet Blindeforbundet i sine planprosesser. I tillegg finnes Kommunalt råd for personer med nedsatt funksjonsevne. Det pågår også en politisk sak kalt «Den samskapte byen», som ønsker å øke innbyggerinvolveringen i Trondheim på generell basis (Trondheim kommune, u.å.-a). Det er derfor interessant å se at selv om kommunen inkluderer representanter for personer med funksjonsnedsettelse i planleggingen, har informantene likevel ikke inntrykk av at deres synspunkter verdsettes eller vektlegges. Det ser altså ut at det fortsatt er potensiale for forbedring når det kommer til å inkludere ulike perspektiver i planleggingsprosesser.

6.3.2 Et friluftsliv for alle

Friluftslivet utgjør altså en sentral del av den norske kulturen. Å ikke ha mulighet til å drive med friluftsliv kan oppleves som vanskelig, spesielt når det ikke er individuelle egenskaper, men fysiske barrierer som hindrer slik deltakelse. Den nordiske relasjonelle modellen ser på funksjonshemming som en ubalanse mellom en persons funksjonsevne og omgivelsene sine funksjonskrav. I en friluftssammenheng kan man derfor si at det ikke er en persons funksjonsnedsettelse som hindrer deltakelse i friluftsliv, men mangel på tilstrekkelig tilrettelegging. Samtidig ga ikke informantene uttrykk for å ha følt på et press på å delta i friluftslivet. Det var heller noe de drev med av eget initiativ, av sammensatte og ulike grunner.

Friluftslivet i Norge har vært i endring de siste årene. Markaområdene består ikke lenger kun av mennesker på gå- eller skitur. Mange av de nye aktivitetene handler om fart og spenning, og om å oppnå noe. Denne typen friluftsliv ekskluderer enkelte grupper i samfunnet. Samtidig består verdigrunnlaget av det samme: naturopplevelse, frisk luft, fysisk aktivitet, og sosialt samvær. En slik forståelse av friluftslivet legger til rette for at alle skal kunne drive med friluftsliv, på sine premisser. Flemsæter, Brown, m.fl. (2011) snakker om to universer innenfor friluftslivet, om enn kraftig forenklet: et tradisjonelt friluftsliv hvor hva som hører hjemme er klart definert, og det dynamiske friluftslivet, hvor alt er godkjent. Folk har ulike interesser

innenfor friluftslivet, og dermed også ulike formeninger om hva som passer inn, eller hva som er viktigst. Der enkelte vil prioritere naturvern og bevaring, vil andre snakke om samhold og inkludering.

At det ikke tilrettelegges for at alle mennesker, uavhengig av funksjonsnivå, skal kunne bruke friluftsområder, kan beskrives som en form for diskriminering. Ifølge *FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne* (2006) er begrensninger på menneskers mulighet til utøvelse, for eksempel av friluftsliv, regnet som diskriminering. En informant beskrev «Men jeg tenker jo at marka egentlig skal være for alle, uansett hvilken kropp man har. For det ligger jo veldig i den norske kulturen å være ute i naturen og være i friluftsliv. Og det tenker jeg er viktig uansett om man har en funksjonsnedsettelse eller ikke, så skal alle ha like muligheter til det».

En rekke lover og regler beskytter norske statsborgere, og mennesker med fysiske funksjonsnedsettelser, sin rett til å være fysisk aktive, og drive med friluftsliv. Folkehelseloven fremmer folkehelsen, og ønsker å bidra til å jevne ut helseforskjeller i befolkningen. Friluftsliv blir sett på som en form for fysisk aktivitet som både er helsefremmende, men som er unik i at det også tilbyr naturopplevelse. Det ville derfor vært naturlig å tenke at

Tilrettelegging og universell utforming av turløyper og friluftsområder kan innebære ulik grad av inngrep i naturen. Mange av tiltakene som informantene nevnte som nyttige krever derimot ikke store inngrep. Dette gjaldt blant annet fjerning av kvister og steiner i løypene, hvileplasser langs stiene, bedre skilting, og bedre tilgjengelig informasjon på internett rundt turløyper og arrangerte aktiviteter. Miljødirektoratet (2019) har utformet en egen veileder rundt hvordan tilrettelegging kan gjennomføres på en miljøvennlig måte, uten store inngrep. Det er altså mulig å tilrettelegge for at personer med funksjonsnedsettelse skal kunne drive med friluftsliv i større grad, uten at det trenger å gå på bekostning av naturen. Deler av Bymarka består av et naturreservat. Det ser også ut til at bedre tilrettelegging fører til mindre press på slike områder. Trondheim kommune har pågående problemer knyttet til for mye slitasje i enkelte områder i naturreservatet. Økt tilrettelegging kan dermed ses på som en måte å dirigere turgåere bort fra disse områdene.

Ikke alle områder kan være tilgjengelige for alle, naturlige grenser i naturen. Selv om informantene gjerne skulle hatt bedre tilrettelegging og dermed større variasjon i hvilke løyper

de kunne benytte, var den generelle «meningen» deres at ikke all natur skal tilrettelegges for alle. Flere informanter hadde et ønske om å bevege seg lengre inn i marka i områder som er mindre tilrettelagt, gjerne smalere stier og mer ulendt terreng, men mente samtidig at sjarmen med disse områdene nettopp var deres utilgjengelighet. For mange er det ulendtheten og naturkreftene som gjør marka tiltrekkende, men disse faktorene er samtidig hva som gjør marka utilgjengelig for mange uten tilrettelegging eller inngrep (McAvoy, 2001). Brown, Kaplan, m.fl. (1999) skriver om hvordan de fleste mennesker foretrekker urørt natur, uavhengig av funksjonsnivå. Denne forskningen underbygges av informantene som gjerne ønsket å bevege seg inn i områder i marka i Trondheim med mer urørt natur. Dette viser også at tilrettelagte parker og grøntområder inne i byene ikke tilfredsstillt behovet for natur på samme måte som markaområdene, og at det derfor er nødvendig å tilrettelegge markaområdene til bruk av personer med funksjonsnedsettelse.

Også regjeringen (2018) nevner at økt tilrettelegging kan ha betydning for opplevelseskvaliteten knyttet til friluftsliv, men at mange også foretrekker å drive med friluftsliv med stor grad av tilrettelegging. Flere av informantene til denne oppgaven uttrykte et ønske om å bevege seg lengre inn i marka. Det var samtidig forskjeller i hvorvidt dette var mulig. Et par informanter mente dette burde være mulig med god planlegging og ledsagere, og hadde planer om å forsøke slike turer i fremtiden.

Muligheten for å bevege seg inn i mindre tilrettelagte områder varierer ut ifra funksjonsnedsettelse og generell helse, i tillegg til hvorvidt man har et ønske om å utforske slike områder. For personer som er avhengig av rullestol vil en slik tur være vanskelig. Det finnes likevel muligheter: i studien gjennomført av Goodwin, Peco, m.fl. (2009) ble spesiallagde rullestoler benyttet for å få rullestolbrukere opp i mer ulendt terreng. Samtidig påpekte undersøkelsen at noen av deltakerne opplevde det som utfordrende å være avhengig av andre på denne måten. Det vises også i datamaterialet til denne oppgaven: flere informanter skulle gjerne gått mer på tur alene, men var avhengig av ledsager for å drive med friluftsliv.

En informant poengterte at dersom man i tillegg til alle nordmenn med funksjonsnedsettelse, også regner med alle nordmenn som har hjerteproblemer, eldre, overvektige, og generelt har behov for godt tilrettelagte områder, utgjør det en nokså stor gruppe mennesker. Samtidig burde det poengteres at selv om personer med funksjonsnedsettelse totalt sett utgjør en mindre

gruppe, er det fortsatt diskriminering at de ikke tillates å drive med friluftsliv i den skalaen de selv ønsker.

Trondheim er en by med mange studenter og andre grupper personer som kommer flyttende fra andre deler av landet. Personlig har terskelen for å drive med friluftsliv alene vært høy, fordi jeg ikke har vært godt kjent, og dermed vært bekymret for å gå meg vill. Dette er min betraktning som funksjonsfrisk person, men understreker likevel poenget ved at bruk av friluftsområdene i Trondheim er utfordrende, også for funksjonsfriske personer.

7 Konklusjon

Problemstillingen for oppgaven er følgende: *Opplever mennesker med fysiske funksjonsnedsettelse at friluftsområdene i Trondheim er tilrettelagt slik at de kan benytte disse områdene?*

1. Hva motiverer informantene til å drive med friluftsliv, og ville økt tilrettelegging av friluftsområder ført til mer bruk?

Informantene ble motivert av flere ulike faktorer. De gjennomgående var fysisk aktivitet, sosialt samvær, fred og ro, og naturopplevelse. Samtidig var det stor enighet om at økt tilrettelegging ville ført til mer bruk av friluftsområdene i Trondheim. Med tanke på den norske friluftspolitikken sitt mål om økt deltakelse, ser det ut til at en økt satsing på personer med funksjonsnedsettelse ville ført til økt deltakelse i denne gruppen, noe som ville vært svært gunstig for folkehelsen. Personer med funksjonsnedsettelse utgjør altså omkring 15% av befolkningen i Norge.

2. Hvilken opplevelse har personer med fysiske funksjonsnedsettelse i Trondheim av denne tilretteleggingen?

Flere stortingsmeldinger viser til at friluft er viktig, og at det prioriteres i norsk politikk. Personer med funksjonsnedsettelse er en av fire grupper som er spesielt prioritert. Likevel viser denne studien at personer med funksjonsnedsettelse ikke er fornøyd med hvordan friluftsområdene i Trondheim kommunen er tilrettelagt, heller ikke med deres mulighet til medvirkning i planleggingsprosesser. Det var generelt sett bred enighet blant informantene om deres opplevelse ved bruk av friluftsområdene i Trondheim, blant annet relatert til hvilke problemer som oppstår når de ønsker å bruke disse områdene, og et inntrykk av at deres synspunkter ikke ble prioritert av kommunen.

Det er tre hovedpunkt som blir brakt frem av de aller fleste informantene: mangelfull og dårlig skilting, problemer knyttet til kollektiv-tilbudet, og utformingen av selve turløypene. I tillegg snakker informantene også om hvileplasser langs stiene, digitale løsninger med tanke på kart og «holdepunkter» i løypene, ladestasjoner for el-rullestoler, universelt utformede toalettfasiliteter, og generelt bedre informasjon, både om hvilke områder som er godt tilrettelagt, men også om arrangerte friluftsturer.

3. Opplever personer med funksjonsnedsettelse at de har mulighet til å påvirke tilretteleggingen i Trondheim?

Når det gjelder mulighet for å påvirke planprosesser og dermed endringer som gjøres, er de fleste informantene enige om at deres påvirkningsmulighet er liten. Dette er spesielt interessant med tanke på at Trondheim kommune har et eget råd for personer med funksjonsnedsettelse som blant annet samarbeider med byrådet, i tillegg til at kommunen også samarbeider med organisasjoner som Blindeforbundet. Informantene hadde ikke inntrykk av at deres synspunkter og behov ble prioritert.

Det må understrekes at utvalget av informanter i denne oppgaven bestod av ni personer, som gir en begrenset mulighet til å overføre dataene til en større gruppe mennesker.

7.1 Videre forskning

Fordi mennesker med fysiske funksjonsnedsettelse utgjør en bred gruppe med ulike behov for tilrettelegging og hjelpemidler, er det vanskelig å dekke hele spekteret i én oppgave. I denne oppgaven er personer med bevegelsesvansker og nedsatt syn blitt intervjuet. Hensikten med studien er å belyse hvordan tilretteleggingen av friluftsområder skjer i Trondheim. Selv om universell utforming blir prioritert i større grad enn for noen tiår siden, viser denne oppgaven tydelig at det fortsatt er stort forbedringspotensial når det gjelder å gjøre de bynære friluftsområdene i Trondheim tilgjengelig for alle. Trondheim er en by som kan sies å nesten være omringet av flotte turmuligheter, og lignende studier andre steder i landet kunne tenkelig ende i veldig andre resultat, både med tanke på tilrettelagte områder, nærhet til friluftsområder, grad av medvirkning, eller medvirkningsmuligheter.

Det kunne være interessant å gå nærmere inn på de individuelle behovene til ulike grupper av personer med fysiske funksjonsnedsettelse. En annen vinkling ville vært å fokusere på medvirkning, og hvordan mennesker med fysiske funksjonsnedsettelse selv kan bidra når beslutninger skal tas, at de kan være en ressurs fordi det er de som kjenner egne behov best. Som en av informantene påpekte i et intervju, kan det være forskjeller i hvilke forventninger man har til tilrettelegging, eller hva man krever, relatert til alder – at eldre mennesker med fysiske funksjonsnedsettelse «tar det de får», og at de yngre gjerne krever mer når det gjelder tilrettelegging. Selv om dette kun var en påstand fra én informant, kunne det vært et interessant aspekt ved tilrettelegging og universell utforming.

8 Litteratur

- Albertsen, D. & Falck, M. M. (Red.). (2020). *Ladestiens hemmeligheter* (2. utg.). Stien forlag.
- Aldring og helse. (u.å.). *Oppslagsord: Tilrettelegge*. Hentet 03. mai fra <https://www.aldringoghelse.no/ordbok/tilrettelegge/>
- AtB. (u.å., u.d.). *Tilgjengelighet*. Hentet 20. mai fra <https://www.atb.no/tilgjengelighet/>
- Bliksvær, T. (2010). *Funksjonshemming, fritid og friluftsliv. Analyse av levekårsundersøkingane 2001 og 2007*. Valnesfjord Helsesportssenter. <https://app.cristin.no/results/show.jsf?id=1288407>
- Brown, T. J., Kaplan, R. & Quaderer, G. (1999). Beyond accessibility: Preference for natural areas. *Therapeutic Recreation Journal*, 33, 209-221.
- Bufdir. (2015a, 05. august 2016). *De 7 prinsippene for universell utforming*. Barne- og familiedepartementet. Hentet 07. mai fra https://www.bufdir.no/uu/Universell_utforming_A_B_C/Universell_utforming_A_B_C/Historikk/DE_7_prinsippene_for_universell_utforming/
- Bufdir. (2015b, 30. mars 2020). *Universell utforming A-B-C*. Barne- og familiedepartementet,. Hentet 02. mai fra https://bufdir.no/uu/Universell_utforming_A_B_C/
- Bufdir. (2020a, 19. november). *Hva er nedsatt funksjonsevne?* Barne- og familiedepartementet,. Hentet 27. juni fra https://www.bufdir.no/nedsatt_funksjonsevne/hva_er_nedsatt_funksjonsevne/hva_er_nedsatt_funksjonsevne/
- Bufdir. (2020b, 27. april). *Psykisk helse*. Barne- og familiedepartementet,. Hentet 26. juni fra https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Helse/Psykisk_helse/
- Byggeskikknøkkel. (u.å.). *Universell utforming*. Hentet 03. mai fra <https://byggeskikknokkelen-dibk.azurewebsites.net/bsn/begrep/Sider/Universell-utforming-.html>
- Cope, M. (2016). Organizing and Analyzing Qualitative Data. I I. Hay (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geographies* (4. utg., s. 373-393). Oxford University Press.
- Crang, M. A. & Cook, I. (2007). *Doing Ethnographies*. London: SAGE Publications.
- Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora. (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi* De nasjonale forskningsetiske komiteer.
- Den Norske Turistforening. (u.å.-a). *Estenstadhytta*. UT.no. Hentet 12. juni fra <https://ut.no/hytte/10106/estenstadhytta>
- Den Norske Turistforening. (u.å.-b). *Rønningen Gård - Bymarka Trondheim*. UT. Hentet 13. juni fra <https://ut.no/hytte/10295/rnningen-gard-bymarka-trondheim>
- Den Norske Turistforening. (u.å.-c). *Trillettur til Rønningen i Bymarka*. UT. Hentet 13. juni fra <https://ut.no/turforslag/117425/trillettur-til-rnningen-i-bymarka>
- Den Norske Turistforening. (u.å.-d). *Vårtur på Ladestien - ca 8 km*. Hentet 15. april 2021 fra <https://ut.no/turforslag/116318/vartur-pa-ladestien-ca-8-km>
- Dervo, B. K., Skår, M., Köhler, B., Øian, H., Vistad, O. I., Andersen, O. & Gundersen, V. (2014). *Friluftsliv i Norge anno 2014 - status og utfordringer* (1073). NINA. <https://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport%5C2014%5C1073.pdf>
- Dowling, R. (2016). Power, Subjectivity, and Ethics in Qualitative Research. I I. Hay (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (4. utg., s. 29-44). Oxford University Press.

- Dunn, K. (2016). Interviewing. I I. Hay (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (4. utg., s. 149-188). Oxford University Press.
- Enhet for idrett og friluftsliv. (2017). *Plan for friluftsliv og grønne områder*. Trondheim kommune.
<https://www.google.com/url?q=https%3A%2F%2Ffinnsyn.trondheim.kommune.no%2Fapplication%2FgetMoteDokument%3Fdokid%3D10017420077-2-19699941&sa=D&sntz=1&usg=AFQjCNFEtBCnUhsbvVy6k-A2EuM67N8-5g>
- Espe, S. (2019). *Deltakelse i friluftsliv for personer med nedsatt funksjonsevne* [Masteroppgave, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet]. NTNU Open.
<https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/2623117>
- Estenstadytta. (u.å.). *Vår historie*. Estenstadytta. Hentet 12. juni fra
<https://www.estenstadytta.no/estenstadytta-trondheimturisthytte-og-markastuehistorien>
- Falkanger, T. & Gisle, J. (2020). Sedvanerett. I *Store norske leksikon*. Hentet 19. mai 2021 fra
<https://snl.no/sedvanerett>
- Flemsæter, F., Brown, K. M. & Holm, F. E. (2011). Friluftslivets moralske landskap - trender og tradisjoner. I M. S. Haugen & E. P. Stræte (Red.), *Rurale brytninger* (s. 245-265). Tapir Akademisk Forlag.
- FN. (2006). *Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/sla/funk/konvensjon_web.pdf
- Folkehelseloven. (2012). *Lov om folkehelsearbeid* (LOV-2011-06-24-29). Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-29>
- Friluftsrådernes Landsforbund. (u.å., u.d.). *Anlegg*. Hentet 21. mai fra
<https://www.friluftsrad.no/arbeidsomrader/anlegg>
- Godbey, G. (2009). Outdoor Recreation, Health, and Wellness: Understanding and Enhancing the Relationship. *Health Economics*.
- Goodley, D. (2011). *Disability Studies: An Interdisciplinary Introduction*. SAGE Publications.
- Goodwin, D., Peco, J. & Ginther, N. (2009). Hiking Excursions for Persons with Disabilities: Experiences of Interdependence. *Therapeutic Recreation Journal*, 43(1), 43-55.
https://www.researchgate.net/profile/Donna-Goodwin-2/publication/260037000_Hiking_excursions_for_persons_with_disabilities_Experiences_of_interdependence/links/0a85e52f29d4dd449a000000/Hiking-excursions-for-persons-with-disabilities-Experiences-of-interdependence.pdf
- Gundersen, R. (2003). *Friluftsliv og fysisk funksjonshemming : en undersøkelse av kropp og sosialisering i friluftsliv på barnegruppa ved Beitostølen helsesportsenter* [Masteroppgave]. Norges idrettshøgskole.
- Hafid, S. B. (2016). *Universell utforming og friluftsliv; Kommunal strategi og praksis for tilrettelegging av turveier for bevegelseshemmede*. [Masteroppgave, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet]. Brage. <https://nmbu.brage.unit.no/nmbu-xmlui/handle/11250/2401684>
- Hay, I. (2016). *Qualitative research methods in human geography* (4. utg.). Oxford University Press.
- Helsedirektoratet. (2014). *Kunnskapsgrunnlag for fysisk aktivitet. Innspill til departementets videre arbeid for økt fysisk aktivitet og redusert inaktivitet i befolkningen*. (IS-2167).
https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/kunnskapsgrunnlag-for-fysisk-aktivitet-innspill-til-departementet/Kunnskapsgrunnlag%20for%20fysisk%20aktivitet%20innspill%20til%20departementet.pdf/_attachment/inline/d7fb591e-ded4-4da9-b1c4-

- [6dcbe82d8442:75b205e5b7403320a38acbb145b7af32ac726393/Kunnskapsgrunnlag%20for%20fysisk%20aktivitet%20innspill%20til%20departementet.pdf](https://doi.org/10.1080/09638288.2017.1302006)
- Høvding, G. (2019). Synshemming. I *Store norske leksikon*. Hentet 03. mai 2021 fra <https://snl.no/synshemming>
- James, L., Shing, J., Mortenson, W. B., Mattie, J. & Borisoff, J. (2018). Experiences with and perceptions of an adaptive hiking program. *Disability and Rehabilitation*, 40(13), 1584-1590. <https://doi.org/10.1080/09638288.2017.1302006>
- Junker, E. (2018, 26. desember 2018). Byggeteknisk forskrift (TEK). I *Store norske leksikon*. Hentet 16. mai 2021 fra [https://snl.no/Byggeteknisk_forskrift_\(TEK\)](https://snl.no/Byggeteknisk_forskrift_(TEK))
- Kassah, A. K. & Kassah, B. L. (2009). *Funksjonshemming: sentrale ideer, modeller og debatter*. Fagbokforlaget.
- Kleven, A.-M. (2011). *Synshemmedes deltakelse i friluftsliv: Deres egne tanker om utfordringer og helse knyttet til friluftslivsaktivitet* [Masteroppgave, Universitetet for miljø- og biovitenskap]. Brage. <https://nmbu.brage.unit.no/nmbu-xmlui/handle/11250/189342>
- Klima- og miljødepartementet. (2019, 25. september 2019). *Allemannsretten*. Regjeringen. Hentet 19. mai fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/klima-og-miljo/friluftsliv/innsiktsartikler-friluftsliv/allemannsretten/id2076300/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2017a, 21.06.2017). *Forskrift om tekniske krav til byggverk (Byggeteknisk forskrift)*. Regjeringen. Hentet 16. mai fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/forskrift-om-tekniske-krav-til-byggverk-tek17/id610558/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2017b). *Universell utforming i planlegging etter plan- og bygningsloven*. Regjeringen. Regjeringen. https://www.regjeringen.no/contentassets/2fa25e9da6944a278f6734f602658f5d/veileder_uu_pbl_utkast.pdf
- Kommunalt råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne. (2019). *Årsmelding 2019*. Trondheim kommune. <https://www.trondheim.kommune.no/contentassets/904f122272944fca9cf772e987bb92c6/kfu---arsmelding-2019.pdf>
- Kurtze, N., Eikemo, T. & Hem, K.-G. (2009). *Analyse og dokumentasjon av friluftslivets effekt på folkehelse og livskvalitet* (A11851). SINTEF.
- Kvale, S., Brinkmann, S., Anderssen, T. M. & Rygge, J. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Gyldendal Akademisk.
- Lid, I. M. (2009). Hva kan man oppnå gjennom universell utforming? En undersøkelse av ulike sider ved begrepet.
- Lid, I. M. (2013). *Universell utforming: verdigrunnlag, kunnskap og praksis* (1. utg.). Cappelen Damm Akademisk.
- Lid, I. M. (2020). Nedsatt funksjonsevne. I *Store norske leksikon*. Hentet 03. mai 2021 fra https://snl.no/nedsatt_funksjonsevne
- Lie, I. (1989). *Rehabilitering: prinsipper og praktisk organisering*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Likestillings- og diskrimineringsloven. (2018). *Lov om likestilling og forbud mot diskriminering* (LOV-2017-06-16-51). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>
- Løvgren, M. (2009). *Unge funksjonshemmede. Selvbylde, sosial tilhørighet og deltakelse i fritidsaktiviteter* (9). NOVA.
- McAvoy, L. (2001). Outdoors for Everyone: Opportunities that Include People with Disabilities. *Parks & Recreation*, 36(8), 24-24.

- Meld. St. 18 (2015-2016). *Friluftsliv: Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Klima- og miljødepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-18-20152016/id2479100/>
- Meld. St. 20 (2006-2007). *Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Stmeld-nr-20-2006-2007-/id449531/>
- Meld. St. 26 (2006–2007). *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*. Klima- og miljødepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Stmeld-nr-26-2006-2007-/id465279/>
- Meld. St. 34 (2012–2013). *Folkehelsemeldingen: God helse - felles svar*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/ce1343f7c56f4e74ab2f631885f9e22e/no/pdfs/stm201220130034000dddpdfs.pdf>
- Meld. St. 39 (2000-2001). *Friluftsliv - Ein veg til høgare livskvalitet*. Klima- og miljødepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-39-2000-2001-/id194963/?ch=1>
- Meld. St. 88 (1966-1967). (1967). *Om utviklingen av omsorgen for funksjonshemmede*. Sosialdepartementet. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Saksside/?pid=1961-1970&mtid=97&vt=a&did=DIVL153173>
- Michaelsen, M., Fuglerud, S., Dæhlin, A.-I. & Alsos, B. (u.å.). Inkluderende uteområder - Bevegelsesfrihet for synshemmede. I N. Blindeforbund & Husbanken (Red.). https://www.blindeforbundet.no/om-blindeforbundet/brosjyrer/inkluderende-uteomrader/@@display-file/pdf_versjon/Inkluderende%20uteomr%C3%A5der.pdf
- Midtbø, M. K. (2021, 23. februar). De vil bygge gondolbane til et av Trondheims mest kjente utsiktspunkter: -Gjør Bymarka mer tilgjengelig for folk. *Adresseavisen*. <https://www.adressa.no/pluss/nyheter/2021/02/23/De-vil-bygge-gondolbane-til-et-av-Trondheims-mest-kjente-utsiktspunkter-Gj%C3%B8r-Bymarka-mer-tilgjengelig-for-folk-23509613.ece?rs4664431622896271767&t=1>
- Miljødirektoratet. (2018). *Hvor kan jeg gå tur?* Klima- og miljødepartementet. Hentet 19. mai fra <https://www.miljodirektoratet.no/for-private/friluftsliv-og-allemannsretten/ga-tur/>
- Miljødirektoratet. (2019). *Naturvennlig tilrettelegging for friluftsliv*. Klima- og miljødepartementet. Miljødirektoratet <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/m1326/m1326.pdf>
- Miljødirektoratet. (2020, 08. desember). *Kartlegge tilrettelegging og friluftslivsbruk*. Klima- og miljødepartementet. Hentet 12. juni fra <https://www.miljodirektoratet.no/myndigheter/friluftsliv/veileder-for-by--og-tettstednare-naturomrader/kartlegge-tilrettelegging-og-friluftslivsbruk/>
- Noer, K.-A. (2018). *Universell utforming i planar, bygg og uteområde - konkrete eksempler*. Molde. https://www.statsforvalteren.no/contentassets/cdb77e8efa9047029026404d94f6d766/universell-utforming-i-plan-bygg-og-uteomrader_karen-anne-noer2.pdf
- Nordisk Ministerråd. (2008). *Naturopplevelse, friluftsliv og vår psykiske helse*. Miljøverndepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/naturopplevelse-friluftsliv-og-var-psyki/id578787/>
- Norges Handikapforbund. (u.å.-a, u.d.). *Om oss*. Norges Handikapforbund., Hentet 25. mai fra <https://nhf.no/om-oss/>
- Norges Handikapforbund. (u.å.-b). *Tall og fakta*. Hentet 29. april fra <https://nhf.no/fortillitsvalgte/abc-om-nhf/tall-og-fakta/>

- Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. (2020, 09. juli). *Theisendammen*. Gode idrettsanlegg. Hentet 13. juni fra <https://www.godeidrettsanlegg.no/forbildeanlegg/theisendammen>
- Norsk senter for forskningsdata. (2021). *Informasjon til deltakerne*. Hentet 17. mars fra <https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/sjekkliste-for-informasjon-til-deltakerne/>
- NTNU. (u.å., u.d.). *Datainnsamling*. NTNU. <https://innsida.ntnu.no/wiki/-/wiki/Norsk/datainnsamling>
- Nylenna, M. (2018, 9. mars). Bevegelseshemming. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/bevegelseshemming>
- Odden, A. (2008). *Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004* [Doktorgradsavhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet]. NTNU Open. <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/265319>
- Plan- og bygningsloven. (2013). *Lov om planlegging og byggesaksbehandling* (LOV-2008-06-27-71). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71?q=plan%20og%20byggningsloven>
- Planke, A. M., Christensen, H. & Dåsnes, M. (Red.). (2019). *Merkehåndboka*. Den Norske Turistforening, Innovasjon Norge, Friluftsrådernes Landsforbund, Ramm, J. & Otnes, B. (2013). *Personer med nedsatt funksjonsevne: Indikatorer for levekår og likestilling* (8/2013). S. Sentralbyrå. <https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/attachment/99595?ts=13d1b366718>
- Regjeringen. (2009). *Norge universelt utformet 2025: Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013*. Barne- og likestillingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/planer/2009/norge-universelt-utformet-2025-web-endelig.pdf>
- Regjeringen. (2018). *Handlingsplan for friluftsliv: Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Klima- og miljødepartementet. https://www.regjeringen.no/contentassets/c89f9ea09a1e40fab3fefba28668fddb/96030_kld_handlingsplan_uu.pdf
- Regjeringen. (2019, 25.02.2019). *Folkehelse*. Helsedirektoratet. Hentet 01. mai fra <https://www.regjeringen.no/no/sub/stedsutvikling/ny-emner-og-eksempler/folkehelse/id683844/>
- Regjeringen. (2020, 01.10.2020). *Universell utforming i planlegging*. Hentet 15. april fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan--og-bygningsloven/plan/fagtema-i-planlegging1/universell-utforming-i-planlegging/id621728/>
- Reusch, M. (2021). Allemannsretten. I *Store norske leksikon*. Hentet 07. mai 2021 fra <https://snl.no/allemannsretten>
- Rindal, M. E. & Rogstad, K. M. (2016). *Et godt miljø bidrar til bedre psykisk helse* [Bacheloroppgave, Høgskolen i Hedmark]. Brage. <https://brage.inn.no/inn-xmlui/bitstream/handle/11250/2395049/Rindal%20og%20Rogstad.pdf?sequence=1>
- Rosvold, K. A. (2020, 23. november 2020). *Trondheim*. Store norske leksikon. <https://snl.no/Trondheim>
- Rådmannen. (2020). *Rådmannens forslag til handlings- og økonomiplan 2020-2023: Budsjett 2020*. Trondheim kommune. <https://www.trondheim.kommune.no/globalassets/10-bilder-og-filer/11-politikk-og-planer/budsjettdokumenter/m1530-web.pdf>

- Skår, M., Odden, A. & Vistad, O. I. (2008). Motivation for mountain biking in Norway: Change and stability in late-modern outdoor recreation. *Norsk geografisk tidsskrift*, 62(1), 36-45. <https://doi.org/10.1080/00291950701865101>
- Standard Norge. (2012). Eksempelsamling til NS 11005:2011: Universell utforming av opparbeidete uteområder - Krav og anbefalinger. I(s. 36). Standard Norge.
- Statens byggt tekniske etat & Husbanken. (2004). *Bygg for alle: Temaveiledning om universell utforming av byggverk og uteområder*. <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kkd/kultur/043universellutf.pdf>
- Statsforvalteren. (2017, 06. desember 2017). *Ikke gode nok tjenester til personer med utviklingshemming*. Statsforvalteren. Hentet 18. mai fra <https://www.statsforvalteren.no/nb/portal/Arkiv-Nyheter/2017/12/Ikke-gode-nok-tjenester-til-personer-med-utviklingshemming/>
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse : en innføring i kvalitativ metode* (4. utg. utg.). Fagbokforl.
- Thunberg, S. & Arnell, L. (2021). Pioneering the use of technologies in qualitative research: A research review of the use of digital interviews. *International Journal of Social Research Methodology*, 1-12. <https://doi.org/10.1080/13645579.2021.1935565>
- Tjora, A. H. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.). Gyldendal akademisk.
- Tordsson, B. (2003). *Å svare på naturens åpne tiltale : en undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen* [Doktorgradsavhandling, Norges idrettshøgskole]. ResearchGate. Oslo. https://www.researchgate.net/publication/35393868_A_svare_pa_naturens_apne_tilte_en_undersokelse_av_meningsdimensjoner_i_norsk_friluftsliv_pa_1900-tallet_og_en_droftelse_av_friluftsliv_som_sosiokulturelt_fenomen
- Trondheim Handicapidrettslag. (u.å.). *Hauken*. Trondheim Handicapidrettslag. Hentet 13. juni fra <http://thil.no/hauken/>
- Trondheim kommune. (2017, 02. juni). *Hvilke turstier er tilrettelagt for rullestol og barnevogn?* Trondheim 2030. Hentet 13. juni fra <https://trondheim2030.no/2017/06/02/turstier-tilrettelagt-rullestol-barnevogn/>
- Trondheim kommune. (2020, 02. september 2020). *Universell utforming og tilgjengelighet*. Trondheim Kommune. Hentet 25. mai fra <https://www.trondheim.kommune.no/tema/bygg-kart-og-eiendom/bygging/veiledere/universell-utforming-og-tilgjengelighet/>
- Trondheim kommune. (2021a, 29. april 2021). *Medvirkning, kunngjøring, innsyn*. Trondheim kommune. Hentet 25. mai fra <https://www.trondheim.kommune.no/medvirkning-plan/>
- Trondheim kommune. (2021b). *Politikk i Trondheim*. Trondheim kommune,. Hentet 26. juni fra <https://www.trondheim.kommune.no/politikk/>
- Trondheim kommune. (2021c, 23. februar 2021). *Trondheim i tall*. Hentet 13. juni fra <https://www.trondheim.kommune.no/statistikk/>
- Trondheim kommune. (u.å.-a). *Den samskapede byen*. Trondheim kommune. Hentet 26. juni fra <https://sites.google.com/trondheim.kommune.no/samskaping>
- Trondheim kommune. (u.å.-b). *Haukvatnet*. Trondheim. Hentet 12. juni fra <https://www.trondheim.no/ut-pa-tur/haukvatnet/>
- Trondheim kommune. (u.å.-c, u.d.). *Ladestien*. Hentet 13. juni fra <https://www.trondheim.no/ut-pa-tur/ladestien/>
- Trondheim kommune. (u.å.-d). *Theisendammen*. Trondheim. Hentet 13. juni fra <https://www.trondheim.no/ut-pa-tur/theisendammen/>

- Trøndelag fylkeskommune. (2020). *Transporttjenesten for funksjonshemmede i Trøndelag: Retningslinjer*.
https://www.trondelagfylke.no/contentassets/4c64c05429754955a784ba465e7bc3cd/retningslinjer-for-tt-ordningen-i-trondelag-2020_jan.pdf
- Trøndelag fylkeskommune. (u.å.). *TT-kort*. Trøndelag Fylkeskommune. Hentet 05. juni fra
<https://www.trondelagfylke.no/vare-tjenester/samferdsel/TT-kort/>
- Trøndelag fylkeskommune. (u.å.). *Friluftsliv*. Trøndelag fylkeskommune. Hentet 19. juni fra
<https://www.trondelagfylke.no/vare-tjenester/folkehelse-idrett-frivillighet/tilskudd-til-friluftsliv/>
- Trøndelag Reiseliv. (u.å., u.d.). *På skitur i Bymarka i Trondheim*. Hentet 27. mars fra
<https://www.trondelag.com/p%C3%A5-skitur-i-bymarka-i-trondheim/>
- Tøssebro, J. (2010). *Hva er funksjonshemming*. Universitetsforlaget.
- Ulseth, R. (2001). Estenstadmarka. I *Årbok for Strinda historielag 2001* (s. 7-19). Strinda Historielag.
- Universell Utforming AS. (2019). *Universell utforming av uteområder: Krav og anbefalinger* U. U. AS. https://universellutforming.no/uploads/s6zs3bpT/Uteomrder_krav-og-anbefalinger_WEB.pdf
- Valentine, G. (2001). At the drawing board: developing a research design. I M. Limb & C. Dwyer (Red.), *Qualitative Methodologies for Geographers* (1. utg., s. 41-54). Oxford University Press.
- Vikene, O. L. (2012). Psykisk helse og opplevelsen av deltakelse i friluftsliv. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 9(4), 345-354.
- Visit Trondheim. (u.å.-a). *Haukvatnet*. Visit Trondheim. Hentet 12. juni fra
<https://www.visittrondheim.no/haukvatnet-no>
- Visit Trondheim. (u.å.-b). *Lianvatnet*. Visit Trondheim. Hentet 12. juni fra
<https://www.visittrondheim.no/lianvatnet-no>
- Visit Trondheim. (u.å.-c). *Theisendammen*. Visit Trondheim. Hentet 13. juni fra
<https://www.visittrondheim.no/theisendammen-no>
- Weisman, L. K. (1996). Diversity by design: feminist reflections on the future of architectural education and practice. *The sex of architecture*, 273-286.
- Williams, R., Vogelsong, H., Green, G. & Cordell, K. (2004). Outdoor Recreation Participation of People with Mobility Disabilities: Selected Results of the National Survey of Recreation and the Environment. *Journal of Park and Recreation Administration*, 22(2), 84-100. <https://www.fs.usda.gov/treearch/pubs/21304>
- Wilson, J. F. & Christensen, K. M. (2012). The Relationship Between Outdoor Recreation and Depression Among Individuals With Disabilities. *Journal of Leisure Research*, 44(4), 486-506.
- Winchester, P. M. H. & Rofe, M. W. (2016). Qualitative Research and Its Place in Human Geography. I I. Hay (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (4. utg., s. 3-28). Oxford University Press.
- Waler, R. (2021). Friluftsliv. I *Store norske leksikon*. Hentet 19. mai 2021 fra
<https://snl.no/friluftsliv>
- Zoom. (u.å.). *Local Recording*. Hentet 8. april fra <https://support.zoom.us/hc/en-us/articles/201362473-Local-recording>

Vedlegg 1: intervjuguide

Hvordan opplever folk med funksjonsnedsettelse tilrettelegging for friluftsliv? En studie av bynære friluftsområder i Trondheim

Bakgrunnsinfo/åpningsspørsmål

- Alder, kjønn, bosted, jobb.
- Kan du beskrive din egen funksjonsnedsettelse/dine fysiske utfordringer?

Eget friluftsliv

- Hva innebærer friluftsliv for deg?
  - o Hva liker du å drive med?
- Hvilken motivasjon har du for å drive med friluftsliv? (Helsefordeler, frisk luft, sosialt).
- Hvordan vil du beskrive din nåværende bruk av bynære friluftsområder/generell friluftaktivitet? Hvilke områder benytter du deg av?
- Har du deltatt eller deltar du i noen arrangerte friluftaktiviteter?

- Hvilke utfordringer møter du når du beveger deg i bynære friluftsområdet?
- Har du unngått å benytte deg av friluftsområdene på grunn av evt. negative opplevelser?
- Har du opplevd «press» på å være mer i naturen med tanke på norske verdier knyttet til friluftsliv («frisk luft», sunnhet, «norskhet»)?
- Opplever du at det er tryggere/foretrekker du å ferdes i disse områdene med ledsager, venn, e.l.?

Tanker rundt og opplevelser knyttet til tilrettelegging

- Hva slags tilrettelegging har du behov for for å gjøre det du har lyst til?
  - o Er dette mulig i dag?
- Hvor i Trondheim kommune er det tilrettelagt, og på hvilken måte?
- Har du hatt et ønske om å bruke områder lengre inn i marka der det ikke er tilrettelagt?
- Hva kan gjøres annerledes? Forslag til konkrete endringer/forbedringer?
- Hvem synes du har ansvaret for tilretteleggingen i Trondheim kommune?
- Opplever du at det er lett å finne informasjon om hvor det er spesielt tilrettelagt i Trondheim kommune?
- Ville din bruk av bynære friluftsområder endret seg dersom det ble bedre tilrettelagt?
- Har det skjedd merkbare endringer (mtp. tilrettelegging) i løpet av tiden du har brukt de bynære friluftsområdene i Trondheim kommune?

Avslutning

- Ferdig med spørsmål. Er det noe mer du ønsker å fortelle, noe du mener jeg burde vite, eller noe du vil spørre om før vi avslutter?

Vedlegg 2: informasjonsskriv

Vil du delta i forskningsprosjektet

«Hvordan opplever folk med funksjonsnedsettelse tilrettelegging for friluftsliv? En studie av bynære friluftsområder i Trondheim»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvordan folk med funksjonsnedsettelse opplever tilretteleggingen av bynære friluftsområder i Trondheim kommune. I dette skriver gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med dette mastergradsprosjektet er å undersøke tilretteleggingen av bynære friluftsområder i Trondheim kommune og hvordan denne tilretteleggingen oppleves for folk med funksjonsnedsettelse. I oppgaven ønsker jeg å se på de norske verdiene knyttet til friluftsliv, og om tilretteleggingen i Trondheim kommune muliggjør deltakelse for alle innbyggere.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta i denne mastergradsprosjektet fordi du har en fysisk funksjonsnedsettelse, og fordi du benytter deg av de bynære friluftsområdene i Trondheim kommune. Jeg har kommet i kontakt med deg gjennom en organisasjon jeg tok kontakt med, som har viderefremidlet min forespørsel til sine medlemmer. Deltakelse i prosjektet er frivillig – du har selv valgt å ta kontakt med meg i forbindelse med min forespørsel til en interesseorganisasjon. For å ivareta taushetsplikt og konfidensialitet er det kun jeg som har tilgang til mail-konto hvor informanten kan identifiseres. I oppgaven vil informanten anonymiseres. Jeg regner med at 8-10 personer vil delta i mastergradsprosjektet.

Hva innebærer det for deg å delta?

- Om du velger å delta i prosjektet, innebærer det at jeg vil gjennomføre et intervju med deg, med en varighet på rundt 1 time. I intervjuet vil jeg stille deg spørsmål om ditt friluftsliv, og om hvordan du opplever tilretteleggingen av bynære friluftsområder i Trondheim kommune. Gjennom intervjuet vil det bli tatt notater og gjort lydopptak, som senere vil bli transkribert og analysert for bruk i masteroppgaven.
- Alle informanter kan på hvilket som helst tidspunkt henvende seg til Ida Marie Fladset Aarøe (imaaroe@stud.ntnu.no eller 99114633) og be om å få transkribert intervjumateriale til gjennomlesning.

Det er frivillig å delta

Å delta i prosjektet er frivillig. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg til da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det er kun jeg (Ida Marie Fladset Aarøe) som har tilgang til opplysningene.
- Ditt navn og kontaktopplysninger vil erstattes med en kode som lagres på en egen navneliste adskilt fra øvrige data, for å ivareta din anonymitet. Datamaterialet behandles på et eget lagringsområde på NTNU sin server.
- Du vil ikke kunne gjenkjennes i den publiserte masteroppgaven.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes, noe som etter planen er 18. mai 2021. Ved prosjektslutt vil lydopptak slettes.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg,
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra NTNU har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til prosjektet, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- NTNU ved Ida Marie Fladset Aarøe (imaarøe@stud.ntnu.no eller 99114633) eller Gunhild Setten (gunhild.setten@ntnu.no eller 97636852).
- Vårt personvernombud: Thomas Helgesen.

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Ida Marie Fladset Aarøe
Student

Gunhild Setten
Professor/veileder

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Hvordan opplever folk med funksjonsnedsettelse tilrettelegging for friluftsliv? En studie av bynære friluftsområder i Trondheim* og fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju.

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

